

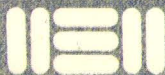
ETA TIRO BALTZARI

ABERTZALETASUNA ETA
JAUNTOKERIA BERMEON 1899-1914

MIKEL XABIER AIZPURU MURUA

EUSKAL HERRIKO LITERATUR SARIAK 1989 AKZESITA

ETA TIRO BALTZARI

ABERTZALETASUNA ETA
JAUNTOKERIA BERMEON 1899-1914

MIKEL XABIER AIZPURU MURUA

Heda Saila 6

© U.E.U.ko Historia Saila
General Concha 25, 6. 48010 BILBO

I.S.B.N.: 84-86967-22-8
Lege-gordailua: BI-1486-90

Inprimategia: BOAN S.A. Particular de Costa 12. BILBO
Argazkiak: *BERMEO Argazki zaharrak (1885-1936)*. Bermeoko
Udala
Azala: Julio Pardoren diseinua. Azaleko argazkia: Erregea batzoki
zaharraren azpitik (1912)

ESKAINTZA: Nere gurasoei, Jose eta Edurne, mila esker

Geroztik ari nazu
auts zaarrak astintzen;
aiton-amon guztien
ipuiak jasotzen;
erriaren pitxiak
magalean biltzen.
Ez baita il gure Erria
zutitu gaitezen!

LIZARDI

AURKIBIDEA

ESKER ON	VII
AINTZINSOLASA	IX
BERMEO, ARRANTZALE HERRIA	
ERABERRITZEAREN KINKAN	3
"GOIKUEK" ETA "BEKUEK", BERMEO ETA BIZKAIKO	
POLITIKA XIX. MENDEAREN BUKAERAN	25
ETA TIRO BALTZARI	51
"GOIKUEN" ORDUA	73
"AZKATASUN EGUZKIA"	93
ONDORIOAK	123
BIBLIOGRAFIA ETA ITURRIAK	139

ESKER ON

Honelako lan bat aurrera eraman ahal izateko hainbat pertsonen laguntza ezinbestekoa da. Ezinezkoa izan arren guztiak aipatzea, ez nuke, dena den, zenbaiten izenak ixilean utzi nahi, hala nola, Arantxa Arzamendi, Donostiako Udal Liburutegiko lankidea, *BERMEO* aldizkariaren bultzatzaileak, Aingeru Astui, Bermeoko Itsas Museoaren arduraduna, Gabino Murua, nire euskera traketsaren orraztailea eta Gidor Bilbao Telletxea, Bermeoko xehetasun ugari emateaz gain, lan osoa miatu du okerrak zuzentzeko asmoz. Esan beharrik ez dago, gelditzen direnen arduradun bakarra neu naizela. Guztiei eskerrik asko.

Ikerketa hau burutzen nuen bitartean, Eusko Jaurlaritzaren Hezkuntza Sailaren Beka bat eduki nuen 1986-87 eta 1987-88 urteetan. Erakunde honen diru iturririk gabe ezin izango nuen lana behar bezala amaitu.

Saiakera honek 1989an Eusko Jaurlaritzaren Kultura Saileko Pedro Axular Sariaren Akzesit bat jaso zuen. Berari esker argitaratzen da.

AINTZINSOLASA

Saio honen sorrera, Gipuzkoako Euzko Alderdi Jeltzaliaren Historiari buruzko ikerketa batetan aurkitzen da. Aldizkari abertzaleek hainbeste garrantzi eman zieten Bermeoko gertakizunei, liskarren oihartzuna, istiluen haunditasuna, eta bere ezaugarriak hain ziren bereziak, non nire lana, une batez bertan behera utzi, eta Bizkaiko portu honek bizi izandako urte korapilotsu haiek aztertzeraz bultzatu bait ninduten, eremu ezezagunetan murgilduz, ene baitan sortutako kezka ugari betetzeko aukera nuela pentsatuz.

1899 eta 1914 bitartean garatutako egoera tirabiratsuak leher egin zuen, jauntxokeria ezberdinen eta abertzaletasunaren inguruan istilu ugari sortaraziz. Hauen izaerak, hauen ezaugarriak, orain arte egia arruntzat genituen baieztapen franko kolokan jartzen dute, hala nola, hiria eta landaren arteko erabateko banaketa; ideia honen arabera, nekazal, gure kasuan, arrantzale, gizartean ez zen bapateko aldaketarik ernalduko, bertako bizitza, tradizioan oinarritua, motela zen bitartean, hirietakoa dinamikoagoa bide zen¹; Bermeoko istiluek ondo asko frogatzen digute ez dela beti horrelakorik gertatzen. Era berean, industrializazioaren ondorioz sorturiko gizartearen eragina Bizkaiko lurraldearen gehiengora zabaldu zen baieztapena ere zintzilik gelditzen da, liskarrek gizarte aurreindustrialaren ereduak jarraitzen dituztelako zenbait puntutan; antzeko zerbait gertatzen da lantegi eta bankaren inguruan bildutako jauntxo berrien boterea mugagabea zela pentsatzean, edota, bizkaitarra gizarte modernoa zenez jauntxoen itzala ahuldurik zegoela esatean.

¹ GREENWOOD 1978, 230. or.

Jauntxokeriaren eraginak, lan honen gaia, ez du jaso Euskal Herrian ikerketa sakonik, ezta lan monografikorik ere, Nafarroako kasu bat edo beste salbu², hauteskundeak aztertzerakoan bakarrik aipatuz Errestaurazioko sistemaren arlo ilun hau. Gure ingururako adierazpen orokorrik ez dugunez, ikerketak Espainia mailan azaldutako zenbait teoria erabili ditut, batez ere, Galizako kasurako Jose Antonio Duranek burututako lanak³, ez, noski, eredu osotu baten bila Bermeoko datuak bertan sartzeko, errealitatearen irudipen faltsu bat emanez, botere-taxonomiak antolatuz, egile ospetsu baten ideiak jarraiki benetan gertatutakoari muzin egin diezaioketen argudioak eta arrazoiak aukeratu beharrean aurkituz, baizik eta, hainbat aldagaiz ohartuta eta, zergatik ez esan, eredu argigarri orokorrez aseturik, errealitate nahaspilotsu horretaz hobeto jabetzeko, Rianxoko kasuak⁴ Bermeokoarekin harreman haundiak dituela ahaztu gabe. Izan ere, badugu garaia gizartea eta bere burrukak ateka ezberdinen elkartzearen ondorio bezala aztertzeko eta ez ideologi sailkapen huts baten eraginez. Azken eredu honetan, argitasun osoz aurkezten zaigu eguneroko bizitzan hain argi ez dauden zenbait puntu⁵.

Gizartearen konplexutasuna ulertzeko, ohizko iturri historiko diren prentsa eta agiritegiez gain, Etnografia eta Antropologiaren ekarpenez baliatu naiz, jasotako materialari beharrezko zuten argitasuna eta zentzua emateko asmoz. Badakit antropologoen eskutik kritika zorrotza egin zaigula historiagileoi, eskola antropologiko ezberdin edota elkarren aurkako egileak erabiltzeagatik, teoria orokor bakarraren premia azpimarratuz, enpirizismo gordinean ez erortzeko, ikerlari amateur gisara. Bi izan dira jaso dituzten erantzunak: alde batetik, garatu gabeko gizarte bat adierazteko burututako kategoria guztiek ez dute, halaberharrez,

² LARRAZA 1989

³ DURAN 1972, 1977 eta 1987

⁴ DURAN 1972

⁵ UCELAY 1989, 70-74 orr.

baliotasunik, beste gizarte mota batzuetarako; bestetik, eremu jakin batetan lortutako eredu teorikoa, ikerketa historikoan zehar aztertu, borobildu eta, agian, aldatu beharrean gaude⁶. Gure tresnen artean ahozko historiak ez du leku garrantzitsua eduki, gertakizunen oihartzuna denboraren indarrez ahuldu delako. Honako fenomeno honetaz ohartuz egin ditugun galderetan, bermeotarrek ez dute istiluen gomuta orokorrik; bere oroipen nagusia Elorrieta sendagilea da, herritarren arteko burrukak ahazturik daudelarik, baita istiluen ondoren burututako itunak ere, ahozko tradizioaren arriskuetako bat erakutsiz, hots, idatzia baino askoz aldakorragoa dela⁷, aintzinako irudi okerrari bidea emanez, biztanleen batasun eza erakusten duten arazoak bere oroipenetik aldenduz.

Dantzaldia Goiko Plazan. 1910

⁶ THOMPSON 1989

⁷ THOMAS 1989 75. or.

Saioaren lehen partean Bermeoko gizartea aztertzen da, bertako biztanleen arteko erlazioak azalduz, tentsioan zein adiskidetasunean oinarritutakoak, inguru ez-hiritar batetako bizimodu eta pentsamoldeak plazaratuz, liskarretan, ene ustez, eragin garrantzitsua eduki zutenak nabarmenduz. Bigarren aldean, liskarrek hartzen dute leku nagusia, atal bakoitzean denbora-epe bat xehetasunez azalduz, jauntxoek eta hauen arerioek burututako ekintzak ikertuz. Esan dudan bezala, ez da nire asmoa eredu orokor bat azaltzea, ikerlariok esan ohi dugunez, gai honi buruzko monografia ugari burutu ondoren egin dezakegun gauza bait da, beharrezkoak direla pentsatuz gero. Ez nuke nahi, era berean, solasaldi hau bete ezinezko eskeintzez hornituta agertzea; ikerketaren izaera enpirikoa azpimarratzeko, idazlana liskarren zehazketan oinarritzen da, noizean behin adierazpen bat edo beste idarokiz, azken atalean ondorio orokor batzuk ematen ahaleginduz. Bermeok urte haietan bizi izandako gertakizun ugariak, (jauntxokeriak, hauteskunde-iruzurrak, burrukak, liskarrak, atxilotuak, kale-agerraldiak, eskaintzak, aitorpenak, arrantzaleen bizitza latza, e.a.) izkutaturik ez gelditzea espero dut⁸.

Bermeoko adibidea ez da aurki dezakegun bakarra lurralde honetan, baserritarrenganako estima gutxiarekin EL LIBERAL egunkariak agertu zuenez, asko ziren jauntxokeriaren menpe bizi ziren herriak:

"EL LIBERAL" se dispone a adentrarse por esos pueblos de Vizcaya feudos de un original y complicado caciquismo tan obscuro y tan hipócrita, que en ellos se hace imposible toda clasificación de índole política (...). En el fondo, no hay mas que un sometimiento esclavo de la ciudadanía al centro dominador del adinerado, del empresario y de la sacristía" ⁹

⁸ DURAN 1972, 17. or.

⁹ EL LIBERAL 14-VII-1910

Kasu hau aukeratu badugu, jauntxokeriaren kontrako mugimenduan hartu zuen indarragatik izan da, jauntxo batzu eta besteen arteko lehia gainditu zuelako, herriaren babesean oinarritutako indar berri bati ateak irekiz. Ikerketak, aldaketa honetan faktore sozio-ekonomikoak, historikoak eta kulturalak izandako garrantzia azaldu nahi du, Lekuko Historiak bide berriak irekitzeko duen gaitasuna aldarrikatuz, Eredu Orokorrek alde batera uzten dituzten xehetasun eta gertakariak, bere osotasunean aztertuz gero, eredu horretan bertan oinarritzko aldaketak sor ditzaketeelako. Gure lanean, abertzaletasunak Bermeon izan zuen igokadak, urte gutxi barru Bizkaia osoan burututakoa iragartzen digu, nolabait, "Jaun Bermeo"ren oihartzuna, garai berrietako gizarte industrializatuan, itzaltzeke zegoela azaldu nahian.¹⁰

Gabiri, 1989ko Iraila

¹⁰ Delmasen esanetan, Bermeoko hiribilduak, Bizkaiko zaharrenetakoa, ospe haundia zuen Gernikako Batzar Nagusietan eta bere ordezkariak hitza hartzean, honela bukatzen omen zuten bere saioa: "Tal cosa dize o es de tal voto Jaun Bermeo" Y se descubrían todos los presentes las cabezas por la reverencia que a este pueblo tenían".

ETA TIRO BALTZARI

**ABERTZALETASUNA ETA
JAUNTOKERIA BERMEON 1899-1914**

BERMEO, ARRANTZALE HERRIA ERABERRITZEAREN KINKAN

Ikertutako garaian, hots, XX. mendearen lehen urteetan, Bermeoko populazioa 9.061 pertsonakoa zen, baina denbora-epe honetan hazkunde nabaria izan zuen: 1910eko Erroldan 9.776 biztanle zituen eta 1920koan 10.517. Gure azterketaren momentuan Bizkaiko hirugarren hiria zen, Bilbo eta Barakaldoren ondoren. Ibar-Ezkerraldeko industri girotik urruti, eta ibilbide nagusietatik at egon arren, bazuen gizarte modernoan hain beharrezkoa den komunikazio-sistema. Hala ere, Bermeoko gizartea, hein haundi batetan, euskal ohizko munduan integraturik aurkitzen zen eta bere funtzionamendua adierazteko garaian, hain zuzen 1899 eta 1914 bitartean gertatu ziren istiluak adierazteko orduan, mundu tradizionalako egiturak aztertu behar ditugu eta ez gizarte industrializatuak sortutakoak. Izan ere Bermeoko herria ERABERRITZE bilakaeraren lehen urratsetan aurkitzen zen oraindik¹.

Arrantza zen Bermeoko oinarritzko aktibitate ekonomikoa; baziren beste batzuk ere, baina honek mugatzen zuen herriko bizitza ekonomiko eta soziala. 9.000 biztanletatik ia 1.500 arrantzaleak ziren zuzenean eta beste askok honen inguruko lanetan ziharduten,

¹ Gipuzkoa aztertzen badu ere, ERABERRITZEaren ezaugarri ekonomiko eta politikoei buruz ikus daiteke CASTELLS 1985. Frantziari buruz WEBER 1983. Weberren lanean oinarritzen da ikerketaren atal hau.

bai kontserba-lanetan, emakumeak eta haurrak batez ere, bai untzioletan².

Portu zaharra, Torrontero eta Ertzilla Dorrea. 1910

² Bermeoko lehen kontserba-lantegia 1841ean ireki zen, HOMOBONO 1986-87, 327. or.

1916an 16 ziren gaziketa-kontserbatara zuzendutako lantokiak, 6 untziola eta 3 itsasuntzietako makinagintzan lan zihardutenak, ANUARIO MARITIMOKo datuak, 1915.

Urte hauetan arrantzaleen etekinak gutxitzen joan ziren, arrantzaren kopurua asko jaitsiz. Haien ustez, jaitsiera honen arrazoi nagusia arrastreko itsasuntzien erabilpena zen eta gogor ekingo zioten hauen aurka manifestazioak eta batzordeak antolatuz, batez ere 1904etik aurrera, baina dena alferrik izan zen. Bermeon bertan, 1914a baino lehen, arraun eta belautziek flotaren gehiengoa osatzen bazuten ere, 1931rako gehiengo hori bapore eta motoren esku zegoen³. Baporeek abantaila ugari zuten, bai tostartekoentzat, ekaitzen aurrean traineruek baino segurantza haundiagoa zutelako eta arraunean egiten ez zutenez atsedenerako baldintza hobeak neke gutxiagorekin, bai armadoreentzat etekin haundiagoak lortzeko aukera zutelako, urtean egun gehiagotan egin zezaketelako arrantzan eta ordu gehiago: baina badirudi tostartekoek berdintsu irabazten zutela. Hain zuzen, Bermeon ezagutzen dugun lehen greba baporeetako marineruek burutu zuten.

Arrantzaleek arrastreroen aurrean zuten jokabidean ez dugu itsukeriarik ikusi behar, haien interesen defentsa baizik. Baporeek eta arrastreko sareek arrantza itzelagoa erdiesten zuten, salneurriak jaitsi eraziz, baina ez hori bakarrik, marinel eta patroien arteko ohizko harremanak hausten zituzten, epe mugatuko tratuak eta soldatak ezarritik, itsasontziak industrializatuz, aldaketa hauek sistema kapitalistaren ezartzea suposatzen zutelarik; hots, beste batzuen interesak indartzea. Izan ere urte hauetan, gaur egun bezala, Bermeoko arrantzaleen gehiengoa ez zen jornaletik bizi, horren ordez, arrantzaren zati bat jasotzen zuen, ezberdina itsasontzi eta arrantza motaren arabera baita arrantzalearen kategoriaren arabera ere, horrela ez zuten irabazi berdina jasotzen patroiek, marinelek, itsasmutilek edo "orrekariak" (arrantzale baserritarrak, arraunlariak). Banatutakoaren kopurua %27 eta %83aren artean zegoen. Baporeetan

³ ZABALA 1931, 307. or., THAKAMASEk 1935, 98. or. kontrako iritzia azaldu zuen, datu zehatzik eskaini gabe. HOMOBONOk 1986-87, 327. or. kopuru hauek ematen ditu GUIARDen "La industria Naval Vizcaina"tik hartuak: "En 1917 la flota pesquera contaba con 83 vapores, 30 lanchas boniteras, 77 traineras y 210 botes."

lan egiten zuten marinelek portzentaia txikiagoa jasotzen zuten, nahiz eta dirutan, agian, gehiago izan⁴; belauntzietako arrantzaleen portzentaia, aldiz, haundiagoa zen. Beraz arrastreroen aurkako jokabideak ez zuen esan nahi arrantzaleak berrikuntzen kontrakoak zirenik, aurreko mendeetan eta une hartan bertan funtzionatzen zuen sistema baten aldekoak baizik. Zentzu honetan Lehena Orainaldiaren garantia bilakatzen zen⁵.

Saregileak. 1920

⁴ Soldataz gain, irabazien zati bat jasotzea izan zen Bizkaiko Gobernadore Zibilak erabili zuen aitzakia Fogoneroen elkarteko bazkideak langile bezala ez onartzeko 1921eko Junta de Reformas Socialeserako hauteskundeetan.

⁵ Datuak POSSE 1914, 60 eta 63. orr.; ABERRI 72 1907-IX-11 eta EUZKADI 1914-I-11.

Arrastreroen aurrean Bizkaiko alderdi politikoek jarrera ezberdinak hartu zituzten. Eskubikoek, orohar, arrantzaleen alde gogor jokatu zuten; sozialista eta errepublikanoak, gehienetan, arrastrearen alde azaldu ziren, era honetan lortutako arraina merkeagoa zelako hiritarrentzat.

Arrantzatik jasotako diruarekin bakarrik aurkitzen ziren arrantzaleen bizi-baldintzak oso txarrak ziren. Bataz beste 5-6 kidez osatuta zeuden familiei ogia emateko gehienek beste osagai batzuk behar zituzten. Bermeoko kasuan gehigarri nagusiak honako hauek ziren: emakumeak kanpora joatea bularra ematera eta umezurtzak hartzea beren etxeetan, soldataren truke. Gipuzkoan baratzak ere erabiltzen ziren, baina ez dirudi osagarri honek Bizkaiko kostaldean garrantzi haundiegirik zuenik. Azkenik, kontrabandoa ere kontutan hartu behar dugu, bere eragina neurtu ezinezkoa bada ere.

Guzti honek garbi erakusten digu emakumearen garrantzia arrantzaleen munduan. Hauek kanpoan ziren bitartean etxeko arazo guztiez arduratzen ziren, baita semeen heziketaz ere; askotan beraiek ekartzen zuten familiarentzako janaria, senarra itsasora ezin atera eta, etxean zegoelarik. Arrantza munduan ere zerikusi haundia zuten, sareak konpontzeaz gain, arraina saltzen zuten eta zenbait kasutan emakumeak ziren txalupa bakoitzeko tostartekoi dei egiten zietenak, señeruak itsasora ateratzeko baimena ematen zuenean. Ekintza hauen ondorioz ez da harritzekoa kostaldeko emakumeek nortasun berezi bat izatea, ezta lan honetan ikertzen diren istiluetan leku garrantzitsua izatea ere⁶.

Etxebizitzaren egoera larria zen. Oso gutxi ziren bere etxearen jabe eta gehientsuenak alokatutako etxe txiki baju eta ilunetan bizi ziren higiene aldetik ere hutsune haundiak zituztelarik. Hain zuzen, etxeen egoera kaxkarra zen nekazariekin zuten ezberdintasun nagusienetako bat. Etxe-mota hauek eta arrantzaleen lanik gabeko denbora luzeak tabernen ugaritzea ekarri zuten eta 1930eko datuek diotenez, taberna, jatetxe edo kafe bat zegoen 200 biztanleko; honek erakartzen zituen alkohol-arazoe⁷; herriko agintariek, arazoaz

⁶ Emakumearen garrantzia ikusteko arrantzaleen artean CRAWFORD 1983

⁷ ZABALA 1931, 408. or. eta ERKOREKA S.F. 262-267. orr.. Azken honek zenbait ipuin aipatzen ditu, tabernen eragina eta bizi-baldintza eskasak azalduz, senar moskorrek emazteak nola jotzen zituzten, e.a.

jabeturik, zenbait neurri hartu zuten, beste batzuen artean frontoia eraikitzea edaritegien eragina ezabatzeko.

Desagertzeko bidean egon arren, oraindik bizirik zirauen izurriteen oroimenak, eta norbait gaitzek jota hiltzen zenean, osasun-arduradunek haren erropak erretzeko agintzen zuten. Hildakoen %18,09 arnas-aparailuan itsasoaren hurbiltasunak eta etheen egoera txarrak sortutako gaisotasunen ondorio ziren. Hilkortasun-tasak oso haundiak ziren; 1882-1891 denboraldian haurren batezbesteko hilkortasun-tasa 000/207,37 eta 000/175,04 tartean mugitu zen, hilkortasun orokorreko tasa 000/25,63 zen bitartean. Heriotza gehienak neguan eta udazkenean gertatzen ziren⁸.

Beraz eta orohar, arrantzaleen bizi-baldintzak oso urriak ziren. Azken datu bat baieztapen hau azpimarratzeko, 1909an Familia Behartsuen kategoriaren barruan 435 familia aurkitzen ziren, hots 2.000 lagun inguru⁹. Itsasoaren gogortasuna, maiz gertatzen ziren hondoraketak eta hildakoak, arrantzale-familiak gosez ez hiltzeko egiten ziren dirubilketak, kofradien galera eta zorrak..., orain arte esandako guztiak, arrantzale xumeen miseria argi eta garbi azaltzen digu; hala ere, ez dugu aurkitu arrantzaleen artean protesta-mugimendurik baldintza hauek hobetzeko, ez eta langileen aldeko

Honetaz gain, taberneak beste funtzio batzuk ere betetzen zituzten, alde batetik, gizonen artean hiritar kultura zabaltzeko, emakumeek etxean herri-kultura zaindu eta gordetzen zuten bitartean, bestetik, ideia politikoaren gunea zen; azkenik tripulazio bakoitzak taberna bat erabiltzen zuten bere tratuak eta jaiak burutzeko, "loiije"ko esparrutik zabalduaz, honela itsasontzi bakoitzak bere "txalupetxea zuen", arrantzaleen arteko harremanak hedatuz.

HOMOBONO 1986-87, 318. orr.

⁸ ANASAGASTI 1985 299. or. eta hurrengoak.

⁹ Bermeoko Udal Agiritegia. Libro de Actas (Hemendik aurrera B.U.A. eta L.A.) 10-II-1909

ohizko klase-erakundeen aztarna haundirik ere¹⁰, 1907an baporetako fogoneroek eta makinistek egindako greba eta 1914-15ean burututako beste bi saio izan ezik¹¹.

Jokabide hau adierazteko orduan, beste arrazoi batzuez gain, arrantzaleen artean itsasoko lan gogorrek sortarazitako elkartasun-harremana dugu nagusienetako bat; arrantzaleen gehiengoa jornal-sistematik at zegoen eta ez zuen kontsideratzen patroia nagusi bezala; are gehiago, patroï bakoitza, batezbeste, 5-10 arrantzalaren buru, salbuespen batzu salbu, ez zen gehiegi bereizten bere lankideetatik. Honek ez du esan nahi ez zegoenik talde barruko ezberdintasunik. Hauek ugariak dira, ezkondua ala ezkongabea; diruaren arabera, armadorea (bakarra edo taldean), txalupa bateko nagusia edo ezer gabe; adinarena, e.a.. Arrantzaleen artean lagun bezala jarduten zuten, gizarte-ezberdintasunak azpimarratu gabe. Diruiturrien diferentzia azaleko ezagupideetan, umeen jantzetan adibidez eta batez ere, negu garai askotan sortzen ziren urrialdi uneei aurre egiteko baliabideetan isladatzen zen¹².

Bestetik, arrantzaren inguruan zeuden pertsona guztiak Kofradian bildurik zeuden, erakunde honek taldearen gizarte-kohesioa

¹⁰ 1932ko Urriaren 2an osatu zen Bermeon, Ondarroaren ondoren, EUZKO TOSTARTEKOEN BAZKUNA, ELA-SOVen babesean, tostartekoak bakarrik bilduz, Jeronimo Gotxiren lehendakaritzapean. LARRAÑAGA 1976, 162-163 orr.

¹¹ 1907ko greba Urtarrilaren 6an hasi zen eta Otsailaren 14ean amaitu. Grebalariek hileko 150 pta eskatzen zuten; patroiek 125 eskaintzen zituzten bitartean. Azkenik Junta de Reformas Sociales erakundeak 135 ptatako soldata ematea erabaki zuen, baina patroï guztiek ez zuten laudoa onartu. POSSE 1914, 90. or.

Grebak iraun zuen bitartean kontsumorako kooperatiba bat sortzeko asmoa zabaldu zen, dendarien esplotazioa eta gehiegizko salneurrietatik ihes egiteko asmoz. LA VOZ DE GUIPUZCOA 18-II-1907.

Fogoneroek elkarte bat osatu zuten, arrantzaleetatik kanpo, 1923an 61 kide zituelatik.

¹² BARANDIARAN 1982 168. or.

indartuz. Kofradia, arrainaren salmentaz gain, gaiso, zahar, arrantzaleen alargun eta umezurtzez arduratzen zen. Elkarte hauek Erdiaroan sortu ziren¹³. XIX. mendean diruzor haundiak egin zituzten eta iadanik ez ziren gai bere eginbehar sozialak betetzeko, are gutxiago, ikerketan zehar ikusiko dugun zatiketaren ondorioz:

*"...kofradietako bazkideen goraberaz, ezeutsen arrantzale agurari itxasarririk emoten"*¹⁴.

Hala ere, arrantza inguruko talde ezberdinak batzen jarraitzen zuen, era ezberdinean izan arren. 1880an osatu zen Bermeoko Kofradiako Araudi berria eta bertan arrantzale guztiek ez zituzten eskubide berdinak; horrela, elkarteko erabakietan parte hartzeko armadore edo patroiz izan behar zuten arrantzaleek, kalteak edo pentsioak ordaintzeko orduan denak bat izan arren¹⁵. Bere indarrari esker gizartearen barne-lotura elemendu indartsua izango zen, XX. mende hasiera arte behinik behin.

Hauekin batera, nire eritziz, auzi ezaren arrazoi nagusia arrantzaleek zuten munduaren ikuspegian datza. Hain zuzen, mende-hasieran Bermeoko komunikazio-sistema osatzen badoa –trena Sukarrietaraino heltzen zen eta handik tranbia zegoen Bermeora, egunero heltzen ziren Bilboko egunkariak, telegrafoa ere bazen, e.a.– baina oinarrizko transmisio bideak eta bizitzaren ohizko ikusmoldeak ez ziren aldatu. Lerro batzuk aurrerago aztertuko dugu, bere osotasunean, puntu hau.

Itsasgizonekin batera beste bi taldek osatzen zuten Bermeoko gizartea. Horrela zatitzen zutelarik, eta dutelarik, arrantzaleek herria: "marineruek", "terrestriek" eta "aldianuek". Hots, ogibidea edo lana

¹³ Bermeokoa, hain zuzen, 1358an sortu zen, THALAMAS 1935, 111 or.

¹⁴ ORTUZAR 1925 16. or.

¹⁵ ORDENANZAS 1884

ziren banaketaren ardatza. "Marineruen" berri eman dugunez, aipa ditzagun, laburki bederen, beste bi multzoak. Lehenik "aldianuek"; Bermeoko oinarritzko ekintza ekonomikoa arrantza bazen ere, baserritar ugari bizi zen udal barrutian. 1910eko Erroldak emandako datuen arabera, Bermeoko 9.766 biztanleetatik 7.529 bakarrik bizi ziren herrian bertan, besteak nekazal auzoetan bizi zirelarik. San Pelayo, Mañua eta Arronategi moduko auzoak hirigunetik urruti zeudenez, ez zuten hartueman gehiegirik Bermeorekin, San Pelayok, adibidez, Bakiorekin harreman gehiago zuen. Herritik urrun, nekazariak auzoan burutzen zuten bere eguneroko bizitza, eta etxea eta auzoa ziren haien erreferentziguneak. Hauek sortutako elkarrenganako harremanek, hala nola auzolana, edota ezkontza eta ahaidetasun-loturak, zuzentzen zuten baserritarren bizimodua. Hiritarrei zegokienez, nekazariak begitxarrez ikusten zituzten, kalteak besterik ez zutelako sortzen, oraindik ondo gogoratzen zutelarik herrilurren desamortizazioa. Politikoki, jauntxoek eragina arrantzaleen artean baino haundiagoa zen, azken hauek ez zutelako hain gogor jasaten errentaren zama politikoa.

Ezkontza bat Santa Eufemian, 1925.

Hirugarren taldea "terrestriek" osatzen zuten, multzo heterogenoenak; izen honen azpian, artesauak, merkataria, dendari txikiak, abokatuak, sendagileak, baserri eta etxejabeak, apaizak, irakasleak, enpleagatuak, e.a. biltzen ziren, beraien familiak kontutan harturik mila bat lagun. Marinelek talde bakar bat bezala ikusten zituzten. Arrantzaleen bizi-baldintzetatik eta kultur mundutik at, askotan beraiegandik ihesi nahian, gizarte-multzo hau zen hiriko eritzi eta ohiturak jaso, bereganatu eta zabaldu zituen Bermeon. Talde honi esker azaldu ziren Bermeon ideologia berriak, bai liberalismoa, baita abertzaletasuna ere, nahiz eta hau berehala arrantzaleen artean zabaldu.

Arrantzale eta lehorrekoen ezberdintasun nagusia lan-ordutegia zen, eta honek baldintzatzen zituen beste guztiak; arrantzaleek askotan gauez lan egiten zuten, beraz, zaila zen terrestreekin bat egitea hainbat lanetarako. Ondorioz, bazirudien arrantzaleei ez zitzaizkiela axola herriko arazo eta erakundeak, erlijioarekin eta arrantzaren ekonomiarekin zerikusi zutenak salbu. Arrantzaleen komunitateak bereiztasun nabarmenak zituen bere auzokideekin, bai lan-motarengatik, itsasoan eta bere gisako ordutegiarekin, baita eremu berezian, arrantzaleen auzoan, bizitzeak sortzen zituen auzotasun-harremanen eraginagatik. Zentzu honetan Bermeoko jende aberatsena Puerto Mayor kalean bizi zen, Alameda ondoan, arrantzaleek Santa Eufemia parroko langile-biztanlegoaren %72,35 osatzen zuten bitartean. Diferentziak beste esparru batzuetara ere zabaltzen ziren, jantzi-talara adibidez –arrantzaleek mahonezko prakak eta alkandorak jazten zituzten, beste herritarrengandik bereiztuz– edota sentimenduen alorrera, horrela arrantzaleak harro ziren beraien ezkontzak ez zirelako gurasoen artean konpontzen, baserritarren artean gertatzen zen moduan¹⁶.

¹⁶ ANASAGASTI 1985, BARANDIARAN 1982, 132 eta 167 orr. eta HOMOBONO 1986-87, 307. or.

Itsas herrien egituraketa berezi honek izango zuen ondoriorik Bermeoko gertakizunetan, oposaketa bikoitza sortaraziz, alde batetik, hiribildua eta auzoen artean; hauen arteko menpekotasun-erlazioak, administrazio- eta ekonomi mailan, baita mundu simbolikoan ere, hiria atzerritarren mundua bait zen baserritarrentzat¹⁷, nekazariak kaleko iskanbiletatik urrundu zituen, une jakinetan bakarrik parte hartuz borrokan. Bestetik hiri barruan, izan ere, populazioaren gehiengoa herrian bertan bizitzeak, albisteak, pentsamoldeak, e.a. zabaltzeko erraztasunak talde haundiak mugitzeko aukera eman arren, arrantzaleen lan-ohituren ondorioz bide hau oztopatua izan zen; hain zuzen, eta hemen dugu nekazarietako beste ezberdintasun bat, azken hauen lan-eremua etxea edo auzoa baziren, arrantzaleena untzia zen, bere oinarritzko gizarteratze bidea talde txiki eta itxi bat zelarik; bereiztasun hau jai-inguruko bazkarietan argi asko azaltzen da¹⁸. Beraz, arrantzale guztiek erreferentzigune amankomunak izan arren, itsasuntziko elkartasunak eragin garrantzitsua zuen arrantzale banakoak hartuko zuen erabakia hautatzeko orduan. Horrela ulertzen da, adibidez, Kofradia berriak sortu zirenean, sortzaileak patroiak izan arren, bere atzetik tostarteko ugari biltzea.

Ikerketaren muinera sartu aurretik, Bermeoko istiluei ezaugarri berezia eman zien ataletako bat ukitu nahi nuke, hots, funtsezko ideologi aldaketarik eza; liskarkeriek abertzaletasunaren nagusigoa ekarri bazuten ere, ohizko pentsamoldeek ez zuten aldaketa haundiegirik jasan. Pentsacra horien igortze erak dira hurrengo orrialde hauen helburua.

Eskolari zegokionean eta hizkuntzaren arazoa zela eta maisuek irakatsi nahi zuten formazioak ez zuen eragin nabarmenik izango herritarren artean. Era berean, gurasoen eskolaretako jarrerak ez zuen lagundu bide horretan. Interesgarria da ikustea, exenplu gisa, zer

¹⁷ BIDART 1977, 123. or.

¹⁸ HOMOBONO 1986-87, 383. or.

nahi zuen zenbait gurasok haurrek ikas zezaten; 1912an Bermeoko udaletxean zinegotzi jeltzaleek aurkeztutako mozioan, honako hau irakur dezakegu:

"Pues bien, los conocimientos necesarios que los expresados niños deben poseer para andando el tiempo ser honrados padres de familia y útiles a la sociedad y a si mismos son leer y escribir y algo de aritmética. Esto en cuanto se refiere a los conocimientos humanos, mas en lo que afecta a los religiosos, la doctrina cristiana. Como este estudio es, empero el más importante entre todos (...) y no lo pueden adquirir los niños en la lengua que actualmente se emplea en las escuelas de la villa(gaztelania) por desconocimiento de la misma por parte de los escolares".¹⁹

Kontutan izan behar dugu XIX. mendean Bermeoko eskola pribatuek euskera erabiltzen zutela eta zenbait maisu kanporatu zituztela euskararik ez jakiteagatik Kristau Ikasbidea irakasteko orduan. Egoera ez zen berdina mende-hasieran; Oinarrizko Irakaskuntza Udalek eratutako batzordeen esku zegoen eta hauek irakasleak kontratatzeko ahalmena zuten, alderdi bakoitzak bere sokakoak aurkitzen saiatzen zen; Bermeokoak, liberalen esku, jeltkideen kritika gogorrek jaso zituen, Oinarrizko Irakaskuntza Batzordeak aukeratutako maisuak zirela eta

"Varios maestros han dado facilidades a la comisión anticlerical (dan mal la Religión, no saludan a los sacerdotes y escriben en EL LIBERAL y otros sitios)...Cerca de 30 años llevan gobernando este pueblo los partidos liberales, pero hasta que ha llegado esta colonia de anticlericales nunca se han conocido estos radicalismos."²⁰

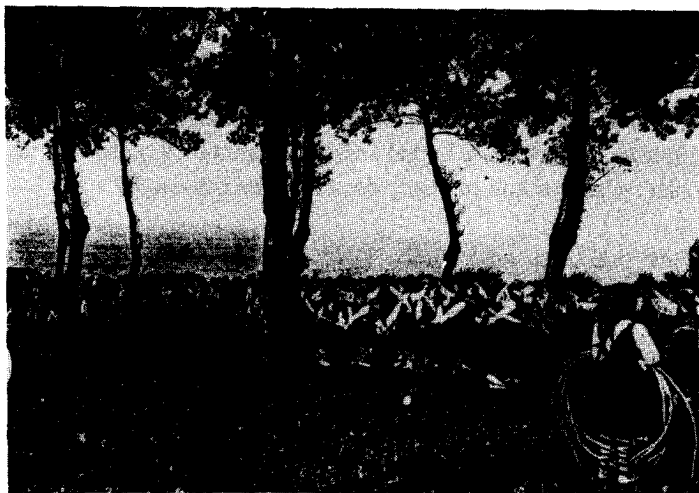
Dena den, eskolaren eta, ondorioz gaztelaniaren eragina geroz eta haundiagoa izango zen. 1900 urtean 3.600 bermeotarrek idazten

¹⁹ B.U.A.. L.A. 13-V-1912

²⁰ ABERRI 56, 1907-VI-8

eta irakurtzen baldin bazekiten eta 5.500ek ez, 1910ean bi taldeak parean aurkitzen ziren eta 1920an 5.700 ziren bermeotar alfabetatuak eta 4.200 analfabetuak. Euskal kostaldean, orohar, nekazal munduan baino analfabetu gehiago zegoen. Pixkanaka, eskola beharrezko gauza bezala onartzen joan zen eta ikus dezakegu hainbat ohar udaltzainei aginduak emanez kalean aurkitzen ziren umeak eskolara eramán zitzaten.

Oinarrizko eskolekin batera, baziren irakaskuntzako beste erakunde batzuk ere Elizaren babesean; hala nola 1903an zabaldutako Karmeliten neskentzako eskola eta 1909an irekitako Colegio San José de los Hermanos de la Doctrina Cristiana, 1869an sortutako Nautika Eskola 30 bat ikaslerekin eta 3 irakaslerekin eta Arte eta Ogibide Eskola. 1915 urtean Juventud Antoniana elkarteak Gaueskola eratu zuen, neska-mutilei Oinarrizko Hezkuntza irakasteko.

Dantzak Talan. 1914

Eskolaren nagusitzearekin, munduaren beste kontzepzio eta bizitzaren beste ikuspegi bat sartzen joan zen herrian, ohizkoarekin

hautsiz. Hala ere, Bermeoko kasuan haustura hori ez zen oso haundia, alde batetik, jeltzaleen eta orohar, talde tradizionalisten presioak eragin zuelako; adibide bezala, eskolak antolatutako jaietan euskal dantzak antzezten ziren; Oñatin horrelako jaialdiak "*Himno Nacional*"a eta "*Viva España*"rekin amaitzen ziren bitartean,²¹ arazoak bide hori oztopatu eta trabatuko zuen. Izan ere, hizkuntzak errealitatea menderatzeko teknika bat suposatzen du eta Bermeoko biztanle gehienak euskaldunak zirenez, gaztelaniaren bitartez ezarri nahi zen kultura elbarriturik aurkitzen zen. Era berean, euskerari esker, ohizko euskal gizartearen ideiak errazago iraun eta zabaldu ziren.

Hala eta guztiz ere, mende-hasierako lehen bi hamarkadetan gaztelaniak aurrerapen haundiak egin zituen, biztanle askok bere eguneroko bizitzan erabiliz. Hazkundearen arrazoien artea, honako hauek azpimarratu nahi nituzke:

- Eskolaratzearen zabalkundea.
- Herriko gizon ospetsuen imitazioa, gizon eskolatuak gaztelaniaz mintzatzen bait ziren. Ez bakarrik bere burua espainoltzat zuenak, baita jeltzale askok ere, batez ere Amerikan izandakoak.
- Bere praktikotasuna hainbat arazo konpontzeko, bai Bermeon bertan, bai Bilbon edo Madrilan.
- Gaztelaniaren inposaketa zigor eta debekuen bitartez.

Hiztunen artean, euskerak nagusitasuna mantendu zuen, baina bere erabilera, balorazio eta aplikazioak aztertzen baditugu, ezin dugu esan elebitasunik zegoenik; gaztelaniak euskararekiko nagusitze/menpekotasun erlazioa mantentzen bait zuen. Jeltzaleek zenbait neurri proposatu zuten euskeraren alde, hala nola saltoki eta

²¹ EL PUEBLO VASCO (EPV) 12-VIII-1909

tabernetako izenburuak euskeraz idaztea, baina ez zuten praktikotasunik eduki.

Kultura idatziari zegokionez, uste baino liburu gehiago zeuden, baina ez zen gehiegi irakurtzen. Arrantzale arruntaren irakurketak, Bermeotar apaiz batek kale-liburusaltzailearen ahoan jarritako hitzen arabera, honako hauek ziren:

*"Calendario Zaragozano, Historia del Célebre excapitán Sánchez, Bertso berriak, Historia de Santa Genoveva de Braganza, Historia de los 12 Pares de Francia, chistes, cuentos, chascarrillos y charadas."*²²

Egunkariak ere irakurtzen ziren, askotan taldeka, lagun batek ozenki irakurritz berriak; praktika honen adibide garbia dugu 1911. urtean, alkateak gogor kritikatu zuenean herriko pertsona bat, arrantzaleen artean EL LIBERAL egunkari ezkertiarra irakurtzen aritzeagatik²³. Urte batzuk lehenago, Bermeon bertan, liberalek aldizkari bat argitaratu zuten beren etsaiei aurre egiteko. Jelkideek kaleratutako EUZKADI egunkariak 50 harpidedun izango zituen lehen egunetan²⁴. Informazio-munduak zuen garrantziaz jabeturik, Bermeoko Udalak, zenbait garaitan, Udal Batzarretan hartutako erabakiak egunkarietan argitaratzen zituen herritarrei jakinarazteko.

Irakurketa hauen eredu eta gaiak gehienbat hiritar giroan sortuak ziren. Hala ere, arrantzaleek eta ohizko gizarteak, orohar, bazituzten bere ereduak, askotan hiritarrenetatik arras ezberdinak. Adibidez, Bermeon, garai honetan, XX. mendeko hasieran, baita geroago ere, indartsu dirau laminek eta sorginenganako sinismenak. Beste mundukoen agerraldiak gauza arrunta ziren. "Begizkue eitxie"

²² ORTUZAR 1925, 24. or.

²³ EL LIBERAL 21-IV-1911

²⁴ ARCHIVO HISTORICO NACIONAL (A.H.N.) Salamanca. Serie Bilbao, lg. 128, Doc. 2

oraindik arriskutsua zen, edozeini gerta zekiokkeen "*bietz-aridxek jotie bidietan*", e.a.²⁵. Ikusten dugun bezala, eraberritzea eta aintzinaren arteko borrokak ez zuen oraindik garailerik. Are gehiago, bata eta bestearen aldekoak maiz nahasten ziren.

"Corpus"eko prozesioa. 1908

Elizak ere bazuen eragin garrantzitsua herritarren bizitzaren arlo eta une guztietan, Pio Barojak "Angelus" izeneko ipuinean azaltzen dizkigun arrantzaleak gogoratu besterik ez dago. Are gehiago,

²⁵ ERKOREKA (S.F.) 207-267 orr. eta ORTUZAR 1925, 54.or.

Azken honek "*bietz-aridxek*", "*mal encuentro*" bezala itzultzen du. CATEDRAK 1976, 9.or eta hurrengoetan "*begizkue*"ren (mal de ojo) interpretazio bat ematen digu eta nahiz eta Asturiasko Vaqueiros de Alzadari buruz hitzegín, uste dut bere burutapena erabilgarria dela : "A través de los "ojos malos" se delimitan las tensiones de los hombres y las mujeres en relación a la comunidad, la oposición hombre-mujer, los problemas intergrupales y la distorsión existencial de la enfermedad y la muerte. Los "ojos malos" aparecen en un grupo con una débil estratificación social y una marcada tendencia igualitaria para sancionar las diferencias económicas, sociales, fisiológicas y sexuales".

*"itsasgizonek, bere sineskeriak eta usantza erlijiosoak jatorri gehiago edo gutxiago paganuzko beste sineskeria batzuekin nahasi dituzte okerretatik zainitzeko eta arrantza lanean laguntzeko"*²⁶.

Horrela arrantzaleen artean ezinbestekoa zen itsasuntzian "bautisue" ospatzea, ermitak eta beste santutegietara bisitak egitea, itsasora atera orduko otoitza burutzea, "kutunek" (erramua, gurutzeak, zinta bedeinkatuak,...) erabiltzea, e.a., Erlijioak eguneroko bizitzan zuen eragina argi ta garbi isladatzen delarik.

Baina elizgizonen eragina eremu zehatzagotan ere nabaritzen zen; horrela apaizek betebeharrak garrantzitsuak zituzten Kofradian, hala nola itsasoan galdutako arrantzaleen alargunei "gizalegezko" kristauak zirela ziurtatzen zuten agiriak ematen zizkieten, laguntzak eskatu ahal izateko. Honetaz gain, 1911n herriko erretorea izan zen Benefizentziako Batzordearen burua, kargu honek zuen garrantziarekin. Elizaren itzala esparru politikora ere heldu zen, Euskal Herri osoan gertatu zen bezala, Bermeoko kasuak ezaugarri ezberdinak izan arren. Hain zuzen, XIX. mendean zehar elizgizonek Udalarekin makina bat istilu izan zuten Elizaren lokalak zirela eta²⁷. Mendearen azken urteetan, Bermeoko apaizek karlisten alde garbi asko jokatu zuten, pekatuen barkamena ukatuz hauei botua ematen ez zieten²⁸. Ikerlan honi dagokionez eta ditugun datuen arabera, herriko apaizek ez zuten garrantzizko eraginik izan hemen azaldutako istiluetan; ezagutzen dugun salaketa bakarra 1907an egin zen liberalen eskutik, hauteskundeetan Urkijoren alde botua eskatzeagatik. Hala ere eta inongo zalantzarik gabe "zurien" alde jokatu zuten, batzuk jeltzaleen alde zuzen-zuzenean, beste batzuk

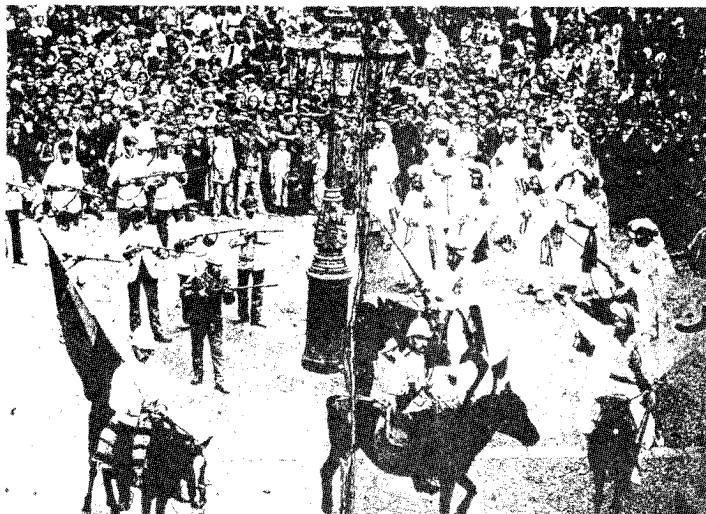
²⁶ UETENA taldea 1981, 284. or.

²⁷ 1868ko Urriaren 25ean Frantziskotar Praileak Bermeotik kanporatu zituzten, honen ondorioz herria matxinatuz, Guardia Zibilekin zenbait istilu gertatzen zen bitartean. Frantziskotarrak ez dira 1897ra arte itzuliko herrira.

ZABALA ALLICA 1964, 109. or.

²⁸ ZABALA 1931, 281-286. orr.

laizismoaren aurkako kanpainaren ildotik²⁹. Ez dakigu, dena den, zer gertatu zen 1913an, jeltkideak eta kontserbadore-karlistak zatitu zirenean.

Kristau eta moroen festa. 1888

Beste leku askotan bezala, jaiek eta festek betetzen zuten bermeotarren egun ugarietako zeregina. Hemen ere isladatu zen mundu zahar eta berriaren arteko borroka, bereiztasun ideologiko eta politikoak eta gizarte-talde ezberdinen jokabideak. Bermeon jai ugari ospatzen ziren, baina hauetatik batzuk bakarrik dute bere jatorria arrantzaleen artean. Hauen jai nagusiak San Juan, San Pedro,

²⁹ Gasteizko Gotzantzaren aginduz, Barrutiko apaizek bilerak burutzen zituzten hainbat gaitan sakontzeko asmoz "Conferencias Morales" izenburupean. Ezagutzen ditugu Bermeon batzartutakoenak. Hauen gai nagusiak sexu-harremanak eta liberalismoaren kontrako zeregina ziren. Ez da beraz harritzekoa, bertan elkartutako batezbesteko 16 apaizek leku garrantzitsua edukitzea herriko istilu politikoetan. BIZKAIKO ELEIZAREN HISTORI ARKIBUA.ARCHIVO DE SANTA MARIA DE BERMEO. CONFERENCIAS MORALES 1877-1923 A.065

Madalenak eta San Roke ziren; hauekin batera "aratustiek" edo inauteriak oihartzun haundia zuten herrian. Aratustiek goiko plazan ospatzen ziren eta disfrazak gorputz guztia estaltzen zuen, baita burua ere, bi zulo utzirik ikusteko, eskuan, aldiz, trapu bustia zerabiltelarik ondokoak jotzeko. Baserritarrek kaletar mozorrotzen ziren bitartean, hauek alderantziz egiten zuten³⁰. Jaiek betetzen dituzten eginkizun sozialetatik bi bereiztu nahi nituzke: izkututako hainbat arazo argira atera arazteko duen gaitasuna eta talde sozial bakoitzaren muga-banaketan duen eragina³¹. Hain zuzen, aurrera dezagun, Bermeoko istilu gogorrenak jaiegunetan sortu ziren, besteak beste, arrantzaleen gehiengoa lehorrean zegoela.

Bermeoko gizarte-taldeek portaera ezberdinak zituzten jaien aurrean; horrela arrantzaleak jai herrikoien alde agertu ziren, zezenak eta idi-demak defendatuz, aspaldiko tradizioen izenean; agintariak, orohar, hauen kontra azaldu ziren, nahiz eta beraien arrazoiak ezberdinak izan. Jeltzaleak eta Elizak morala eta ohitura onen izenean, dantza berriak, helduak (el "agarraó") eta, gaitzetsi zituzten. Arrantzaleen eta elizak zabaldutako eredu kulturalaren arteko ezberdintasunen adibide ugari dugu. Bertso eta kopia munduan bat aipatzearren, Lekeitioko herrian jasotako zortzikoa eta Xenpelarren bertso batzuk erabiliko ditugu :

HERRIKOIA

Ni Mendixara

Ni Mendixara San Pedrotan

banoa zezenetara

Arek bai neskatxak , ederrak galantak

Lekeitiarren aldean, Mendixan Elizaldean!

Dan San Dxuan, da San Dxuan

Beti zaukada goguan

³⁰ UETENA 1981 307. or. eta ERKOREKA 1977, 39. or.

³¹ RODRIGUEZ BECERRA 1978, 918-919. orr.

KOMENI DIRAN

*Komeni diran bertso berriak explikatu al banitza
aditutzea deseon duen beti eman diot itza
baileak eta soinu ederrak enganaturik gabiltza,
animarentzat kaltean dator gure munduko bizitza*

XENPELAR³²

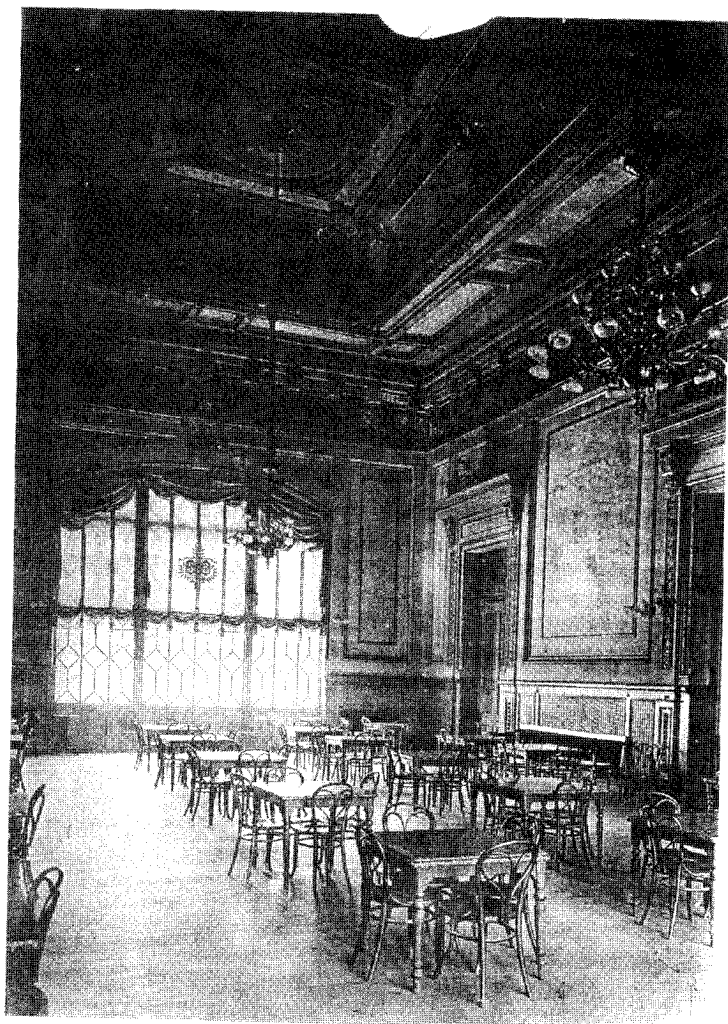
Ez da ikerlan hau lekurik aproposena kultura herrikoiairen ezaugarriak azaltzeko, baina kontutan izan behar dugu ez dela kultur mota hau "Kultura orokorretik" guztiz baztertua eta bien artean harreman estuak daudela. Beraz, arrantzaleek Lekeitiokoa bezalako abestiak kantatzeak ez du esan nahi beste kulturaren, kasu honetan Elizaren aginduen eraginik ez dutenik. Are gehiago, kultura herriko hori, hein haundi batean, "KULTURA"ren emaitza zuzena da, herriak bereganatua³³. Jeltzaleen kasuan ez dugu ahaztu behar bere oinarrian eta zabalkundean eragina izan zuen hainbat faktore, hala nola Sabino Aranaren sinismen sakona eta abertzaletasun guztiek duten garbizaletasun-nahia; honela jelkideek bere ustez euskal kultura osatzen zuten ezaugarriak defendituko zituzten, espainol-usaina izan zezaketen elemenduak baztertuz.

Azkenik liberalek eta kontserbadoreek, herriko jauntxoak, jaien alderdi subersiboa estaldu nahi zuten. Inoiz udaletxeko zinegotzi katolikoak, gero kontserbadore bezala agertuko zirenak, zezenen alde azaldu ziren, baina liberalen esanetan, arrantzaleen txaloa jasotzeko helburuarekin, ba omen zekitelako Gobernadore Zibilak, liberala hain zuzen, ez zituela onartuko. Talde hauek, bere aldetik ospakizun berriak ekarri zituzten herrira, kutsu herrikoia zutenetatik alde egin nahirik eta Espainiako uniformizazio kulturallean jorratuz; jai berri hauen bide nagusia eskola izan zen, maisuek antolatutako festa

³² AZKUE 1968

³³ Ikusi BURKE 1982

ezberdinen bitartez: Zuhaitz-Eguna, "batallon infantil", e.a.. Lan honetan erabili zuten bigarren tresna Casinoa izan zen.

Casinoko aretoa. 1920

Bermeoko lehen Casinoa udaletxe ondoan ireki zen, 1860. inguruan; II Guda karlistaren ondorioz desagertu eta 1880ko hamarkada arte ez zen berriro ireki "Círculo Liberal" izenarekin. Azkenik 1893an "Sociedad Bermeana" elkarte sortu zen, bi urte geroago, oraindik zutik dirauen "Casino Bermeano" etxea eraikiz, Alamedako enparantzaren alboan. Casinoa zen herriko erakunderik garrantzizkoenetakoa, bere bazkideen artean herritar ospetsuenak aurkitzen ziren, beti ere pentsakizun liberalen ingurukoak, eta bertan hartzen ziren herriko arazoezin zer ikusia zuten erabaki inportanteenak. Bermeoko karlistek eta "eskubizaleek", Kubako gerraren ostean "Círculo Católico" delakoa osatu zuten, 1903. urtean. Elkarte hauek bi helburu betetzen zituzten, batetik "ideologia" zabaltzeko, bestetik bazkideen solasleku izan, kaleko monotoniatik ihes egin nahirik. Egoitzek erdi-mailako biztanleak biltzen zituzten, herritar arrunten jai eta ohiturak bazterreratzeko asmoz. Kasu batzuetan jai berriak ezarri zituzten, populuarenak mezpretxatuz edota haien beldur; adibidez, inauteri garaian elkarte hauek, baita Batzokiak ere, dantzak antolatzen zituzten bazkideentzako, kaleko girotik urrunduz. Batzuk –Batzokia eta Círculo Católicoa– moralaren izenean, besteek herritarrekin ez nahastearren.

Testuinguru honetan, zaharra eta berria, herrikoia eta hiritarra korapilatzen ziren eremu hauetan, XIX. mendeko gertakizun politikoei egoera istilutsua sortarazi zuten Bermeoko kaleetan. Jauntxokeria edo kazikismoaren ezaugarriak bete-betean ezarri ziren kostaldeko herri honetan. Jauntxokerian bere oinarria zuen Errestaurazio sistemaren atal nagusiak deskribatzen saiatuko naiz hurrengo atalean, Bermeon eta Bizkaian izandako garapenaren lerro nagusiak azalduz.

"GOIKUEK" ETA "BEKUEK", BERMEO ETA BIZKAIKO POLITIKA XIX. MENDEAREN BUKAERAN

II. Gerra Karlistaren amaieran Cánovas del Castillo politikariak gobernu-sistema berria ezarri zuen Espainian, Alfonso XII. arekin monarkia itzuliz, I Errepublikaren porrotaren ondoren, Errestaurazio izenez ezagututako sistema finkatuz. Erregimen berriaren ezaugarri politiko nagusiak bi talde, liberal eta kontserbadorea, gobernuan txandatzea eta jauntxokerian oinarritutako hauteskundeak ziren. Monarkiak 1931 arte iraun bazuen ere, Errestaurazioak krisi ugari jasan zituen. 1890 eta 1910 urteen bitartean gertatu zen lehenak, bertan bat egin zutelarik krisi ekonomikoak, nekazal eta industri produktuen salneurrien beherakadak eta krisi politikoak, Cuba eta Filipinasen galera zela medio. Guzti honi irtenbidea emateko bi aukera besterik ez zeuden. Sistema talde berriei irekitzea suposatzen zuen lehenak; bigarrena izan zen, ordea, aurrera atera zena, protekzionismo ekonomikoa, alegia. Aukera honen ondorioz Estatuak ez zuen funtsezko aldaketarik jasango, biztanlegoaren gehiengoa bizitza politikotik at mantenduz, nahiz eta botua eduki eta espainiar nazioaren eraikitze-bilakabidea kolokan jarritz, talde edo herrialdeen arteko ezberdintasunak areagotuz. Horrela une honetatik aurrera langileen aldeko erakundeek edo mugimendu abertzaleek bere zabalkundea hasi zuten, Errestaurazioko ohizko talde politikoen pixkanakako beherakadari ateak irekiz¹.

¹ SERRANO 1987 281. or. eta hurrengoak

Erregimenaren garai berri honen sortzaile garrantzizkoena protekzionismoaren ezartzea izan zen. Hau lortzeko, Espainiako bi talde boteretsuenek, "betidanik" Estatuko administrazioa kontrolatu zuten nekazal jauntxoek alde batetik eta sortzen ari ziren industrigizonek bestetik, elkarren arteko ituna burutu zuten. Hitzarmen honi esker eta jauntxokeriaren eredu ezberdinak zirela medio, bi talde hauek baturik, Espainiako botere guztiak kontrolatuko zituzten 1931 arte, ez bakarrik ekonomikoa edo politikoa, baita gizartearen pentsaera eta portamoldeen egiturak ere.

Hala ere, 1890ean liberalek plazaratutako botua emateko eskubide² orokorrak zenbait aldaketa sortu zituen politika ulertzeko edo egiteko moduan. Aldakuntza hauek, nagusiki, udaletxeetan gauzatu ziren; estatuko hauteskundeetan bere eragin praktikoa txikiagoa izan zen eta ohizko alderdiek jarraitu zuten boterean. Lege hau zela eta une hartaraino ospeko gizabanakoez osatutako alderdiak masa-alderdi bihurtu beharrean aurkitu ziren. Honekin batera giza talde berriak sartu ziren politika-munduan, botuak ematen zien botereaz baliatuz. Guzti honek ez du esan nahi sistema demokraziaren bideetan sartu zenik. Ezta gutxiagorik ere, bilakaera hori oso ahula eta motela suertatu zen; esate baterako, ez dugu aintzakotzat hartu behar Errestaurazio garaiko hauteskundeetako partehartzaileen kopuru ofizialak, faltsuak direlako gehienetan, barruti jakin batzuk ezik. Bestela nola uler dezakegu hauteskunde batetik bestera hautesleek eritziz erabat aldatzea eta herenegun liberala aukeratzea, atzo kontserbadorea eta gaur, berriro liberala; edota nola adierazi inongo propaganda edo mitinik burutu gabe hainbat herritan Erroldan izena emandako guztiek ematea bere botua hautagai baten alde³.

² Hau horrela esanda ez da zehatz-zehatza, 1907 arte Udaletxeetako zinegotziak hautatzeko orduan bereizketa bat egiten zelako aukeratuak izan zitezkeenak eta botuemaileen artean. Lehenengo taldean sartzeko gutxienezko diru-errenta eskatzen zen.

³ ROMERO 1973 16. or.

Garaiko politikaz hitzegiten dugunean ohartu behar dugu herritar xehea ez zela estatu edo nazioarteko arazoez arduratzen. Hain zuzen, bere interes bakarra, herriko arazoak ziren eta ez politika, gaur egun ulertzen dugun bezala. Zentzu honetan, barrutiko diputatuari ematen zitzaion funtzio nagusia Madrilen bitarteko lanak egitea zen, herriko lanak lehenbaitlehen konpon zitezen. Nekazari edo arrantzaleak ogibide, dirumaila eta herriko jauntxoek eraginaren arabera zatitzen ziren, botua saltzeagatik emandako dirua ahaztu gabe. Gehienetan, taldeka bozkatzeko zuten, bere interes zuzena bakarrik kontutan hartuz eta ez besterik. "Politika", hauteskunde garaian bakarrik gertatzen zen ekintza bat zen, askorentzat diruiturri ona eta ez zuen inongo jarraipenik eguneroko bizitzan. Zenbait kasutan hauteskundeak herriko bi taldeen arteko lehia besterik ez ziren, hautagaiaren garaipenak alderdiaren arrakasta erakutsiz, honen jokabideak Legebiltzarrean ez bazuen inongo garrantzirik ere⁴.

Egoera aldatzen hasi zen politika modernoa herriko bizitzan sartu zenean komunikabide berriekin batera. Bermeoko kasuan, abertzaletasunaren plazaratzeak ematen digu garai berriaren abiapuntua. Dena den, harreman pertsonalak eta tokiko arazoak politika abstraktoak baino garrantzi haundiagoa izaten jarraitu zuten.

Politika berri hau taberna eta elkarteetan egiten zen. Leku hauek ohizko betekizunez gain, bazkideen biltoki eta jolastoki, propaganda zabaltzaile bihurtu ziren eta, Bermeoko Batzokiarekin gertatu zen bezala, agintariek arreta haundiz zaintzen zituzten ideologia susmagarrien batzartoki bihurtu zitezkeen⁵. Egoitza hauen sorrera biztanlegoaren politikarenganako ardura ezak ekarri zuen. Alderdi politikoak, botuak ziurtatzeko, bere doktrinaren propagandaren ordez botuemaileak bere inguruan biltzeko tresna

⁴ CAMMARANO 1988 844.or.

⁵ Batzokiak agintarien eskutik jaso zuen tratua lekuak, Bermeoko Udal Agiritegian hainbat agiri ikus daitezke, adibidez: Expediente relacionado con la instalación de la sociedad "Batzoki Bermiotarra".1899

berriak erabili beharrean aurkitu ziren, jaiak, antzerkiak eta ibilaldiak antolatuz, bide batez bazkideen artean elkartasun-harremanak sendotuz.

"Crédito de la Unión Minera" Banketxearen inaugurazioa. 1910

Guzti honen ondorioz, funtsezko aldakuntza bat gertatu zen: aberatsenak bere garrantzia galtzen hasi ziren, maila politikoan behintzat, eta klase ertainetako kideek askoz indar haundiagoa hartu zuten. Izan ere, eta batez ere, sendagile eta legegizonek herriarekin, botuemaileekin, harreman zuzenak zituzten, biztanleen hizkuntza ezagutzen zuten, hauen arazoak gertuagotik bizi zituzten eta ondorioz, bien arteko elkarganakotasunezko loturak errazago sortzen ziren. Bai arrantzaleek, bai nekazariak status sinboloak arreta haundiz zaintzen zituzten eta talde hauen haienganako interesa ikusirik, aise uzten zuten bere ordezkaritza gidaburu berrien

eskuetan⁶. Giza-sektore honetatik sortu zen jauntxo ugari, hauen botere politikoak ez zuelako ezinbestekotzat botere ekonomikoaren laguntzarik beharresten, jauntxo askok ez bait zuen dirurik irabazi bere boterea mantendu zuen garaian, eta batzuek galdu egin zuten, dirua eta lagunak edukitzeak abantaila haundia suposatu arren⁷. Hain zuzen, jauntxoa talde politiko baten herri edo eskualdeko burua zen, hauteskunde-barruti bat kontrolatuz, bertako administrazioa erabiliz bere eta bere kideen onurarako, adibidez soldaduskatik libratzeko, ordainez hauteskundeetan botua emanez talde politiko horren mesedetan. Gure kasuan ikusiko dugunez herriko jauntxoak, nahiz alde batekoak zein bestekoak, aise profitatu ziren legeak emandako baliabidez, batez ere, udaletxe eta honen inguruko erakundeetako lanpostuak izendatzeko edota bertatik kaleratzeko zuten eskubideaz, (hauteskundeetako ordezkari txiki gehienak udal langileak bait ziren), baina baita udal zergak biltzeko akura burutzeko orduan, obrak egiteko baimenak emateko garaian edota herrilanak alokatzeko momentuan ere, garbi asko azaleratuz jauntxokeriaren iturri eta oinarria, herritarren gehiengoaren diskriminazioa, azken finean ilegalitatea. Jauntxoen eragina Estatuaren aginte-maila gehienetara heldu zen, ez bakarrik gobernu edo legebiltzarrera; jauntxoen kide ugari Armadan, Administrazioritza edota Epaitegi Gorenean aurki ditzakegu. Botere-sare hau gabe ezin dezakegu uler jauntxokeriaren indarra eta baliabideak, azken baten laguntza hori behar-beharrezkoa bait zuten hauteskundeak irabaziz, agintea mantentzeko⁸.

Beste maila batetan, jauntxoa administrazio eta biztanleen arteko bitartekoa dugu, bere lana erakunde ezberdinen erabakiak jauntxoen interesen arabera hartzen diren kontrolatzea da, bere morroiak erabiliz. Hala ere, bere boterea mugatua zen, herritarrak bere kontra altxatzen baziren, edota istiluak sortu, haundikien postua kolokan jarri eta gobernuaren babesa gal zezakeelako;

⁶ WEBER 1983 376. or.

⁷ ROMERO 1973 32-33. orr.

⁸ DURAN 1987 7. or.

horrelakorik gerta ez zedin, gehiengoaren bizi-baldintzek gutxienezko maila bete behar zutelarik. Hasiera batean, jauntxo eta biztanleen artean erlazio bikoitza sortzen zen: jauntxoak Estatuarekin bitarteko lana betetzen zuen, herritarren onespena eta esker ona bilduz; haundiekiek bitarteko lan hori ahazten zutenean, popularen zigorra jasotzen zuten oso era ezberdinetan, ezizenak, txantxak, marmarrak, txaribariak, e.a. ohizko tresnak zirelarik jauntxoak kritikatzeko⁹. Denbora pasa ahala, jauntxoaren irudi hau, bitarteko eta gizon ospetsuarena, galdu egin zen, agintariarena eta basa nagusiarena nagusituz. Garai berri honetan, jauntxoarentzat egoerarik onena honako hau zen: ahal zen botere gehiena lortu ahal zen indar gutxiena gastatuz, jauntxoen kideek laguntza mesedeen truke ematen zutenez, bere maila eta lekua ahuldu gabe, horretarako hautesleen gehiengoaren hutsegitea, bozketetan partehartu gabe, beharrezko zutelarik¹⁰.

Herri-mailako politika gainditzen zenean, batez ere Kongresurako hauteskundeak burutzen zirenean, Estatuko Administrazioako ordezkarien –Gobernadore Zibilak, epaileak eta Diputazioak– eta jauntxo haundien parte hartzea behar-beharrezkoa zen, herrietako jauntxoak haien laguntzaile bihurtuz. Horrela, sasoi honetan, eta Bermeon jeltzaleak garaile izan arren, Gernikako barrutian, Juan Tomás de Gandarias izan zen bertako legebiltzarkidea agintaldi guztietan, 1890-1917 bitartean¹¹.

⁹ MEDEIROS 1988, 1090. or.

¹⁰ VARELA 1973, 56. or.

¹¹ Juan Tomás de Gandarias zen Bermeoko jauntxoen babesle nagusia eta herrialde eta Estatu-mailako harremanen arduraduna. Bizkaiko gizonik aberatsenetakoa, ondorengo postuen jabe zen: "Doctor en Derecho", Presidente del Círculo Minero de Bilbao y de los Consejos de Administración de "Talleres de Deusto", fábrica "Basconia" y Ferrocarril de Amorebieta a Guernica y Pedernales; vicepresidente del Ferrocarril de Bilbao a Portugalete y consejero de la fábrica "La Vizcaya" y de las sociedades Anglo-Vasco, Argentíferas, Alcaracejos y Almadenes, de minas de plomo argentífero en Córdoba y de la Cía de Navegación Vasco-Asturiana". YBARRA 1947 229. or.

Gandariasen moduko ugazabek osatzen zuten, hain zuzen, Bizkaiko boterearen muina, XIX. mendean zehar herrialde honek jasandako aldaketa ekonomikoek bertako politika eta ekonomia 8-10 familien eskuetan utzi bait zuten. Hauen boterearen iturria industriaren garapenean lortutako mozkinetan aurkitzen zen, irabazi hauek segurtatzeko ezinbestekoa ikusi zutelarik ekonomi mailan erabakiak hartzen ziren lekuetan azaltzea, hau da, politikan parte hartzea. Alderdi politiko bezala jarraitzalerik ez zutenez, behar-beharrezkoa suertatu zitzairen botuen erosketara jotzea edota administrazioko eta epaitegietako esparru guztietan ustelkeria edo korrupzioa bultzatzea, tresna hauek zirela medio, Bizkaiko aginte-erakundeez jabetuz. Esan bezala, helburu nagusia bat zen: Nerbioi Ibarraren Ezkerraldean kokatutako metalgintza-industria babesten zuten gobernuak laguntzea, besteei aurre eginez. Horrela eta 1891etik aurrera, Ybarrak "Política Industrial" aroa deitzen duen garaia barruan, Bizkaiko industrigzonek bere hautagaiak aurkeztu eta lortu zituzten behin eta berriro. Hautagai hauek ez ziren gobernuak edo alderdi politikoen bidez aukeratuak, lehen aipatutako 8-10 lagun horien eskutik baizik, herritarren artean Piña edo Trust izenez ezagututako taldearen ahalmenez. Zentzu honetan, ugazaba hauen jokabidea jauntxokeri sistemaren muturreko adibidea dugu, Espainiako alderdietatik at zegoelako. Piñak ez zuen inolako edukin ideologikorik, prezeski, taldearen asmoetan Bizkaiko ordezkartza politikoaren jabe egitea zegoen, ez herriaren hezkuntza eta kontzientzia hiritarra garatuz, baizik eta hauteskunde-legeek ematen zizkieten trikimailuez baliatuz. Xede hauek hobeki betetzeko, Piñak "Unión Liberal" izena hartu zuen, nahiz eta 1910 arte bertan nahasturik aurkitu kontserbadoreak eta liberalak. Izan ere, Bizkaiko aginte-talde berri honek bat egingo zuen karlista, errepublikano, fuerista eta gero sozialista edo jeltzaleen aurrean, bere artean Espainiako gobernuan txandatzen ziren bi alderdien artean bereizketarik egin gabe, hain zuzen, "adicto" moduan aurkeztzen zituzten bere hautagaiak hauteskunde bakoitzean. Dena den eta 1894etik aitzina, taldearen gehiengoak kontserbadoretzat zuen bere burua, Cánovasek zuzendutako alderdia industrigzonek behar zuten

protektionismoaren alde agertu zelako. Bizkaiko boterea Piñaren eskuetan gelditzean 1890-1898 hamarkadan, mendean zehar herrialdeko politika mugatu zuen oposaketa nagusia, karlistak eta liberalen artekoa, hautsi egin zen, 1890etik aurrera bigarren mailara jaitsiz, herri txiki askotan mantendu arren; are gehiago, karlisten buruzagiek uko egingo zioten Legebiltzarrera aurkezteko eskubideari, Aldundiko postuak Piñarekin negoziatuz. Ondorioz karlisten fueroen aldeko eta liberalismoaren kontrako diskurtsuaren eta eguneroko praktikaren arteko amildegia haundiatuz joan zen, bazkide xeheak alderditik urrunduz.

Ekitaldi ofiziala Goiko Plazan. 1925

Victor Chávarrik zuzendutako taldearen boterea hain handia zen eta hain monopolista, non gizartearen talde gehienak bere kontra jarri bait zituen; urte batzuk igaro ondoren, industrializazioak sorturiko dinamikak egoera berri bati ateak zabaltu zizkion. Sasoi honetako oposaketa nagusia jauntxokeria eta jauntxokeriaren aurkako kideen artean gauzatu zen; zatiketa hau bigarren mailako beste bi oposaketaz osatuta zegoen, bata alderdi laiko eta

konfesionalen arteko ezberdintasunez sortua, bestea alderdi fuerista eta zentralisten artekoa. Aro hau, Ybarrak "Política dinástica"ren fasea bezala izendatua, 1900. urtean hasi zen, Cubako gerra bukatu orduko, eta 1916ra arte iraun zuen. Bertan jauntxoak Erregimenaren aurkako indar politiko berrien hazkundeari aurre egin beharrean aurkitu ziren, batez ere, sozialista, errepublikano eta abertzaleei¹². Talde hauen tresnarik garrantzitsuena hauteskundeak ziren, oso zaila zelako jauntxo batentzat, bere barrutiko hautesle guztiak kontrolatzea, erakunde sendo bat zuten alderdi politikoaren aurrean. Zentzu honetan, botuaren garrantzia azpimarratzeko burututako kanpainak ugariak izan ziren, garai horretaraino botua saltzea ez zegoelako gaizki ikusita, ez bakarrik nekazal inguruetan, ezta hirietan ere, azken hauetan diruaren garrantzia haundiagoa zelarik, nekazal barrutietan jauntxoek beste presiobide batzuk erabil zitzaizketelako¹³.

Lehen ikuspegian, badirudi egoera berriak aurreko ohitura eta modu politikoak hautsi zituela; ohizko jauntxoaren boterea, harreman pertsonaletan, mesedeen elkar trukean eta barrutian ospe handiko gizonen eraginean oinarritutakoa, desagertu zela, diruaren indarrean errotutako bezero berria sortuz. Ez zen horrelakorik gertatu Bizkaia osoan. Bilbon, Ezkerraldean eta Enkarterrietan sistema honen indarra nabaria zen, baina beste barrutietan zaharrak eta berriak oraindik nahasita iraun zuten, diruaren edo kontzientzia politikoaren indarra nagusitzen joan baziren ere. Aldaketa hau ondo nabarmendu zen Elizaren eraginean, hau jaitsi egin bait zen. Garai honetan eta Euskal Herri osoan, Elizaren babesak garrantzi handia zuen hauteskundeak irabazteko eta elizgizonek, indar horretaz jabeturik, bata edo bestearen alde erabili zuten bere boterea, jauntxoaren moduan, elite politiko berri bilakatuz. Dena dela, gizartearengan zuen ahalmena ez zen mugagabekoa eta pixkanaka-pixkanaka beste

¹² Bizkaiko bilakaera politikoaz jabetzeko ikusi: CORCUERA 1979, 242-315.orr.; FUSI 1975, 106.a eta hurrengoak eta YBARRA 1947

¹³ CAMMARANO 1988 848. or.

faktore batzuek garrantzia haundiagoa hartu zuten hauteskunde-
emaitzak erabakitzeke orduan; horrela Gernikako hauteskunde-
-barrutian eta nahiz eta Urkijok behin eta berriro Elizaren laguntza
izan, Gandarias atera zen, diruari esker, bertako ordezkari
Legebiltzarrerako.

Euzko Alderdi Jeltzaleak, sortu zen unetik, jauntxokeriaren
aurreko ikurriña altxatu zuen Bizkaia osoan eta beharbada hori izan
zen bere zabalkundearen arrazoietakoa bat. Izan ere, alderdi sozialistak
eta errepublikanoak Bilbo inguruan bakarrik lan egiten zuten eta
beste alderdiek jauntxokerian zuten bere egituraren ardatza.
Abertzaleen jokabide honetan ez dugu ikusi behar hainbeste jokabide
demokratikoaren islapena, Sabino Aranarengan kristau moralak zuen
eragina baino. Hain zuzen, Aranarentzat beharrezkoa zen politikan
bide zuzenak erabiltzea, azpijokuak alde batera utziz, hala nola
botuen erosketa edo jauntxoaren laguntza, politikaren trikimailu
hauek berak defendatzen zuen moralaren aurka zihoazelako. Jokabide
hau, boturik ez erostearena, Arana hil ondoren, Bilbon berehala
hautsi zen, baina badirudi Bizkaian 1917 arte iraun zuela. Urte
honetan eta alderdiko sektore batzuen eraginez jauntxoek erabilitako
sistema berberak erabiliko zituen E.A.J.k, horrela hauteskundeak
irabaziz eta Bizkaiko Aldundiaren jabe eginez¹⁴.

Jauntxo berriek egindako banaketan Gernikako barrutia
Gandariasen esku gelditu zen, Legebiltzarrerako hauteskundeetan
bertako ordezkari gisara aurkezteko. Aldundirako bozketetan

¹⁴ Jauntxokeriaren aurreko borroka lagun diezaiguke
abertzaletasunak Bermeon izan zuen harrera adierazteko orduan. Dena
den, badaude beste arrazoi batzuk ere. Alde batetik bertako karlisten
jokabide maltzurak E.A.J.ren hazkundean lagundu zuen, bestetik,
jeltkideek arrantzaleenganako eduki zuten arretak eta eman zizkieten
laguntzak ere izan zuten eragin garrantzitsua. Laguntza honen adibide
garbia 1907. urtean dugu, arrantzaleek arrastreroen kontrako kanpaina
burutu zutenean. Bilbon ospatutako mitinera hurbildutako milaka
marineletatik, askok Centro Vascon, Eusko Gaztedijan edota jeltzaleen
etxeetan bazkaldu zuten, baita eskubiko alderdiko egoitzetan ere.

"gandaristak", karlistek eta zenbait fueristak eskualdean zuten indarrak jabeturik, hauekin elkartzen ziren zerrenda bakarrean, 1898tik aurrera jeltzaleei aurre eginez. Herri mailan, aldiz, Udal asko karlista edo fueristen eskuetan zeuden, baina ezberdintasun politikoak alde batera utziz, kargudun hauetako anitz jauntxo liberalen konfidantzazko morroiak ziren, adibiderik garbiena Mungiako kasua dugularik¹⁵.

3 - BERMEO (Bizkaya). Ayuntamiento.

Bermeoko udaletxea. 1935

Bermeora atxikiz, herriko eritziak bi taldetan banatuta zeuden, "Goikuek" eta "Bekuek". Ez dakigu zihur zein izan zen zatiketaren arrazioa, baina badirudi erlijio-arazoezin erlazonatuta zegoela.¹⁶

¹⁵ CORCUERA 1979, 251-256 orr.

Mungiari buruz, AZKUEk 1989 elaberri bat idatzi zuen LATSIBI izenekoan, jauntxoaren arteko borrorak deskribatuz, talde bakoitzak erabiltzen zituen tresna eta trikimailuak azalduz.

¹⁶ Orain dela urte gutxi arte, Espainiako edozein gizabanakoaren jokabide politiko eta sozialaz jabetzeko ia nahikoa zen bere jarrera erlijiosoa ezagutzea UCELAY 1988, 55. or.

Hain zuzen, zenbait egilek herritarren arteko banaketa XIX. mendearen erdialdean kokatu zuen, desamortizazioen ondorioekin lotuz. ZABALAk, inongo talderik aipatu gabe, 1820an Santa Mariako parrokiaren kokagune berria zela eta sortutako istiluak azaltzean, eman diezaiguke argibideren bat arazo honi buruz. Izan ere proposatutako bi lekuak bata Atalaya, herriko goiko aldean, eta bestea Plaza Nagusia, garai hartan beheko aldean, zeudelako¹⁷. Banaketa hau, "goikuek eta bekuek", "los de Arriba y los de Abajo" beste leku batzuetan ere eman zen; aipa dezagun adibide moduan Grazailemako kasua; PITT-RIVERSen ustez, zatiketa hau ez zen banaketa argi baten ondorioa, zeren eta antzinako auzo aberatsa eta behartsuaren arteko lehian oinarrituta egon arren, lehiaketa berak berdintasun-erlazioa beharresten zuen, eta bi auzoen arteko aberastasun-mailaren ezberdintasuna ez zen oso haundia¹⁸. Bata ala bestea izan banaketaren arrazoa, argi dago honek izaera propioa zuela eta biak jauntxo ezberdinek zuzenduta aurkitu arren, herritar gehienek parte hartu zutela zatiketa honetan, Bermeoko bizitzaren arlo guztietara zabalduz. Politikoki Bermeoko "goikuek" karlistekin bat egin zuten, "bekuek" liberalekin elkartzuz. II Gerra Karlista hasi zenean, 1873. urtean, liberalek miliziak antolatu zituzten, baina Uztailerako herria utzi eta Bilbon babestu beharrean aurkitu ziren, 1876ko Martxoan itzuliz Bermeora, gerra bukatu ondoren. Hala ere,

Hala ere liberal eta katolikoen arteko ezberdintasunak ez ziren beti oso haundiak. Bermeen, adibidez, badugu kasu aipagarri bat, udal batzarrean, Abinagoitia zinegotzi liberalak, beste zinegotziekin eztabaida bat izan ondoren honako hau esan zuen :

"Se le perdona la ofensa que haya podido causar, pues acaba de confesarse para la fiesta de mañana"

L.A. 23-III-1910

Bistan denez, ez dirudi zinegotzi hau "liberales anticlericales" tartean sar dezakegunik.

Bandoen zatiketaren arrazoa iluna da, zenbait kasutan aspaldian herriko sendi garrantzitsuenen artean sorturiko gorrotoen ondorio izan zitekeelarik.

LYTTELTON 1973 99.or.

¹⁷ ZABALA ALLICA 1964 91.or.

¹⁸ PITT-RIVERS 1989 106-107. orr.

eta egoera normaldu ondoren, karlistek lortu zuten berriro botuen gehiengo, alderdi honetako buruak herriko jaun eta jabe zirelarik. Pixkanaka-pixkanaka, karlisten arerioak bere lozorrotik irten ziren, edozein aukeraz baliatuz bere ezadostasunak azaltzeko. Adibidez 1884eko Irailean Castelar politikari errepublikanoak Bermeo bisitatu zuenean, jendetza haundiak agurtu zuen, ez bermeotarrak errepublikanoak zirelako, karlisten kontra agertzearren baino. Errepublikanismoa ahaztu zen eta botere publikoaren laguntzari esker, liberalak indartzen joan ziren. 1880ko hamarkadan "Círculo Liberal" elkarteak sortu zuten, udaletxe eta hauteskundeetan gehiengo berri bat ezarriz. Karlistek, bere aldetik, "Círculo Católico" a osatu zuten, baina Elizaren babes osoa izan arren, ezin izan zuten bururik altxa. Elizaren neurritz kanpoko laguntzagatik eta beste erru batzuei esker, karlismoa lur jota gelditu zen Bermeon. 1891tik aurrera, Gandarias hauteskundeetara aurkeztu zen lehenengo alditik aurrera, bazirudien liberalen agintea Bermeon ezinbestekoa zela, baina denbora gutxian eta ustegabeen jauntxokeriaren kontrako mugimendu indartsu bat sortu zen herrian. Mugimendu honen zutabe nagusiak abertzaletasunaren agerpena eta liberalek zenbait alorretan –batez ere, Euskeraren kontra, Elizaren kontra eta Benefizentziako Batzordearen arazoa– burututako ekintzak izan ziren.

Sabino Aranaren idatziak zabaltzen hasi orduko, bapateko oihartzuna jaso zuten Bermeon eta une horretatik aurrera abertzaletasuna izango zen liberalen kontrako indar nagusia, karlistak erabat bazterturik geldituz, bi taldeen artean esaera iraingarri, kantua, e.a. zabalduz. Adibide gisara aipa dezagun, jauntxoek abertzaleei "Izurdekumeak" deitzen zietela eta hauek aurrekoei "lulak", beste arrain-mota kaxkarrago bat, alegia. Abertzaletasunak Bermeon izan zuen harreraren arduraduna José Arzadun legegizona izan zen; udaletxeko idazkaria, hil zenean, 1903. urtean, honela zioen EUSKALDUNA astekariak:

"Afiliado al partido nacionalista, trabajó con entusiasmo y fe por la propagación en Vizcaya de esta idea y fue el alma de la

*organización política de las huestes nacionalistas del Pueblo de su naturaleza. Debido a sus trabajos, el partido genuinamente vasco, llegó a tener importante mayoría en el Municipio bermeano y el Circulo Batzoki Bermiotarra adquirió preponderancia en los asuntos de la villa"*¹⁹.

Aranaren ideiak Gernikaldeko eskualdean berehala hasi ziren zabaltzen, lehen abertzaleak 1895aren inguruan azalduz. Urte honetako San Andres egunean Txatxarramendin ospatutako afari batetan 4 bermeotar ziren bertan. Garai honetako aurreneko jelkideak klase ertainetako kideak ziren, legegizonak, sendagileak, etxejaunak, e.a., gero hauek bere auzokideen artean zabalduz pentsamolde hauek. Bermeoko kasuan zabalkunde hori oso azkarra izan zen, arrantzaleen artean eragin handia izanik; CORCUERAREN ustez, beste faktore batek lagundu zuen zabalkunde horretan, hain zuzen, 1891tik aurrera herriko liberelek jauntxoekin bat egin zutenean, talde bat liberalismoa utzi eta abertzaletasunaren ingurura hurbildu omen zen²⁰. Bermeoko Batzokia 1899ko Maiatzaren 7an zabaldu zen hainbat zailtasunekin²¹; agintariek maiz itxi arazi zuten eta 1901

¹⁹ EUSKALDUNA 319, 1904-I-3

²⁰ CORCUERA 1979, 256. or. 45.oharra:

"Estos sectores anticarlistas, liberales, laicos y demócratas no votarán republicano, sino fusionista. Cuando el liberalismo se vincule al caciquismo, también a nivel municipal, la mayor parte de ellos se orientará hacia el nacionalismo vasco."

²¹ Honela azaldu zuen EUSKELZALEK gertatutakoa: "Batzoki Bermiotarra zabaldu da Bermion. Jauntsuk arrera tsarra egin iake kanpotik etorritako batzuri". Horretaz gainera:

- Batzokiko ikurriña lapurtu zuten.

- Bermeoko agintariek ez zuten Batzokiaren lokalak irekitzen utzi.

- Ez zuten meza Prantziskotarren elizan ospatzen utzi, Almikera bidaliz jelkideak.

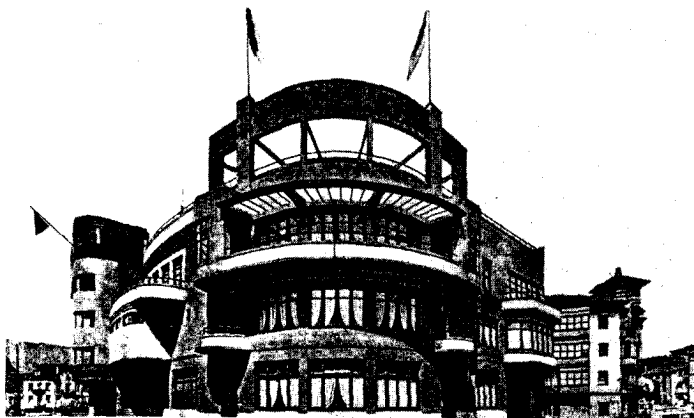
- Bazkaria jatetxean egin behar izan zuten eta bertan udaltzain bat egon zen.

Bazkal ostean, jelkideak Casinora, jauntxoek egoitzara, joan ziren kafea hartzera.

EUSKALZALE III 1899, 142-143. orr.

arte ez zuen funtzionamendu normala izango. Bere araudietan ez zen abertzale bezala agertzen, katoliko bezala baino²². Ez dirudi, lehen momentu honetan, jeltzaleek "goikuek" eta "bekuen" arteko lehiaketan inoren aldeko jokabiderik hartu zutenik, 1901eko Azaroan EUSKALDUNA astekariak salatu zuenez, jauntxoek, "bekuek" alegia, "goikuen" laguntza lortzen saiatu ziren jeltzaleen kontra, hauek Espainiaren arerioak zirela salatuz. 1907an gertatutako istiluetan, aldiz, atxilotuek iskanbilaren arrazoia bi talde hauen arteko tirabiren ondorioztat jo zuten:

*"es una tirantez entre los dos bandos, los de arriba y los de abajo, tirantez que ha venido a recrudecerse desde las elecciones"*²³.

Batzokia. 1935

Gogoratu dezagun Cubako porrotak espainolismoaren gorakada ekarri zuela, Catalunya eta Euskal Herriaren berezko ezaugarriak defenditzen zituzten alderdi eta erakundeen kontrako gorrotoa areagotuz.

²² Bermeoko Batzokiaren araudien berri CORCUERAK 1979, 454. or. eman digu. Bere azterketaren arabera, Bilboko Centro Vascorekin konparatzen badugu, Bermeoko Batzokiaren araudia Sabino Aranaren asmoetatik hurbilago zegoen, batez ere erlijio-kontuetan; batzokiaren ezaugarri katolikoak azpimarratuta bait zeuden.

²³ EUSKALDUNA 205, 1901-XI-3 eta ABERRI 85, 1907-XII-28

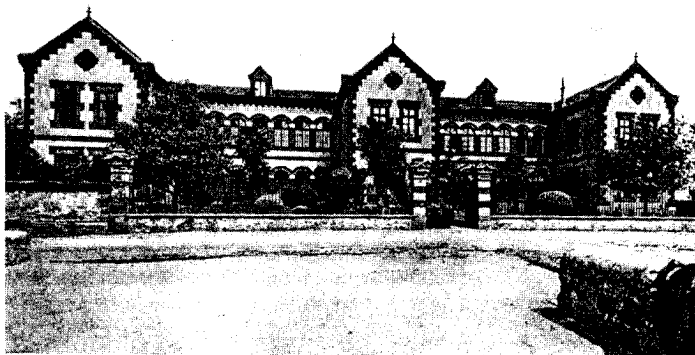
Abertzaletasuna sortu aurretik, jauntxo berrien ekintzek hasarre bizia sortu zuten herritarrengan. Arazorik aipagarriena Benefizentziako Batzordearen inguruan gertatutakoa izan zen. 1884. urtean Francisco Garizabal izeneko Bermeoko indiano batek, bere ondasun guztiak herriko behartsuen premiei laguntzeko utzi zituen; Udalak diru hau eta Eritetxeak batu ondoren, Batzorde bat osatu zuen dirutza hori zuzentzeko; bertako partaideak, bi erretoreak, bi sendagileak, alkatea, zinegotzi bat eta 10 auzokide zirelarik. 1885ean erakunde honek aldaketa batzuk izan zituen, Gobernuaren aginduz, alkatea Batzordeko buru egin eta beste zinegotzi bat sartuz taldean. Aginduak zioenez kontuak urtero aurkeztuko ziren Udalaren aurrera eta hemen sortu zen arazoa; lehen urtean agindua bete zen, baina 1886tik aurrera ez zen berriro batzordearen konturik eraman udaletxera. Batzordeko dirua modu okerrean banatu ote zen zurrumurrua berehala zabaldu zen, behartsuen ordeztu, dirua liberalen aldekoie ematen zitzaiela salatuz. 1891an hiritar batek 2.000 hogierleko eman zizkion batzordeari urtero herriko neska behartsu batek dotea izan zezan bere ezkontza-egunean, ez zen diru horretaz berri gehiagorik izan²⁴. Batzordeak udaletxetik erabat aparte lan egiten zuen, bertako karguak ordaintzen hasi ziren, Eritegiko postuak lehiaketarik gabe aukeratzen ziren, e.a.. Batzordearen kontrola izango zen jauntxoaren eta beste herritarren arteko eztabaida eta borrokaren guneetako bat. 1924era arte ez zen bereiztuko garbi, zeintzu ziren udaletxearen eskubideak eta zeintzu Batzordearenak; bitartean 1910 inguruan, liberalek gehiengoak galdu zutenean, agintari berrien lehen lanetako bat batzordearen kideak aldatzea izan zen, baina hauek erabakiari uko egin zioten, auzia epaitegira eramanez.

Izen bat aipatzen zen denen ahotan, Robustiano Elorrieta Olazabal, AMARRATZA ezizenez, Bermeoko sendagilea 1884etik aurrera eta kofradiako enplegatu ohi baten semea. Bera dugu Bermeoko jauntxoa urte luzez, ideia liberaletakoa. Juan Tomas

²⁴ EUSKALDUNA 206, 1901-XI-3

Gandariasen morroia izan zen, Bilboko alderdi liberala bitan zatitu arte; une hartan, 1910 inguruan, bien bideak urrunduz eta elkar topo eginez. Ez da harritzekoa sendagile bat jauntxoan giroan murgilduta ikustea; medikuen eragina eta ospea gauza ezaguna da lurralde guztietan, leku egokian aurkitzen zirelarik herri-mailako jauntxoaren lekua betetzeko. Elorrieta berak ezin hobeto osatzen zituen beharrezko baldintza horiek, herriko erakunde ofizial gehienetako kidea bait dugu; 1909. urtean honako kargu hauek omen zituen:

- "- Director General del Manicomio de Bermeo.*
- Médico Director del Hospital de Bermeo.*
- Médico Forense.*
- Médico de la Sociedad de Socorros Mutuos.*
- Médico de la Sanidad Militar.*
- Director Médico de la Escuela de Artes y Oficios.*
- Inspector de las Escuelas.*
- Inspector especial de Sanidad.*
- Vocal de la Junta de Instrucción Primaria.*
- Vocal de la Junta de Beneficencia.*
- Presidente de la Junta del Censo."*²⁵

"Sancti-Spiritus"eko ospitala edo zaharren etxea. 1935

²⁵ BIZKAITARRA 1, 1909-I-2

1899an bertan EUSKALZALEren ustez *"Bermeo guztiari edo ia guztiari daukatsaz erroak botata"*, komentuan eta Auzitegian, *"kofradian sartu gura dau, bertako nagosiari semearentzako kolokaziñoa agindu eutsan"*, Udaletxean, berriz, Bidaetxea izeneko zinegotzia alkate egin gura luke; Idazkaria, Arzadun, ezin zuen kontrolatu, baina laguntzaile bat jarri zioten, Matias Galarza, aurrerago aitzakiren batekin Arzadun kentzeko asmoz. *"Karlisten buru egiten dau Basterrechea sama samati oratuta dauko, bere semeari zoretseko empleoren bat emango deusala esanda. Zetarako gura ete ditu gure jauntsuak onenbeste erro?"*, *"onean edo biotzez euren alde eztagoana, peseta bi edo hiru emonda irabazi ta eurakanduko eidabe."* Estatuko erakundeak ere ez daude bere kontrolpetik kanpo eta EUSKALZALEren korresponsalak honela dio: *"Gurago izan dot eskutiz au en propias manos, baliente-keriren bat Korreoan egin eztaisten, bialdu."*²⁶ Elorrietaren inguruan taldetxo bat biltzen zen, eskutitz gehienetan denak ezizenez²⁷ aipatzen zirenez zaila zaigu, zenbait kasutan, nori buruz ari ziren hitz egiten jakitea; bere bigarren Bidaetxea zinegotzia zen, "Casa-camino", indiano ohia. Hona hemen beste zenbait lagunen

²⁶ EUSKALZALE III 1899 149-151. orr.

EUSKALZALE aldizkaria dugu urte honetako iturri nagusia. Bertan zenbait eskutitz argitaratu ziren Bermeotik bidalita, TERTZADUN BAT izenpearekin. Testuak irakurriz, badirudi idazle hau arrantzale zela, behin baino gehiagotan aipatzen bait du nola zebilen itsasoan arrantzan. Baina izenorde honen azpian PABLO ZAMARRIPA URANGA apaiza eta euskalzalea izkutatzen zen; urte haietan Bermeoko Almiheko parrokiko laguntzailea zen.

²⁷ Ezizenen erabilpena oso zabaldua zegoen Bermeen. ZABALA ALLICAK 1964, 2.000tik gora bildu zituen bere liburuan. Ezizenak biztanlegoaren hurbiltasunaren ondorio dira; hurbiltasun hau bikoitza da, fisikoa –jendea bata bestetik oso hurbil bizi zenez, intimitatea ezinezkoa zen– eta morala, populuaren adore eta kemenak amankomunak zirelako. Edozein gertakari herritar guztien belarrietara heltzen zen, denbora luzerako komentariogai bilakatuz; azken xeblebrekeriak sari bezela, herritarrek berehala erabiliko zuten ezizen bat izango zuen. Ezizena, azken finean, biztanleen arteko berdintasun sinbolikoaren adierazle dugularik.

PITT-RIVERS 1989 65. or.

izenordeak: "Ancandi", "Arraingorri", "Judaski" epailea, "Txatxarra" zinegotzia 1902an Santanderkoa, "Txixeti" erlojerue, "Mil Ombres", "Mokoti", "Pasigie", "Pokita", "Sagutxu", "Ule Plantxa", eskoletako bi maisu ere, –"Ardau-Maisu" eta "Eperdikarea"– taldean barne zirelarik. Talde honen osatzearen arrazoiak bi ziren, bata liberalismoan sinestea, bigarrena herriko erakundeen kontrolarekin lortzen zituzten etekin pertsonalak. Talde honi lotuta, 1898an Sociedad de Socorros Mutuos San José sortu zen, arrantzale, empletatu nekazari, eta halakoei laguntzeko. Begitxarrez ikusten zituzten elizgizonek elkarte honetako kideak.

1890eko hamarkadan egoerak ez zuen aldaketarik izango. "Amarratzak" aukeratzen zituen Udal edo Eritetxeko langileak, hauteskunde bakoitzean Elorrietak nahi zituen pertsonak bakarrik lortu zuten zinegotzi kargua udaletxean eta Bizkaiko Aldundirako hauteskundeetan ez zen borroka haundirik izango Bermeen. Mendearen azken urteak heldu beharko zuen herritarren jasamenak goia jotzeko kanposantuan gertatutakoarekin. Hain zuzen, 1899ko Urtarrilean bermeotar batek hilerrian hobia erosi zuen bere sendiarentzako kanpoko harrian esaldi hau jarritz:

"Ioan Peru Ortube-ren Etsadiarentzako obia"

Egun gutxitara eta Hipolito Gabantxo alkatearen izenean, Teodoro Bidaetxea zinegotziak harria berehala kentzeko agindu zion Ortuberi; bistan denez, euskeraz idatzita zegoelako, nahiz eta hilabete bat geroago aitzaki bezala hilerriko araudiaren atal bat erabili zinegotziek, non hilarri guztiak jarri aurretik Udalaren baimena eskatzen bait zen; baina atal hori ez zen inoiz bete; are gehiago, "Tertzadun bat"en ustez, Udalak ez zuen neurri hori hartuko Ortube aberatsa izan balitz. Debekuaren ardura zuzenean Bidaetxea eta beste bi zinegotziren gain bota zen, zeren eta

*"Batzuk diñoenez gure Udaletxean pasiegu bi dagoz, benetako jauntsu edo cacique izan dabenak; eta onak eidakue Gabancho (andia be ezta koitadua ta) sakelean sartuta."*²⁸

Gertakizun honek sumindura haundia sortu zuen, euskerarenganako interesak goraka egin bait zuen Euskal Herri osoan 1876az geroztik, Bermeo inguruan, Busturian hain zuzen, oraindik eraztuna erabiltzen baldin bazen ere eskolan. Zentzu honetan Bermeoko euskalzaleek bi salaketa zabalduko zituzten: Bermeoko elizgizonek garrantzi gutxi ematen ziotela euskerari bere eginbeharretan biztanlegoa ia-ia bere osotasunean euskalduna izan arren, eta, kasu honetan gehiago interesatzen zaiguna, euskeraren aldeko borroka, jauntxoek kontrako borroka zela, jauntxoek kontra egon arren, erderaz hitzeginez gero, ez jauntxoek pertsonen, baina bai haien ideien alde lan egiten zela argudiatuz. Berahala zabaldu zen liberalen erabaki honi erantzunaren beharra, baita honek zer motatakoa izan beharko zukeen ere:

*"Ile bi barru gure ayuntamenturik erdia barriraztuko da ta orduan erakutsiko deutse Bermeoko erriak, lau ta bi zeinbat direan gaurko jauntsai,..."*²⁹.

Udal hauteskundeak erabakiorrak ziren, berez, Udala eta bere menpeko erakundeak kontrolatzeko. Horrela, Maiatzaren erdialdean burututako udal hauteskundeetan bost hautagai aurkeztu ziren Euzko Alderdi Jeltzalearen izenean lehen aldiz Bermeoko jauntxoek aurrean, 6 hutsune betetzeko, udalbatzaren erdia berritzen zenez. Liberalen porrota sekulakoa izan zen, bostek lortu bait zuten bere postua, nagusigo haundiz gainera:

"Villa" barrutian Venancio Goitia Astoreca jeltzaleak Erroldako %28,11 botuak jaso zituen, emandako botuen

²⁸ EUSKALZALE 1899-I-26

²⁹ EUSKALZALE III 1899 67. or.

%43,46rekin; "San Francisco" barrutian, Lorenzo Goitia Goyenetxeak eta Francisco Uribarri Igartuak %33,48 eta emandako botuen %49,09a, azkenik "Escuelas" barrutian Benito Goitia Goyenetxeak eta Sandalio Allica Zabalak %44,71 eta %66,33a lortu zuten³⁰.

1899ko udal hauteskundeak abertzaletasunaren finkapenaren lehen urratsa suposatu zuen Bizkaian. 5 zinegotzi lortu zituzten Bermeon, beste 5 Bilbon, Mundakako alkatetza eta beste zenbait zinegotzi bakanka. Baita gobernuaren errepresioa ere. Irailaren 12an Bizkaiko herrialdean Konstituzioak emandako garantiak bertan behera gelditu ziren; dekretu honi esker Bilboko Centro Vasco elkarteak, Barakaldoko Alkartasuna eta Batzoki Bermiotarra itxi ziren, Orfeon Euskariak, EL CORREO VASCO egunkariak eta EUSKALDUNA astekariak bere lanak gelditu beharra izan zuten bitartean. Zalantzarik gabe, agindu hori Piñaren boterearen monopolioarekin amaitzeko ahalmena izan zezakeen etsai berri bat suntsitzeko ahalegina genuen eta 1900eko Uztaila arte ez ziren berriro irekiko jeltzaleen prentsa eta egoitzak.

1901eko Arazoaren 10ean burututako hauteskundeetan abertzaleek beste 4 zinegotzi lortu zituzten, iturri ofizialek zinegotzi jeltkide bat independente bezala aurkeztu arren; bi taldeek jasotako botuen arteko diferentzia gutxituz, "Villa" barrutian Jose Manuel Ispizua eta Julian Uriarte jeltzaleek 239 botu lortu zituzten, Domingo Amuategi "adicto"ak 185 jaso zituen bitartean; "Escuelas" barrutian bi independente atera ziren, batek gero jeltzale bezala azalduz bere burua; azkenik, "San Francisco" barrutian Teodoro Bidaetxea eta Juan Letona "adicto"ek 250 botu bildu zituzten, Estanislao Ispizua jeltkidea 13 botutara geldituz. Emaiza hauen ondorioz alkateak liberala izaten jarraitu bazuen ere, udalbatzaren gehiengoa abertzaleen eskutara igaro zen. 1902ko Otsailaren 23an udal Batzarrak, jeltkideen botuekin, Benefizentziako Batzordeko 10

³⁰ CORCUERA 1979 461. or.

kideak bere postuetatik kentzea onartu zuen, baina Alkateak erabakia bertan behera utzi zuen eta Batzordearekin batera Gobernuaren aurrean errekurritu zuen³¹. Honek, noski, alkatearen jokabidea ontzat eman zuen, udal batzarrean batzordearen eritzia ez zela kontutan hartu argudiatuz. Zinegotzi jeltzaleek beste errekurtsio bat aurkeztu zuten, baina Barne-Sailaren erabakia ez zen aldatu. Urtean zehar, herriko giroa berotzen joan zen. Ekainean 9 zinegotzi jeltzaleek 20 pztatako multa jaso zuten Batzarraren akta ez izenpetzeagatik eta egun batzu geroago, jauntxoaren morroiak Izpizua zinegotziaren kontra aritu ziren; Irailean Alkatea, ("Amarratza"k dio IBAIZABALek) udaltzain berri bat ekarri zuen Bilbotik:

*"Amarratzak Bilbotik ekarri daben presa-txakurra aguazil jantzia soinean ipinita"*³².

Irailean Arzadun jauna udaletxeko idazkaritzaetik bota zuten jauntxoek; hala eta guztiz ere, abertzaleak itxaropentsu azaltzen ziren 1903. urterako:

*"Bermeoko uriarentzat bene benetako egunsentia izango da 1903garren urtearen asikerea"*³³.

Ez zen horrelakorik gertatuko, Martxoaren 3an Bizkaiko Aldundirako hauteskundeak burutu ziren, jauntxoek zerrendak 6 botugatik irabaziz abertzaleenari; jeltkideek, Angel Zabala gernikarra, Alipio Larrauri mungiarra eta Jose Manuel Ispizua bermeotarrak, "Escuelas" barrutian irabazi zuten, 44 botuen aldearekin, baina beste bi barrutietan, "Villa" eta "San Francisco"n Isidoro Leon gernikar

³¹ Gobernua edo epaien aurrean errekurritzea jauntxoek maiz erabili zuten bidea dugu; epaiak gobernuak berak aukeratzen zituela eta herrikoak Gobernadore Zibilak jakinik, ez zegoen duda haundirik laudoa noren alde erabakiko zen.

³² IBAIZABAL 33, 1902-VIII-17

³³ IBAIZABAL 52, 1902-XII-28

eta errepublikar ohiak zuzendutako hirukotea atera zen garaile. Emaiza hauek jakin ondoren, ilunabar aldera, jendetza haundia bildu zen Bermeoko enparantzan, bertan oihuak, irainak, abestiak eta hitzaldiak burutuz jauntxoan aurka. Arrantzale gazte batzuk alkatea lurrera bota zuten eta zenbait leihatila hautsi. Ondorioz 20 laguni multak ezarri zizkieten. Zigortuetatik 14 lagunek ez zekitela idazten esan dezakegu datu aipagarri bezala.

Jendetza Goiko Plazan. 1920

Hilabete batzuk geroago, udal hauteskundeetan jeltkideek udaletxeko gehiengoa galdu zuten, liberalak berreskuratu. 1905ean, hauteskundeetara aurkeztu ziren hautagai guztiek "adicto"tzat, hots, liberal moduan azaldu zituzten beren buruak, 1906tik aurrera Cirilo Luzarraga izanik alkate berria. Bazirudien, abertzaleen garaipena egun bateko ametsa izan zela; nola ulertu bestela 1905eko Irailaren 10ean egindako Legebiltzarkiderako hauteskundeetan Gandariasek Bermeon 1441 botu lortzea, Erroldaren %65,2, bi urte lehenago aldundiko bi zerrendak elkartuz gero ozta-ozta ematen zutenean zenbaki hori. Egoera honen esplikazio bakarra jauntxokeriaren eragina da. 1906. urtea nahiko lasaia izan zen, istilurik gabekoa;

Urtarrilaren 29an udal batzarrak, Euskal Herriko beste askok bezala, onartu egin zuen Elantxobeko alkatearekin bat egitea, sendagile euskalduna eskatu zutela eta, Gobernuarekin zituen arazoetan; proposamenak 7 botu izan zituen alde eta 5 kontra, beraz, liberal batzuek jeltokideen alde bozkatu zuten.

Epe honetako eztabaidetan ahozko produkzioak edota orri solteek garrantzi handia zuten. Bertsoak, esaerak, e.a., berehala asmatu eta borobiltzen ziren, pertsona eta erakunde ezberdinen alde edo aurka. Udaletxeko akta-liburuan, maiz ikus ditzakegu kanta hauek debekatzea eskatzen zuten proposamenak. Kantu hauen sortzaileak ez ziren, halabeharrez, herritarrak; Azkueren "Latsibi" eleberrian, Mungiako eskubitarren buruetako batek kanpoko bertsolari bati enkargatu zion Mungiako gertakizunei buruzko koplak moldatzeko eta gero Bilboko moldiztegian argitaratu, ondoren Mungian banatuz. Zentzu honetan, EUSKALZALEn, adibidez, azaldutako bertsoak, agian, ez ziren Bermeon bertan asmatutakoak³⁴. Orri solteekin batera, Bilboko aldizkarietara bidalitako eskutitzek ere oihartzun handia zuten, batez ere EUSKALZALE eta IBAIZABALEkoek eta idazlan hauek falta zirenean, irakurleenak azaldu ziren, idazle ezezagun hauei animoak emanez. Bermeon bertan liberalek astekari bat kaleratu zuten EL BERMEANO izenarekin. Lehen zenbakia 1901eko Irailaren 8an azaldu zen eta azkena 1905eko Abenduaren 31n. Ez da ezagutzen komunikabide honen bildumarik eta ale bakan batzuk bakarrik aurki daitezke. Lau orrialde zituen eta gehienbat herriko arazoez arduratzen zen –ezkontzak, bidaiak, e.a.– baina liberalen ideiak ere agertzen dira. Honela deskribatzen zituen EUSKALDUNAK bertako idazleak:

³⁴ Eleberri berean, AZKUEk honela dio: "Euskalzalean ikusiko "Tertzadun batek" egindako olerkitxo bat, musika ta guztikoa. Erriarena da kantatxo ori, erraza, edonok dakiana. Eztau, egia esan, lauriziko zar bat balio, euskaldun-kutsurik be eztauko, baia aurra!".

AZKUE 1987 210. or.

"Tertzadun bat" nor den jakinda, baieztapen konkretu hau kolokan jartzekoa da.

*"EL BERMEANO, creado "en defensa de los intereses de Jaun Bermeo" está escrito por dos riojanos (bi maisu), pues los entusiastas de Cervantes no son capaces de escribir las 4 tonterías con que se llena un periódico de pueblo."*³⁵.

Garai berean, 1901eko Urrian "*Tsalipa maixu baten birlobea*" izenpetzen zuen bermeotar batek "*BERMIOTARRENTZAT LEZIÑOAK*" izeneko aldizkako orri bat argitaratu zuen, baina ez dakigu zenbat denboraz, kasu honetan jauntxoak erasotuz. 1907an hasitako aro berrian, idatzi eta eskutitzek garrantzia galdu zuten eta zenbait momentutan bortxakeria nagusitu zen Bermeoko kaleetan.

³⁵ EUSKALDUNA 205, 1901-X-27

ETA TIRO BALTZARI

Giro honetan 1907ko Bizkaiko Aldundirako hauteskundeetan Gernikako barrutian bi hautagai-zerrenda aurkeztu ziren, bata Gandariasek bultzatutakoa, bertan Teodoro Bidaetxea, 1906 arte Bermeoko alkate izan zena, aurkezten zelarik eta bestea bi jeltkide eta Luis Meñaka independenteaz osaturik. Bermeon eta erroldatuetatik %75ak parte hartu zuelarik, jeltkideen zerrendak irabazi zuen, 813 botu lortuz. Gernikaldean, aldiz, liberalek irabazi zuten 4.050 botu bilduz, Bermeon 540 bakarrik eskuratu arren. Laugarren alduna Meñaka izan zen 3.913 boturekin, bi hautagai jeltzaleek 3.000 besterik ez zuten bereganatu. Bermeon, arrantzale-auzoetan jeltzaleek garbi irabazi zuten; nekazarien auzoetan, ordea, irabazi, bai, baina gutxirengatik irabazi zuten, abertzaletasunaren zabalkunde berri bati hasiera emanez¹.

Lau egun geroago 1907ko Martxoaren 14ean, arratsalde aldera istilu gogorrak gertatu ziren herrian². Udal Musika-Banda, Bidaetxearen omenez serenata bat ematera zihoalarik honek hauteskundeak irabazi zituelako, Batzoki ondotik igaro zenean gizon, emakume eta haur ugari bildu zen oihuka, musika isilerazi nahian, musikariak eta hauekin batera zihoazen alkatea eta hainbat udaltzain bultzatuz eta mehatxatuz, Musika-Banda sakabanatuz. Istilu hauen ondorioz 10 lagun atxilotu zituzten, 7 gizonezko, bi

¹ B.U.A. Elección de Diputados Provinciales 1907

² Atal honetan deskribatzen diren istiluen iturri nagusia honako hau da: ARCHIVO HISTORICO NACIONAL. SALAMANCA, Serie BILBAO, Lg.128, Doc 3

emakumezko eta hamabost urteko mutil bat, arrantzaleak eta marinelak gehienak. 1909ko Urtarrilaren 16an burututako epaiketan 4 hilabete eta egun bateko zigorra jaso zuten batek izan ezik. Jeltzaleen hitzetan, auzokideak iraindu nahian zebiltzan alkatea eta banda herria zeharkatzen³.

Hilabete bat geroago Korteetako hauteskundeak burutu ziren, Apirilaren 10ean. Aurkeztu ziren hautagaiak Gandarias eta Jose Maria Urkijo izan ziren. Gandariasek Bermeora bisitaldi bat egin zuen eta bertan iskanbila berriak izan ziren, udaltzainburua zaurituta suertatu zelarik. Gasteizko gotzaiak barrutiko apaizei borrokan parterik ez hartzeko eskatu zien, bi hautagaien aldekoen artean iskanbilak izan omen ziren⁴ eta Urkijok azken unean atzera egin zuen karlistek bere babesa erretiratu ziotelako, baina hala ere 512 botu lortu zituen, Gandariasek 526 jasotzen zituelarik; partehartzea, orotara, Erroldaren %80koa izan zen. Oraingoan ere barruti osoan Gandariasek irabazi zuen. Hauteskundeen ondoren istilu berriak izan ziren eta ondorioz 8 emakume gazte atxilotu eta multaz zigortu zituzten, Eskandalo Publikoa zela eta. Atxilotuak Urkijoren aldekoak omen ziren. Udalak, liberalen eskuetan, Bermeoko elizgizonen jokua salatu zuen Gotzaiaren aurrean, hauteskundeetan eskuhartze zuzena izan zutela adieraziz.

Gauzak honela, Abuztuaren 16ean San Roke eguneko erromeria ospatu zen Bermeoko Atalayan. Bertan ziren Bilboko Eusko Gaztedijako kide batzuk, Bermeokoekin bat eginik. Arratsean

³ Hain zuzen Bermeoko Musika-Banda Elorrietaren eragin zuzenaren ondorioa zen, bere senitartekoei bultzaturik eta ez zuen jaso, 1902an sortu zenetik, jeltzaleen onespenerik:

"Zelango musikia zan jakiteko eztago besterik esatea baino aguazil, guardia civil eta señorito pillo bat egon bear izan ebela bera jagoten, bestelan chistuka ta arrika laster atarako eben erritik; (lastozko kapeladun señoritoen artean Amarratzen aldekoak batzen dira pillotxu bat.)"

IBAIZABAL 33, 1902-VIII-17

⁴ IBARRA (1947) 279. or.

Bidaetxea, Luzarraga alkatea, Elorrieta eta beste pertsona batzu azaldu zirenean, abertzaleak kantuan hasi ziren, "*ETA TIRO ETA TIRO ETA TIRO BALTZARI ETA TIRO ETA TIRO BELARRIMOTZARI*" estribilloarekin amaituz. Kantuak berehala zabaldu ziren zelai osoan eta ondorioz zenbait lagunek lekua utzi zuten⁵. Pixka bat geroago, Agustin Mintegi jeltzale bilbotarra, dantzan helduta (agarraua deitzen zena) ari zen erdaldun batekin, lehenik eztabaidan eta gero borrokan hasi zen; ondorioz jeltzale-talde bat Alejandro Torres izeneko mutil hura itsasora botatzen saiatu zen, beste jeltzale batzuek ekintza hau eragotzi zutelarik. Alkatea ingurura heldu zenean ohiauak areagotu egin ziren, herritarrak moskorra eta lapurra deitu ziotelarik, Euzkadi eta Sabinoren alde gorak emanez eta beltzen eta maketoen aurkako ohiauak botaz. Luzarragak erromeria bertan behera uztea erabaki zuen eta gauzak pixka bat baretu ziren zenbait atxilotetaren ondoren. Baina istiluak gauean bersortarazi ziren Mintegik Eusko Gaztedijaren balkoitik egindako hitzaldiaren ondoren. Bertan Euzkadi askatzeko, hala behar balitz, abertzaleek jauntxo guztiekin bukatu arte odola isurtzeko prest egon behar zutela adierazi zuen. Hitzaldiaren ondoren manifestazio bat antolatu zen atxilotuen askatasuna eskatzeko asmoz. Manifestazioa Udal Prebentzioaren aurreraino heldu arren, bertan aurkitzen ziren Guardia Zibilek sakabanatu egin zituzten.

⁵ Beste bertso eta koplak batzuen moduan ez ditugu kantu guztiak ezagutzen. Kasu konkretu honetan, honela zioen :

Eta tiru eta tiru
 Eta tiru mocoari
 Eta tiru eta tiru
 Casa Caminori

Casa Camino Bidaetxea zen, Mokoti beste jauntxoa.

Ekintza guzti hauen ondorioz 17 atxiloketa egin ziren, bi bilbotar
-Mintegi eta Ramon Leniz- eta 15 bermeotar⁶.

Agustin Mintegi
NOVEDADES 4, 1909-07-18

Epaiketa 1908ko Uztailean burutu zen, oihartzun
haundiarekin, besteak beste 17 epaitu eta 130 lekukok hartu

⁶ Hauen kontrako epaiketa prestatzeko bi eskari luzatu zizkion Gernikako epaiak Bermeoko alkateari. Lehenengoa Irailaren 20an, bertan honako hau eskatzen zion:

"Relación de las personas de más prestigio y respetabilidad de esta villa que no estén significadas como desafectas a España."

Bigarrenean beste hau zen eskaria:

"Relación de personas prestigiosas, imparciales y conocedoras del estado actual de esta región y muy principalmente de Bermeo que puedan deponer sobre el sentido y alcance de la canción "Tiro eta tiro, tiro baltzari eta belarrimotzari."

(Juzgado Municipal de Bermeo, Lg 2 4-X-1907)

Ez dirudi, hala ere, bigarren zerrenda hori osatu zenik, zeren eta epaiketa-egunean, Bizkaiko Aldundiko euskera-irakaslea zen Kirikiño jeltzaleak azaldu zuen abestiaren esanahia, atzerritarrentzat ez zuela irainik suposatzen azpimarratuz.

zutelako bertan parte. Hilaren 9an hasi ondoren, erabakia 23an kaleratu zen. Auzitegian esandakoak laburbilduz, fiskalen ustez gertatutakoaren errua abertzaletasunaren eraginean zetzan, "Berneo, pueblo excesivamente nacionalista" izanik bere hitzetan; defendatzaileek, aldiz, politika alde batera utziz, jauntxokeriaren aurkako ekintzen barruan kokatu zituzten Abuztuaren 16ko gertakizunak. Zentzu honetan, epaituek Mintegik dantzan izandako borroka, Torresen gain bota zuten, matoia eta labanzalea zela adieraziz. Horrekin batera, Gernikako epaiaren lana salatu zuten, atxilotuei aitorpenak irakurri gabe izenpetu arazi zizkietelako, batzuek gaztelania ez zekitela kontutan hartuz eta Elorrieta aitasemeak⁷ epaietaren eraketa guztian izan zuten eragina azalduz. Azken saioan abokatu defendatzaileek, eurak ere jeltzaleak gehienbat, bi ideia hauek azpimarratu zituzten: atxilotuek ez zutela Espaina iraindu eta gertatutakoaren erru guztia Berneoko jauntxoena zela. Epaiak hartutako erabakian Mintegik bi zigor jaso zituen, lehenengoa zortzi urtekoa "*Rebellion*" delituagatik, bigarrena beste bederatzi kideekin batera bi urte, lau hilabete eta egun batetakoa "*Ultrajes a la nación y a sus regiones*" delituagatik, azken zazpi lagunak aske gelditu zirelarik⁸. Espetxeratuek, hala ere, ez zuten denbora gehiegi igaro kartzelan. Haien abokatuek errekurso bat aurkeztu zuten Epaitegi Gorenaren aurrean, legea gaizki aplikatu zela argudiatuz eta urte bereko Azaroaren azken egunetan Epaitegiak

⁷ Kasu honetan, Elorrietaren semea Tomas zen, Salamankako Unibertsitatean Zuzenbide Politikoko katedraduna, geroago legebiltzarkidea eta Gobernuako Lehendakariaren idazkaria izan zen. Beste semeak, Octavio, 1928an Director General de Montes kargua hartu zuen.

⁸ Hauek dira epaituen izenak :

Leon Mariano, Hilario Gallastegi, Julian Ugarte, Francisco Gordon, Juan de la Cruz Unanue eta Emilio Elozegi aske gelditu ziren; Jose Maria Jauregizar, Juan Cruz Laguno, Nemesio Albizuri, Ponciano Uriarte, Felix Eskibel, Ramon Leniz, Ramon Santa Maria, Basilio Santiago eta Prudencio Gabantxok 2 urte, lau hilabete eta egun bateko zigorra jaso zuten. Mintegiren zigorra izan zen, esan bezala, gogorrena.

jeltzaleen aldeko erabakia hartu zuen, "delito de Ultrajes a la Nación" zela eta jarritako zigorra bertan behera utziz. Ondorioz, bederatzi lagun aske irten ziren, Mintegiren zigorra zortzi urtetara jaisten zen bitartean⁹.

Istilu guzti hauen ondorioz, Abuztuaren 21ean Udalak Gobernadore Zibilarekin elkarrizketatzea erabaki zuen, herriko egoera adierazteko "bizkaitarrak" sortutako giroa azalduz eta honekin bukatzeko neurri gogorrak eskatuz. Udaltzaingoaren buruzagi berria izendatu zen, aurrekoak Abuztuaren 14ean bere kargua utzi bait zuen eta, bide batez, lagun gehiagorekin indartu; Munizipal berriak, alkateak berak aukeratu zituen, legeak ematen zizkion ahalmenez baliatuz. Gehientsuenak Bilboko Udaltzaingotik etorri ziren. Irailaren 7an Alkateak ohar bat zabaldu zuen aberri espainiarra, pertsonak edo erakundeak, zuzen edo zeharka, iraintzen zuten oihu eta kanta politikoak debekatuz multa eta epaiketen mehatxupean.

Hiru aste geroago, Irailaren 18an istilu berriak sortu ziren. Bermeoko kaian Asturiasko itsasuntzi batzuk zirela eta, arazoak sortu ziren; ondorioz Tomás Anduiza eta Jeremías Muruaga atxilotuak izan ziren oihu subertsiboen akusaziopean (Muera España eta Gora Euzkadi ohikatu eta Tiro Baltzari abestu omen zuten). Hurrengo egunetan beste bost lagun ere atxilotu zituzten. Urriaren 10ean 6 bermeotar gehiago eraman zituzten Gernikara. Epaiketa

⁹ Agustín Mintegik benetan bilakaera aipagarria izan zuen, 15 urterekin errepublikanoa, ondoren abertzale sutsua eta ABERRI astekariko lankidea. Bermeoko istiluen ondoren, Irailean berriro ere atxilotua izan zen ABERRIn argitaratutako artikuluetatik, nahiz eta oraingo honetan zigorrik ez jaso. 1911n PARTIDO NACIONALISTA REPUBLICANO VASCOKo kidea dugu. Hau desagertu ostean, alderdi errepublikanora itzuli zen, abertzaletasuna gaitzetsiz, nahiz eta autonomiaren alde azaldu. Haren pentsakizunen aldetaren adibide dugu Madrideko LA NACION egunkariak lehenik eta gero EUZKADIK (1913-III-12) argitaratutako idazlana; bertan eta Juan de Amboto izenordearekin abertzaletasunaren kontra, hau haunditu aurretik eztabaida eta neurri politiko bidez borrokatu beharra defenditu zuen.

berehala egin zen eta Abenduaren 20an bi urte, lau hilabete eta egun batetako kartzela-zigorra jaso zuten bi aurrenekoek. Besteak, dirudienez, aske gelditu ziren.

1907ko Urtarriletik aurrera Antonio Maura eta alderdi kontserbadorea aurkitzen ziren gobernuaren buruan, liberalen barne-zatiketak alderdi hau boteretik urrunarazi ondoren. Zatiketa horien arrazoietakoa bat 1906. urtean Barcelonako gertakizuna izan zen. Istilu haietan Armadako hainbat ofizialek CU-CUT astekari katalandarraren egoitza asalatu zuten aldizkariak argitaratutako karikatura bat zela eta. Ondorioz, iskanbila ugari zabaldu zen Katalunyako hiriburuko kaleetan, aitzaki honekin militarrek, Aberria eta Armadaren kontrako delituak bere eskuetan uztea eskatuz. Liberalen artean eztabaida gogorrak izan ziren, gobernutik irten beharrean aurkitu zirelarik; Maurak, aldiz, militarren nahi osoa bete gabe, delitu hauen kontrako zigorrak gogortu egin zituen, "Ley de Jurisdicciones" izenez ezagututako legearen bitartez. Hain zuzen, lege hori izango zen Bermeoko istilu hauetan aplikatu zena. Mauristen politikak abertzaleenganako bi ikuspegi zituen, bata orain arte deskribatutakoa, hots, indarkeriarena, jeltzaleen kontrako errepresioa Euskal Herri osora zabalduz. Prezeski, abertzaleen atxiloteta ugariena Mauraren lehen gobernuaren garaian (1907-1909) eman ziren. Une batez 56 atxilotu jeltzale egon ziren espetxean batera, horietatik 30 bermeotarrak zirelarik. Egoera honetan jeltzaleen buruzagiak giroa baretzen saiatu ziren eta Madrilera bidaia egin zuten presoek askatasuna lortzearren. Aldi berean Bilbon manifestazioa antolatu zuten, nahiz eta gero ez burutu, eta "Muera España" oihukatzen zuen edonor epaileei entregatzeko agindu zuen E.A.J.ko Diputazioak. Mauristen bigarren ikuspegiak, haatik, E.A.J.ren sektore moderatuekin kolaborazioa eskaintzen zuen; Bilbo edo Bizkaiko eskubi katoliko osoaren alderdi bakar haundi bat osatzeko asmoz. Eskaintza honen bultzatzaileak Urkijotarrak izan ziren, La Gaceta del Norte-ren bidez, 1907ko Apirilko Hauteskundeetan Fernando Ybarra hautagai mauristak zenbait jeltzaleren (Chalbaud, Horn, Epalza,e.a) laguntza lortuz. Bi

politika hauei esker eta nahiz eta alderdi kontserbadorearekin inongo hartuemanik ez onartu, E.A.J.k bere diskurtsua pixka bat bigundu zuen, bide batez eta arestian aipatu bezala, bazkideei lasaitasuna eta probokazioetan ez erortzeko eskatuz¹⁰.

Bermeon, berriz, giroa bero-bero zegoen eta Urriaren 10ean udaltzainek errebolberra eta porra erabiltzeko baimena jaso zuten. Hilaren 26an, ohiturari jarraituz ezkongabeen despedidan egiten zen kalejira, bertan behera gelditu zen udaltzainburuaren aginduz. Garai honetako azken preso politikoa Julian Latxaga izan zen. Honek, 1907ko Abenduaren 4ean, hots Santa Barbara egunean erromeriaren itzulian kalean zintzilik zegoen bandera espainola hautsi omen zuen. Atxiloturik, 1908ko Otsailaren 24ean bi urte, lau hilabete eta egun batetako kartzela-zigorra jaso zuen.

Atxiloketa honekin, istilu politiko zuzenak amaitutzat jo bagenitzake ere, iskanbilak ez ziren amaitu, lekuz aldatu baino. Topaleku berria, arrantzaleen Kofradia izan zen. Izan ere, Erakunde honetan Azaroaren 13tik aurrera berrikuntza nabariak izan ziren. Egun horretan Ramon Ojinaga eta Nicolas Jauregizarrek bertako kargu administratiboaz arduratzeko eskaini ziren 22.000 errealeen truke, behar ziren langileak bere kontura jarritz. Ojinaga, 31 urteko pilotoa Apirileko gertakizunetan atxilotua izan zen; Jauregizar, berriz, Abuztukoetan buru azaldu zen eta era berean atxilotua izan zen; behin-behineko askatasun-egoeran aurkitzen ziren biak. Eskaintza onartu zieten eta hauek jarri ziren Kofradiaren buru, bi langile kanpoan utziz, abertzaleen aurkakoak zirelako, alkatearen txostenak dioenez. Honen hitzetan kanporaketa hau lortzeko, batzarrera emakume- eta haur-talde ugari etorri zen, eskandalu haundia sortuz, "bizkaitarrek" bere ideiak ezartzeko zuten era jarraituz.

¹⁰ BALPARDA (1909) 313. or., FUSI (1975) 294. or eta YBARRA (1947) 300. or.

Jokabide hau eta kanporaketak ikusirik patroï-talde batek kofradiatik alde egitea erabaki zuen, apaiz batzuek ahaleginak egin arren Kofradiak batuta jarraitzeko. Horrela, 1907ko Azaroaren erdialdera 8 patroiek GOIZEKO-IZARRA izeneko Kofradia sortu zuten¹¹. Kofradiaren zatiketa ez zen fenomeno arraroa itsasertzeko herrietan; une horretan bertan Gipuzkoako portu gehienetan bi edo hiru kofradiak lan egiten zuten batera. 1913an Sociedad Oceanográfica de Guipúzcoa elkarte bultzatutako bateratze-prozesu baten ondoren Getariakoak eta Motrikokoak berriro elkartu ziren, Orio, Donostia edo Hondarribian zatituta jarraituz¹².

Zatiketa honek berriro giroa astindu zuen. Herriko liberalak kofradia berriaren alde azaldu ziren eta alkateak, liberala hain zuzen, ez zuen baimenik eman udaletxeko bandojoleak Kofradiaren mezuaren berri eman zezan, hau alde egin zuten patroientzat iraingarria izan zitekeelako. Egoera honela zegoela Goizeko Izarrak zera eskatu zion Udalari, Kofradia zaharrak, hots, Sociedad Libre de Pescadores-ek zuen etxearen arkupeetan bere arrantza pisatzeko baimena, arkupeak herriarenak zirela adieraziz. Udalak baiezkoa eman zuen eta Kofradiari erabakiaren berri eman zion. Honen erantzuna bapatekoa izan zen; eskaria Azaroaren 23an egin bazuten, 26rako Kofradiak ezezkoa emana zuen, arkupeak betidanik kofradiarenak zirela esanez, *"por cientos de años"*. Goizeko Izarrak bere balantza jarri zuen, baina egoera oso latza zen:

*" por la actitud agresiva de los individuos que la componen (Kofradi zaharra) y sus amigos y familiares"*¹³.

¹¹ B.U.A. Expediente de declaración de los derechos de los soportales. 1908 eta EL 7-XII-1911

¹² SOCIEDAD OCEANOGRÁFICA DE GUIPUZCOA. ARCHIVO : Pleitos de las cofradías, unificación Siglo XX

¹³ B.U.A., L.A. 2-XI-1907

Bi taldeen arteko borroka bersortarazi ziren. Gauzak honela Gobernadore Zibilak hartu zuen moderatzaile-papera eta bi elkarteetako ordezkariak, alkatea eta udal Idazkaria Bilbora joan ziren. Goizeko Izarraren ordezkariak Tomas Elorrieta eta Santiago Mugica izan ziren, Alvaro Nardiz, Nicolas Jauregizar, Ramon Ojinaga eta Julian Uriarte zirelarik Kofradia Zaharrekoak. Gobernadorearen bulegoan akordiora iritsi ziren, hitzarmena sinatuz; honen arabera bi Kofradiek arkupeak erabiltzen jarraituko zuten erabaki finko bat hartu arte. Auziaren erabakia Gumersindo Azkarate, legegizon erreformistaren esku utzi zen¹⁴, arrazoa ez zuen taldeak gastuak ordainduz. Hitzarmena Abenduaren zazpian sinatu zen eta EL PUEBLO VASCO-k zioenez Kofradia Zaharrak 5.000 sinadura eraman zituen Udala Kofradiako arazoetan ez sartzeko eskatuz Gobernadore Zibilari.

1908ko urtearen hasierarekin giroa pixka bat baretu zen, baina ez zen istilurik faltako. Urtarrilaren 15ean hauteskunde-barrutien aldaketa proposatu zuten zinegotzi liberalek nekazal auzoak bozketa-lekuetatik urruti gelditzen zirela argudiatuz. Jelkideen erantzuna Otsailaren 19an heldu zen. Egun horretan Udalak azken hauek aurkeztutako mozioa aztertu zuen, bertan banaketa berria ilegala eta istilutsua konsideratzen zutelarik. Liberalen esku zegoen Udalak ez zuen moziorik onartu; are gehiago aurkezleak auziperatu zituen Udalarekiko begirune ezarengatik. Aldundiaren Batzordeak banaketa onartu zuen, baina Madrideko Instituto Geográfico Nacional erakundea erabakiaren kontra azaldu zen, Udalak banaketa mantendu arren.

¹⁴ Bitartekotza-mota hau irtenbide arrunta zen istiluak konpontzeko garaian, CASTELLS (1988) 14. or. Bermeoko kasuari berezitasuna ematen dion elementua bitartekoaren pertsona da, beste kasuetan herriko apaiza edo gotzaiaren eskuetan uzten bait zen. Azkarate aukeratzean, errepublikano ohia, Bermeoko liberalek elizgizonengan zuten mesfidantza garbi azaltzen zaigu, Azkoitiarekin parekatuz nolabait gizarte garatuagoaren islada moduan.

Istiluei eta atxilotuei zegokienez, 1908ko ABERRI aldizkariaren lehen zenbakiak ia hogei jeltzale preso zeudela gogoratzen zuen, haientzako dirulaguntzak eskatuz. Urtarrilaren 21ean hiru jeltxide atxilotu zituzten udaltzainek, Galian sendagilea tartean eta Otsailaren 8an 5 ziren Gernikatik Bilbora eramandako atxilotu jeltzaleak. Galianen atxiloketaren ondorioz Marcelino Royo, Udaltzaingoaren burua, bere garaian Udalaren zorionak jaso bazituen ere, epaitu egin zuten 1910eko Urrian eta zigortu atxiloketa legez kanpo egin zelako. Apirilean E.A.J.ren batzordea Madridera joan zen atxilotuen indultoa eskatzera, horretarako legebiltzarkide katalanekin bilduz. Hitz onak jaso arren, ekintza honek ez zuen emaitza praktikorik izango, presoek espetxean jarraitu bait zuten.

Kofradiaren auziak aurrera egin zuen eta 1908ko Maiatzean Azkaratek ezin zuela eritzirik eman adierazi zuen, istiluak sortuko zirelako eta bere erabakia, Bilbon Bermeoko jeltzaleei egiten ari zitzaien epaiketarekin nahastuko zelako. Hil horren bukaeran Goizeko Izarrak Udalari eskari bat egin zion, bere balantza jartzeko lekua eta euriaren kontrako txabola altxatzen utz ziezaion. Horrela egin zuen Udalak Ekainaren 17an burututako batzarrean. Kofradiak, bere aldetik, Abuztuan, Gobernadoreari eskari bat zuzendu zion Goizeko-Izarraren balantza ken zezaten eskatuz, bidea oztopatzen zuela eta. Urte guztia hika-mika ibili ondoren, Kofradia Zaharreko kideek, ekintzara pasatzeko ordua heldu zela pentsatu zuten. 1908ko Azaroaren zortziko gauean Goizeko Izarraren aparejuak itsasoan azaldu ziren.

Arrantzale-elkarteen inguruan gauza hauek gertatzen ziren bitartean, Irailaren 7an Udalak baiezkua eman zien Guardia Zibilaren etxea eta Udal Epaiketa-Aretoa eta udaltzainen kaserna haunditzeko egitasmoei. 14ean, J.M. Ispizuak eta Alfonso Galianek Udal Errolda ikusteko baimena eskatu zuten eta ukatu egin zitzaion. Hilabete bat geroago, Urriaren 7an, beste jeltxide bat, Emiliano Irazabal, atxilotu zuten "Gora Euzkadi Askatuta" oihukatzeagatik.

1909ko Martxoaren 14 arte ez zen istilu nabarmenik izango Bermeon. Urtearen lehen hilabeteetako ekintzarik garrantzitsuenak Bilbon emango ziren. Urtarrilaren 14ean epaiketa berri bat burutu zen bertako epaitegian. Garai berean Bizkai Buru Batzarra oraindik preso jarraitzen zuten 8 lagunen askatasuna lortzen ahalegintzen zen, preso horietatik 6 Bermeon gertatutako istiluengatik aurkitzen ziren espetxean¹⁵. Zentzu honetan Otsailaren hasieran Bilboko Udalak Indultoa eskatu zuen preso politikoentzat jeltzale eta sozialisten botuekin.

Martxoaren 15ean, egunkarietako lehen orrialdeetan azaltzen zaigu berriro Bermeo; izan ere 14eko arratsaldean istilu gogorrak gertatu bait ziren. Egun horretan Kofradia zaharreko arrantzaleek Goizeko Izarraren baskula kentzea eskatu zuten. Dirudienez ez zituzten oso era onak erabili hori eskatzeko eta udaltzainak zenbait lagun atxilotu zituzten. Ondoren arrantzaleek manifestazio bat antolatu zuten, udaltzainek harrikatu, balantza itsasora bota eta herriko kaleak zeharkatuz, atxilotuen askatasuna eskatuz, udaletxe aurrean bildu ziren. Udaltzainak herritarrak kontrolatzeko nahikoa ez zirela ikusirik, alkateak Guardia Zibilari dei egin zion eta ondorioz 26 atxilotu izan ziren. 17rako giroa baretu zen eta 19an preso gehienak aske gelditu ziren, lau izan ezik. Atxilotu eta gero askatuak izan zirenen artean Kofradia Zaharreko buruak, Jauregizar eta Ojinaga zeuden. EPV-k dioenez atxilotuak aske gelditu zirenean, populua Guardia Zibilari gorak ematen hasi zen, hauen buruak

¹⁵ Hauek ziren Bermeoko presoak:

Izena	atxil. eguna	zigorra	delitua
-Agustín Mintegi	1907-VIII-16	8 urte	Rebelión
-Jeremías Muruaga	1907-IX-19	2 urte	Gritos subversivos
-Tomás Anduiza	1907-IX-19	"	" "
-Julian Latxaga	1907-XII-9	"	Ultraje bandera
-Juan Urrutia	1907-XII-28	"	Ultraje regiones España
-Emiliano Irazabal	1908-X-9	Epaitu gabe	Rebelión

Beste bi presoak Valentín Uribarri eta Juan Luis Viciola ABERRIn argitaratutako idazlanen ondorioz zeuden espetxean.

Iturria : BIZKAITARRA (Bizk.) 1, 1909-I-2

atxilotuen askatasuna lortuko zuela zin egin bait zien manifestariei 14eko arratsaldean. 1911ko Abenduaren 5ean hasi zen Bilbon ekintza hauen epaiketa. Bertan jakin zenez manifestazioa bandera espainol batekin egin zen, "justicia y libertad" lemapean. Fiskalak lau urteko zigorra eskatu arren, preso bat libre utzi zuen epaileak eta beste hirurek bi hilabeteko zigorra jaso zuten, ordurako osatuta zituztelarik.

Giro nahasi honetan burutu ziren 1909ko Maiatzaren 2an Udal Hauteskundeak. Hauteskunde hauek 1907an egin beharrekoak ziren eta atzeratu egin ziren. 9 zinegotzi berrien artean, 5 Kofradia zaharraren aldekoak ziren eta beste lauak liberalak. Uztailaren 1ean udalbatza berria bildu zenean liberalek 9 botu eta katolikoek 5 jaso zituzten; alkate berria, Gobernuak izendatutakoa, Felipe Alvarez izango zen. BIZKAITARRA astekari jeltxidearen ustez, jauntxoek aurkako zerrendak sekulako garaipena lortu omen zuen. Egoera lasaituta azkeneko gertakizunen ondoren, Irailaren 2an udaltzainen kopurua jaistea erabaki zen, gehiegi zirelako zegoen lasaitasuna ikusirik. Bitartean eta Apirilean izandako amnistiari esker preso guztiak Latxaga ezik aske gelditu ziren. Herriarren arteko areriotasunak, hala ere, aurkitu zituen beste eremu batzuk. Honela Urriaren 16an estropadak jokatu ziren Bermeoko kaian. Kofradia Zaharrak hiru txalupa aurkeztu zituen eta Goizeko Izarrak, edota Bermeon deitzen zioten bezala "Astodunak" bat besterik ez. Nahiz eta azken honetako txaluparen patroia mutil indartsuenak aurkitzen saiatu, azkena gelditu zen lehiaketan. BIZKAITARRAK atera zuen ondorioa hau zen:

*"Don Robusi esan bearko dio bestien onduan ez direla ezer"*¹⁶.

1909ko udazkenean bi hauteskunde berri izan ziren, Urriaren 20an Bizkaiko Aldundirako eta Abenduaren 12an udalbatzaren beste erdia berritzeko. Urrian, zerrenda bakarra aurkeztu zen Gernikako

¹⁶ BIZK. 41, 1909-X-9

barrutian, jeltzalerik gabe. Haatik Abenduan liberalen aurkako zerrendak, zinegotzi guztiak atera zituen 29. artikuluari esker¹⁷.

Jauntxoek jasandako porrotean, 1908tik aurrera jeltzaleek bere politikan emandako aldaketak izan zuen zer ikusirik. Urte horretako Urtarrilean ABERRI astekari jeltzaleak hiru idazlan eskaini zizkion Bermeoko gaiari. Egilearen ustez Bermeon gertatzen ari zen borrokak hiru ezaugarri zituen: jauntxokeriaren kontrakoa zen, herria jauntxoek esku zegoelako, Erligioaren aldekoa, jauntxoak Elizaren aginduaren aurkakoak zirelako eta, batez ere, abertzaletasunaren aldekoa, abertzaletasuna bera alderdi bezala sortu aurretik ere jauntxoek lana Euzkadi eta euskeraren kontra zihoalako:

*"El caciquismo bermeano(...) está inoculado de rabia contra todo lo que tiende a que el pueblo vasco vuelva a ser lo que en mejores tiempos fue, (...) se ha trabajado con saña sin igual en las escuelas contra el euzkera, contra la Historia, tradiciones y costumbres de nuestro pueblo"*¹⁸.

Azken ezaugarri honek mugatzen zuen Bermeoko gatazka. Egia zen jeltzaleak ez zirenek ere lan egiten zutela liberalen jauntxokeriaren aurka¹⁹, baina abertzaleak ziren burrukari zentzu berezia eman ziotenak eta beraiek ziren liskarra irabazteko bidea

¹⁷ Barruti batean hautagai bakarra aurkezten bazen, automatikoki kargurako izendatzen zuen, inongo bozketarik burutu gabe, 1907ko Hauteskunde legearen 29. atalak.

¹⁸ BIZK. 42 1909-X-16

¹⁹ 1907ko Urtarrilean osatu zen Bermeon Comité Carlista erakundea, Lino de Ortuberen Lehendakariitzapean. EUSKARIA XXV, 1907-I-26.

Bestalde mende-aldaketak ekarri zuen antiklerikalismoaren uholdearen ondorioz, katolikotasunak berpizkunde bat izan zuen Bizkaian Urkijotarren eskutik; hauen ingurukoak ere bazuten bere eragina Bermeon. Batzuek eta besteek bi ezaugarri nagusi zituzten; alde batetik katolikotasuna eta fuerismoa, abertzaletasunaren ideietatik nahiko hurbil aurkituz, bestetik, herrian ospeko gizonak izatea, "goikuen" taldekoak.

markatu behar zutenak. ABERRIko kazetariarentzat, lan hori burutzeko, besteak beste, neurri hauek hartu behar ziren:

- Jauntxokeriaren aurka zebiltzan guztien batasuna lortu, JELpean (berehala ikusiko dugunez, asmo hau ez zen beteko bere osotasunean.)

- Jelkideen erakundetzea eta propaganda, prentsa, mitin eta ibilaldien bitartez, beste abertzaleekin harremanak sendotu. Jauntxokeriak legez kanpo burututako ekintza guztiak salatu epaiaren aurrean²⁰.

1907an jasandako errepresioak eta emaitzik gabeko borroka luzeak jeltzaleen artean sortutako desadoreak, aldizkariak bultzatutako ideiak aurrera atera zituzten, bata eta bestearen artean, agian, lotura zuzenik egon gabe²¹. Ondorioz 1908an Bermeok lasaitze-prozesu bat hasi zuen, istiluak Kofradiaren eremura mugatuz. Jelkideek abertzaletasunaren zabalkundera zuzendu zituzten bere lanak, batez ere Euzko Gaztedijaren bitartez; 1907ko Abuztuan iadanik 200 bazkidez osatutako elkarte honek gaubela, antzerki, ibilaldi eta mitin ugari antolatu zituen, Sabino Aranaren mezua bermeotarren artean zabalduz; urte batzu geroago abertzaleak oso harro sentituko ziren Bermeon egindako lanarekin²². Jelkideen etsaien esanetan abertzaletasuna era eta toki guztietan ageri zen:

²⁰ ABERRI 87, 88 eta 89, 1908ko Urtarrila

²¹ Errazegi pentsatu ohi dugu lotura zuzena dagoela edozein mugimenduren zuzendaritzaren jokabide ideologikoa, bere bozeramaileak esandakoa eta idatzitako eta mugimenduaren babesle xeheen artean. Horrela, pentsa dezakegu, ABERRIren idatziek eragin izan zutela Bermeoko EAJren baretzean, baina ezin dugu baieztapen hau ziurtatu.

UCELAY (1988) 69. or.

²² "No se limitó la obra de regeneración a los que habían de ser caudillos de las huestes libertadoras, como Comunión eminentemente vasca, trascendió su acción, desde un principio al pueblo, al que llegaron sus efectos."

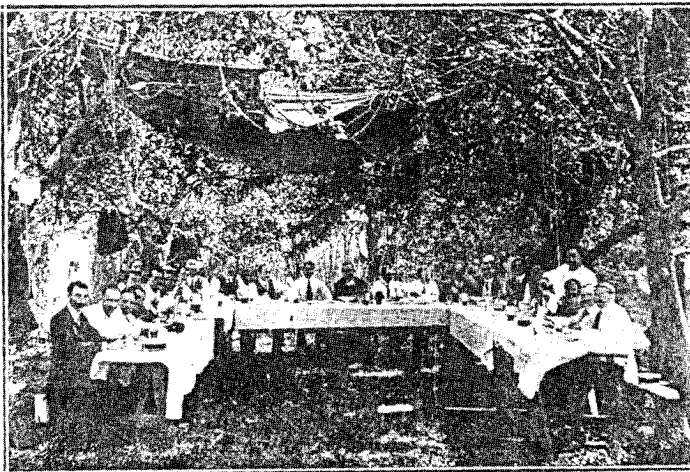
EUZKADI 1914-I-10 Glorias del nacionalismo

Asamblea de vascos. — Los nacionalistas de Bermeo

Grupo de los miembros de las sociedades vascas «Euzkizaleen Elkartasun» y «Euzka! Espainia» reunidos el jueves último en el restaurant del Monasterio de San Juan de los Rios, después de la asamblea celebrada en el palacio de la Diputación, en el curso de la cual se consideraron algunas salidas y se hicieron votos porque entre los vascos españoles y los de ultramar el Euzkizaleen Elkartasun sea siempre la fuerza común.

Foto: Segui.

Aspecto de la mesa presidencial del banquete celebrado por los nacionalistas de Bermeo, el pasado día de 11 Virgen, para celebrar por el cuarto aniversario de la fundación de la juventud vasca de aquella villa.

Foto: J. J. J. J. J.

*"Los ministros de la Iglesia, autorizando y dirigiendo el día del Corpus la confección de arcos de verde follaje en combinación con blancas percalinas y rojos letreros escritos en vascuence; llevando el enblema del separatismo los niños en las cintas de las alpargatas; siendo los colores de los corchos de las redes, las franjas de las embarcaciones y los letreros en algunas de ellas manifestaciones claras de lo mismo, p.e. una barca llamada Vizcaya Askatuta"*²³.

1908. urtean Bizkaiko E.A.J.ren barnean burutu zen baretzeak ere lagundu zuen sosegu-giroa osatzen; 1907an ABERRIK errepresioa onuragarritzat jotzen bazuen abertzaletasunaren zabalkunderako, ez zen hori 1909ko eritzi nagusia:

*"Felizmente se está operando en el bizkaitarrismo un gran cambio que cuando pase algún tiempo se observará con total claridad. Pero todavía existen algunos seres que sueñan con la tragedia, que la necesitan, que deliran con ella, (...) es innegable que esa política se fue, es otra la forma actual del bizkaitarrismo"*²⁴.

Istiluak, ikusi dugunez, ez ziren amaitu, gutxitu arren, hain zuzen, jeltkideen ordeztasun sektore batek hartu zuelako bere gain lan hori. Abertzaletasunaren itzalpean berrindartu zen "goikuen" taldeak, bere barnean jeltzale batzuk aurkitzen zirelarik, gehientsuenak karlista edota katoliko bezala azaltzen baziren ere. Talde honek prestatu zituen azken udal hauteskundeak eta modu ezezagun batez lortu zuen liberalek hautagairik ez aurkeztea. Hilabete batzuk geroago aitortu zuenez, Bermeoko E.A.J.ak ez zuen maniobra hauetan parterik hartu eta bere asmoetan jauntxo liberalen kontrako abertzalez osatutako zerrenda bat aurkeztea zegoen; jauntxoak erretiratzear ordea,

²³ EL LIBERAL 18-VIII-1908, Carta de los maketos de Bermeo.

²⁴ EUSKALDUNA 584, 1909-II-11

*"las circunstancias determinaron una singular confección de candidatura, en la que no tomó parte oficial el Nacionalismo, pero en la cual y en concepto de anticaciquistas aparecieron proclamados tres amigos nuestros".*²⁵

Idazlan berak zioenez, hauteskundeetako garaipenaren ondoren, jeltkideek ez zuten herritar xeheek agertutako poztasunik azaldu, egoerak nolako bilakaera hartzen zuen zain: *"decidimos no cantar glorias hasta isas, ni hacer carteles hasta merecidos"*. Era berean, EL LIBERAL egunkariak argitaratutakoa ukatu egin zuen, hots, Bermeoko udalbatzaren gehiengoa "bizkaitarr" en eskuetan zegoela, salaketa honek arrazoi bakarra zuela azalduz: gobernuak gatazkan parte har zezan behartzea separatismoa ezabatzeko, horrela jauntxoek galdutako postuak berreskuratuz. Artikuluak bere amaieran lau ondorio azpimarratu zituen:

- Udaletxean ez zegoen gehiengo bizkaitarrik, ezen, egon balitz, euskal kulturaren alde lan egingo bait zukeen.
- Abertzaletasunak, ondorioz, ez zuen udaletxean inongo zuzendaritzarik.
- Hiru zinegotzi jeltzaleek jauntxokeriaren kontrako zerrendaren aurrean erantzuten zuten soilik.
- Esandako guztia laburtuz, abertzaletasunak ez zuen udaletxean inongo ordezkari ofizialik eta ez zuen zer ikusirik bere administrazioan; egun batean Bermeoko E.A.J.ren agintariek hiru zinegotzi jeltkideei abertzale bezala agertzeko agindua emanez gero bakarrik, egingo zen alderdi hau haien lanaren arduradun.

Jeltzaleek, beraz, katoliko bezala ezagutuko ditugunekin jauntxoek aurka bat egin arren, berehala markatu zituzten haiekin zituzten ezberdintasunak, agian aurreko hilabeteetan Udalak eraman zuen jokabidearekin ados ez zetozelako edota egoerak nolako

²⁵ ZINTZO, En defensa del Nacionalismo en Bermeo. BIZK. 69, 1910-IV-16

bilakaera izan zezakeen susmatzen zutelako. Presoen egoerari zegokionez, 1909ko Apirila eta Abenduaren bitartean guztiak, Julian Latxaga ezik, kalera irten ziren. Apirilean eman zen amnistiari esker Uribarri, Viciola eta Mintegi atera ziren, besteek espetxean jarraitzen zuten bitartean, haien zigorrak "Ultrajes a la nación" delituari erantzuten ziotelako. Halaber, hurrengo hilabeteetan, Anduiza, Muruaga eta Urrutia aske gelditu ziren. Latxaga, berriz, 1910eko Martxoaren lehen egunean atera zen Larrinagako kartzelatik.

Kostaldean guzti hau gertatzen zen bitartean, Estatuko eta Bilboko politika inguruetan bilakaera garrantzitsua burutzen ari zen, epe luzera Bermeokoak ere astinduko zituen. Maura Gobernuko Lehendakariak, Errestaurazioaren hutsunez jabetuta, erreforma-prozesu bati ekin zion; honen azken helburua monarkiaren gizarte-babesa haunditzea zen, klase ertainak bere alde mobilizatuz. "Goitik burututako Iraultza" honek boterean txandatzen ziren bi alderdien sistema kolokan jarri zuen, ahalegin honek kontserbadoreak gobernuan mantentzea suposatzen zuelako. Liberalek, egoera hau ikusirik, Mauraren kontrako jokabide gogorra hartu zuten eta 1909ko Uztailaren 26an Barcelonako "Aste Tragikoa" hasi zenean, bere laguntza ukatu zioten gobernuari, errepublikano eta sozialistekin bat eginez kontserbadoreen aurka. Guzti honen ondorioz ohizko txandatze-sistemak porrot egin zuen: Maurak Legebiltzarraren babesa lortu ez zuenez, dimititu egin zuen eta Erregeak Segismundo Moret liberalari eskaini zion Gobernuko Lehendakari kargua Espainiako dinamika politikoan aro berri bat zabalduz, non bi alderdi dinastikoek gogor erasoko bait zioten elkarri.

Bilbon, berriz, bilakaera ezberdina izan bazen ere, ondorioak antzekoak suertatu ziren, azken hogeit urteetan ofizialki funtzionatu zuen Unión Liberala desegin zelako, Bilboko barrutian bederen, Bizkaian mantendu arren. Zatiketaren lehen urratsa 1909ko Maiatzeko udal hauteskundeetan eman zen. Liberalek lortutako

emaitza eskasarekin (izan ere, Piñak ez zuen hauteskunde hauetan parte hartzen, bere interesetatik kanpo zeudelako) Bilboko garai bateko "Comité Liberal" a bersortzearen premia zabaldu zen:

*"Nido de todos los liberales, sin color, ni grito"*²⁶.

Ez zen inolako adostasunik lortu eta bi taldeak zatitu egin ziren. Bilboko alderdi kontserbadoreak, katolikoen eraginez bere izenburutik liberal hitza kendu ondoren, 1909ko Uztailaren 3an bildu zuen bere lehen Batzar Orokorra, Bizkaiko Legebiltzarkide guztiek, Gandarias barne, alderdi berriarekin bere adostasuna azaldu zutelarik.

Liberalen egoera kaskarragoa zen, alde batetik zatiketaren aurretik Unión Liberalean gutxiengoa osatzen zutelako, bestetik erdibitzearen ondoren, bi talde azaldu zirelako izen horren babesaren bila. Gregorio Balpardak alderdi demokrata erradikala osatu nahi zuen Canalejasen itzalean, baina bere asmoek porrot egin zuten. Moreten, hots, Gobernuko Lehendakariaren aldeko kideak izan ziren, aldiz, bere proiektua lortu zutenak, 1910eko Urtarrilaren 9an Bizkaiko alderdi liberala gauzatuz, "Partido Nacional Monárquico Español" izenarekin.

Bost egun lehenago, Urtarrilaren 4ean Bermeon "Círculo Liberal Democrático" a osatu zen. 150 bat bazkide zituen erakunde berriko lehendakaria Robustiano Elorrieta zen eta Ojeda maisua idazkaria; ohorezko lehendakaria García Prieto politikari demokrata izendatu arren, elkartearen pentsamolde ideologikoen adierazgarri bezala esan behar da²⁷ bertan liberalak eta liberal-demokratak biltzen zirela, hasiera batetan behintzat. Liberal eta kontserbadoreen arteko banaketarekin, Bermeoko liberelek zatiketa sakon baten lehen urratsa eman zuten, bi alderdien arteko banaketa, teoriarik, Bilbon

²⁶ YBARRA (1947) 315. or.

²⁷ EPV 5-I-1910

bakarrik eman arren. Gandarias, Gernikako barrutiko jabea, alderdi kontserbadorean kokatzen zen bitartean, Bermeoko jauntxoak alderdi liberalaren ezker muturrean zeuden. Zatiketaren lehen emaitza berehala etorri zen, liberalek azken hogeitaz izandako alkatetza galdu zutenean.

"GOIKUEN" ORDUA

Udal hauteskundeetako emaitzen ondorioz 1910eko Urtarrilaren 1etik aurrera Elorrieta eta bere ingurukoen kontra osatutako koalizioaren esku gelditu zen Bermeoko udaletxea. Alkatea aukeratzeko orduan, talde honek haxe salatu zuen Bilboko Komite Liberalaren aurrean, Bermeoko jauntxoek Gandariasen babesa zutela, hots, Bizkaiko alderdi kontserbadorearen buruetako batena, aldiz bere taldea Gobernuaren "adicto" bezala aurkeztu zuten. Ondorioz Moreten gobernu liberalak Atanasio Urquiza katolikoa izendatu zuen Bermeoko alkate. Uler daitekeenez Bermeoko benetako liberalen haserrea haundia izan zen, baina ezin izan zuten ezer egin une hartan¹. Zinegotzien artean Jauregizar eta Ojinaga aurkitzen ziren. Hain zuzen, Jauregizar hautatu zuen zinegotzien gehiengoak lehen alkateorde. Maiatzeko hauteskundeen ondoren udaletxe barruko indar-erlazioa 10/6 bazen liberal-jauntxoek alde, 1910tik aurrera 12/4 izango zen katolikoen alde.

Berehala ekin zion Udal berriak lanari, aurreko urteetan liberelek hartutako erabakiak deuseztatuz eta hauek kontratatutako langileak kaleratuz. Lehen neurria batzarrak astelchen arratsaldeetan biltzea izan zen, herritarrak bertara joateko aukera gehiago izan zezaten. Urtarrilaren 12an Kofradia Zaharraren aldeko mozioa onartu zen eta 26an aurreko udalbatzak aukeratutako diruzaina, kontadorea eta

1"....política del Comité Liberal de Bilbao que ha carecido de la información necesaria y del contacto con los legítimos elementos liberales, llevando rumbos inspirados por los adversarios y guiados en la política rural por los más audaces y aventureros." EL LIBERAL 29-I-1910

ordenanza bat kendu zituen, batzar berean ordenanza berri bat aukeratu zutelarik.

Urtarrilaren 30ean, senadoreen hauteskundeetarako zerrenda berria egin zuen, eta zenbait liberalek, bertan azaltzen ez zirenez, errekurtsioa aurkeztu zuten Gobernadore Zibilaren aurrean, Otsailaren 18an onartua izan zelarik. Une hartan garrantzi haundiko arazoa ez iruditu arren, Udalaren erabaki honen ondorioz, buruhauste bat baino gehiago izan zuten zinegotzi "katolikuek".

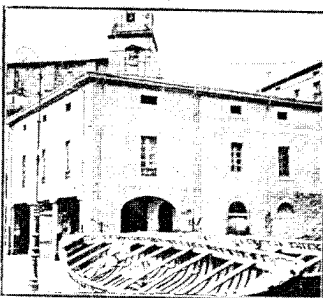
Urtarrilaren 31n, atzera bota zuen udalbatza berriak Kofradia Zaharrari balantza kentzeko eskatzen zuen 1908ko udal batzarrak hartutako erabaki bat. Udalaren esku gelditu ziren egun berean Benefizentziarako ondasun guztiak. Erabaki honen ondorioz, Robustiano Elorrietaren lehendakaritzapean osaturiko Batzordea desegin zen. Batzar berean, Goizeko Izarrak kaian zuen txabola botatzea onartu zen auzolagun batzuen eskariaren ondoren, 8 eguneko epea emanez elkarteari txabola botatzeko. Honek erabakia bete ez zuenez, Otsailaren 12ko gauean kendu zuten txabola udaltzainek eta udal langileek. Uztailean egoitza berria zabaldu zuen Goizeko Izarrak Paseo Puertoko 9. etxean. Otsailaren 16a zen Ojinagak Elorrieta udal sendagile lanetik kentzea eskatu zucnean, eskaria batzordera pasatuz aurrerago ikusteko. Udalak "garbiketa" lan hauek burutzen zituen bitartean, haundia zen liberalen artean haserre. Goizeko Izarrak bere bazkideen Batzar Orokorra deitu zuen eta Otsailaren 14ean manifestazioa egin zuen 800 lagun bilduz, honen bukaeran istilurik gabe sakabanatuz.

Zinegotzi katolikoek, hala ere, ez zieten jaramonik egin, eta depurazio-lanarekin jarraitu zuten. Otsailaren 21ean kalegarbitzaileen taldea desegitea eskatu zuten zenbait udal gizonek azken 9 urteetan udal administraritzan oso erizpide bereziak erabili izan zituztelako langileak aukeratzekoan, gaia batzordera pasatu zelarik. Martxoaren 16an Udal Deposituko zaindaria aldatu zen, nahiz eta zinegotzi liberalen esanetan zaindari berriak ez jakin ez irakurtzen ez idazten,

Los disturbios en Bermeo

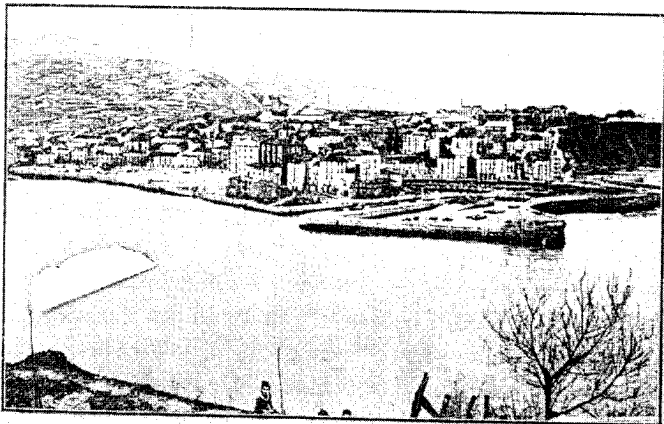

Casa donde está instalada la Sociedad Goreeko Iratza, donde se han reunido los pescadores de Bermeo.

Local de la Cofradía Libre de Pescadores de Bermeo, que cuenta con más de 1.600 socios, y donde se han tomado los principales acuerdos.

Las antiguas rivalidades de dos cofradías de pescadores de Bermeo, han hecho recientemente que éstas se enfrenten, hasta el punto de promover grandes disturbios, en las que ha tenido que intervenir la autoridad. Últimamente la Cofradía Libre derribó la caseta del pescado perteneciente a la Sociedad Goreeko, alegando que estaba en terreno suyo, y ésta a su vez quiso atacar el local de sus enemigos, sin que por fortuna haya ocurrido nada grave hasta la fecha.

Vista general de Bermeo, donde han ocurrido últimamente algunos disturbios entre los pescadores.

Foto. Chumbe.

meritu bakartzat kendutakoaren aurreko zaindariaren semea izatea zuelarik. Udaltzainen buruzagi eta buruzagiorde berriak ere aukeratu ziren. Martxoaren 23an Ojinagak berriro aurkeztu zuen Elorrieta kentzeko mozioa, zera argudiatuz, 1884ean Elorrieta aukeratu zenean behin-behineko sendagile bezala aukeratu zela eta 1905ean betirako kontratua egin zitzaionean, akordioa legez kanpo egin zela. Mozioak 9 botu alde eta bat kontra jaso zituen. Dena den, Elorrietak errekurso bat ezarri zuen erabaki honen kontra eta 1910eko Abenduaren 17an sendagilearen alde azaldu zen Bizkaiko Aldundiko Batzordea. Elorrietak, hala ere, 1911ko Maiatza arte ez zuen bere lanpostuan hasteko aukerarik izango, Udalak ez bait zuen onartzen errekurtoa. Nekazal auzoetako gaisoak zaintzen zituen sendagileetako bat bere postutik kendu zuten Martxoaren 26an, diru gutxiago gastatzeko aitzakiarekin. 28an portuko baporeentzako uren emaila aldatu zuten, izan ere, ordura arte zegoenak lana gaizki egiten omen zuen eta dohan eman bait zion aurreko udalbatzak, ordaintzeko prest zeudenak alde batera utziz. Maiatzaren 18an Ramon Ojinagak udaltzaingoaren desarma eskatu zuen eta taldearen desagitea, hauen berrantolaketa lehenera bezela. Hauteskunde garaian aurkitzen zirenez mozioa atzeratu egin zen, azkenik Maiatzaren 25ean onartu zelarik. Ekainaren 15etik aurrera udaltzaingoa buruzagia, buruzagiordea eta beste 5 lagunez osaturik gelditu zen.

Udaletxean berrikuntza hauek ematen ziren bitartean, Madrileko gobernuan aldaketa berria burutu zen, Moreten ordezkari José Canalejasek hartu zuelarik Gobernuak lehendakari izateko ardura. Aldaketaren arrazoia Moreten jokabide ezkertiarregian zetzan, izan ere, Conjunción Republicano-Socialistaren babesa lortzen saiatu zen, eskuratu gabe. Alderdi liberaleko buruek Moret kenarazi zuten, politika hori jarraituz gero, hauteskunde orokor batzuetan Conjunción zelakoak lortuko zituela emaitzik oparoenak pentsatuz. 1910eko Otsailean izendatutako lehendakari berriak lau ezaugarri zituen: antiklerikalismoa, erreformismoa, alderdiko sektore guztien babesa eta ezkerren etsaigoa. Canalejasek berehala jarri zuen martxan bere programa. Hartutako neurrien artean, erlijioarekin lotutako biak sekulako zirrara

sortu zuten Espainia osoan. Lehenak erlijio ez-katolikoei bere enblemak egoitzetatik kanpo jartzea onartzen zien; bigarrena, lege berri baten iragarpena zen, elizgizonen elkarteen kopurua mugatzeko asmoarekin. Esan bezala, neurri hauen ondorioz talde katolikoek mobilizazioari ekin zioten, eliz jerarkiaren aldeko Junta Católica ugari sortuz.

Euskal Herriari zegokionean, jeltzaleek, karlistek eta integristek bat egin zuten kanpaina hori bultzatzeko. García Veneroren ustez jeltzaleek eraman zuten protestaren iniziatiba, karlismoaren ahuleziaz jabeturik eta abertzaletasunaren helburuak bigarren mailan utziz. Ondorioz bi lorpen garrantzitsu jaso zituzten: alde batetik, bere jarraitzaileen kopurua igotzea kanpainan egindako lanari esker eta bestetik, Euskal Herri osoan alderdi katoliko bezala onartua izatea, ordura arte izaera hori ukatu ziotenen eskutik². Alderdi katolikoaren arteko anaitasun hori 1910eko Uztailetik aurrera burutu bazen ere, Bermeon lehenago gauzatu zen, bai politika-mailan, baita ideologikoan ere. "Baltzen" kontrako giroaren barruan, Martxoaren 16an orri bat zabaldu zen Bermeoko kaleetan. Bertan, San Luis Gonzagaren Bazkunak dei egiten zien Bermeoko gizon eta andre, zahar eta gazte guztiei Almiheko zelaian, hilaren 27an eta arratsaldeko 3retan burutuko zen batzarrera. Honen helburua, Jaungoikorik gabeko eskolen aurka azaltzea zen, hots, "Escuelas laicas"en kontra. Deia egiteko arrazoien artean honako hauek irakur ditzakegu :

*"Geure umiak, Elexa-Amaren agintzak legez, ikasi dagijen, gura dogu: aulan, gero, gixon zinduak ixan dagikezan, ta ez, geure asaba zarraren oituren areyuak. Euren amen altzuan ikasi daben Jaungoikoaren ezaupidia, eztogu gura leku deunge oretan, nun Jaunguaren ixen deuna, suzitu ta jaurtitzen daben, aiztu ta iraindu dagijen. Mundu gustijaren aurrez-aurr, guenez, gura dogu irakusi geure Zinezkintzea ta geure gogo katolikua indartzuba dala."*³

² GARCIA VENERO (1979) 332-340. orr.

³ BIZK. 65, 1909-III-19

Batzarraren arrakasta izugarria izan zen, 6-8.000 lagun bilduz bertan hizlarien berba entzuteko asmoz. Hauek, tartekaturik, euskaraz eta gaztelaniaz mintzatu ziren. Ez zen eskolen gaia aipatu zen bakarra, edo, hobeto esanda, eskola laikoen gaia aitzaki edo oinarri bezala harturik, liberalismoa gaitzetsi, atzerritarren eraginaren aurka agertu eta hauteskundeetan botua eskatu ziren bertan. Besteak beste, honelako esaldiak entzun zitezkeen mitinean:

*"... ta dino, eurak lez zinezten ez daben gustiya aspiratu ta menperatu gura dabela guzurrezko libertade orrek. Bana guk, gura doguna da egizko libertadia, geure antzinako gurazuen askatasun egizkua eta ona.,Osterantzian ezan egidazube noz jazo ixan zan Euzkadik'ko erriyan Kistoren kaltezko irakastolaren entzuterik. Egoi aldeko zikinkerija sartu espalitz gaur bez. Erakusten emon eban argi, asiera edo kalte onen iturrija dala liberalismo mila bider madarikatu orrena. Bada egiz dirautzuket, geure antziñako legiak, zainduko balitzakiguz gaur egunian, uste dot biar ixanik, etzala egongo gaur arratsian onetan batzaltzeko."*⁴

Enbeita bertsolariak, bere aldetik, hauteskunde garaian diruaren morroi ez izatearen garrantzia azpimarratu zuen:

*"Auteskunde edo elezinuagatik ezan eban orain dala sanya itxartuteko, lo egon barik ostantzian alperrik ixango dala ur juanari orma edo presa egiten ibiltia. Ondo begiratu nori lagundu biarr yakon ordua eltzen denian, min laban asko aurkesten dira auteskunde aurrian eta; baña zuek erantzun biar dautzazue; ezkarrikasko. Bide txarrekuen artian dirudun baño, bide onekuen artian orain arte lez bixi gurago dogu eta autarki edo botue lengo bidietatik."*⁵

Gipuzkoako Aldundiko kidea zen Larizko konteak, hurbil zeuden Gorteetako hauteskundeetan Urkijoren aldeko botua eskatu zuen,

⁴ BIZK. 68, 1910-IV-9

⁵ Ibidem

katolikoek ordezkaritza bezala. Ekintza, Urkijok berak itxi zuen, hitz labur batzuekin. BIZKAITARRAren ustetan, batzarrak bi helburu lortu zituen, alde batetik eskola laikoaren aurka azaltzea, bestetik Bermeoko herriari atxikitzen zitzaion liberalen kabi izatearen ospea ezabatzea.

Giroa horrela beroturik, 1910eko Maiatzaren 8an burutu ziren Madrileko Legebiltzarrerako hauteskundeak. Gernikaldeko barrutian, berriro ere, Gandarias eta Urkijo aurkeztu ziren, Alvaro Nardiz legegizonak ahalegin bat egin ondoren. Kofradia Zaharrekoen ahobateko laguntza lortu ostean, Nardizek atzera jo zuen arrazoi ezezagunengatik⁶. Saio honetaz gain, badirudi Bermeon oso borroka gogorra izan zela. Honela azaltzen zuen BIZKAITARRA astekariak Gandariasen morroien lana:

*"Se dice que los sabuesos del cacique máximo del distrito de Gernika, intentan explotar la sencillez y pobreza de los valientes arrantzales bermeanos, y al efecto pretenden comprometer a las dos cofradías, comprar el alma católica-vasca de sus miembros, disponiéndose en cambio a cubrir todas las deudas de dichas entidades, a retirar a su lugar-teniente Elorrieta, sustituyéndole por un conocido comerciante, que chupará también, y que en la combinación labora un conocido abogado que recibirá por el servicio cierto favor."*⁷

Astebete geroago, salaketa hauek gehiago zehazten zituen:

*"Ez arrantzaliok, ezeyozube jarraitu Gandarias'eri, ez Elorrieta'ri, ez Nardiz'ari, ez plaza barrenian kukua daukan Urangatarrari. Onek gustijok euren kolkorako dabilnaz, ta lenenguak diru zorro ederra erakusten badautzo azkenengo au atzetik ezta geratuko."*⁸

⁶ EL 14-VIII-1910

⁷ BIZK. 70, 1910-IV-23

⁸ BIZK. 71, 1910-IV-30. Uranga zen "un conocido comerciante".

Ez dakigu zein mailataraino bete ziren une horretan bertan aldizkariaren burutazioak; baina, herriko bilakaera politikoak ildo horiek jarraitu zituen hurrengo bi urteetan, hegemonia berri bat markatuz. Badirudi Gandariasek, Elorrietaren ahuleziaz jabeturik, lagun berriak aurkitu nahi zituela, bozketa honetan lehen ahaleginak burutuz.

Hauteskundeetara itzuliz, GIPUZKOARRAren esanetan Gandariasek liberal, kontserbadore, errepublikano, sozialista eta karlisten babesak jaso zuen. Urkijok Urtarrilaren hasieratik Bizkai Buru Batzarraren babes ofiziala izan arren⁹, karlistena ez zuenez erretiratzea erabaki zuen. Baina bere lagunak kandidatura mantendu zuten. Maiatzaren 4ean Nicolas Jauregizarrek, Kofradiaburuak, gezurtatu egin zuen Gandariasen alde lan egiten ibiltzea, orri anonimo batek zioena ukatuz, Alvaro Nardizek inorekin traturik ez egiteko agindu ziola adieraziz. Ondorioz jeltzaleen jokabidetik urrundu zen, hauek Urkijoren alde lan egin bait zuten¹⁰.

Bozketa-egunari zegokienean bertsioak zeharo ezberdinak izan ziren. EL LIBERAL egunkariaren ustetan, Urkijoren aldekoek *"realizaron en Bermeo toda suerte de tropelías"*, indarra erabiliz eta botuak erosiz; GIPUZKOARRAK, aldiz, honako hau zioen:

⁹ BIZK. 58, 1910-I-30

¹⁰ Apirilean jeltkideak "goikuen" taldetik bereiztu baziren, badirudi hauen eragina E.A.J.ren bazkide batzuetan ondo errotuta zegoela. Hiru urte geroago argituko zutenez, Ojinaga izan zen, data ezezagunean, baina 1911 inguruan, abertzaletasuna utzi zuen aurrenekoa, honek Jauregizar konbentzitu. Aldaketa, noski, ez zen egun batetik bestera burutu, bilakaera baten ondorioa izanik; ez ideologikoa, Elorrietari zioten gorrotoak zuzendutakoa baino eta bere taldearen boterea mantentzearren. Horrela eta EUZKADIk zioenez, "(Ojinaga) onek ezaban gura ixan bere buruba kontzerbadoretzat agertu Orbetak ezan eutzanian Urangatzian olan biar zala ta Amorroztza asparatuteko. Ekinian ebillen berau esaten ze, ezetz ta ezetz, bera etzala kontzerbadoria, baña askenian sartu eutsoen buruan, ez oneri bakarrik, baita be nikolatxu tanbor (Nicolás Jauregizar) eta enparauari be,..." Bermeotik, EUZKADI 1913-V-9

*"el sr Urkijo no dió ni un vaso de agua a sus electores"*¹¹.

Azken hauteskundeetan bezala, Bermeon Urkijok irabazi zuen eta Gandariasek barruti osoan. Hauteskundeak zirela eta sortutako iskanbiletan 5 zauritu egon ziren. Egun batzu geroago, 11n, Bermeoko "Sociedad Liberal Demócrata"ko kideek Gandariasi lagundu ziotela aitortu zuten, alkatearen utzikeria salatuz urkijozaleek egindako ekintzen aurrean.

Maiatzaren bukaeran EL LIBERAL egunkariak Bermeori buruzko idazlan-andana argitaratzeari ekin zion, Casimiro Marugan, bertako Junta de Reformas Sociales-eko Idazkariaren eskutik. Artikulu hauek, jauntxokeriaren kontrako zinegotziek burututako gehiegikeriak salatu ondoren Elorrietaren garaikoak erruz gaintitzen zituztela adieraziz, Bermeoko benetazko liberalen egoera agertu zuten, non gobernu liberal batek eskubiko erreakzionarioak babesten bait zituen, Canalejasek egoeraren berri izan arren, ez zuela ezer egin azalduz¹². Uztailaren 4ean eta katolikoen benetako izaera kaleratu nahian zinegotzi liberelek Canalejasen gobernuaren aldeko mozioa aurkeztu zuten, baina hiru jeltzalek izan ezik –Ponciano Basterrechea, Ramon Achirica eta Juan Manuel Torrontegik ezezko botua eman bait zuten– beste zinegotzi guztiek eztabaida batzuen ondoren hilaren 11n mozioa onartu zuten. EL LIBERALentzat bozketa antzerki hutsa izan zen eta zinegotzi katoliko gehiengoaren baiezkua ematearen arrazoi bakarra alkatetza ez galtzea omen zen. Ondorengo egunetan argitaratu ziren eskutitzetan Ekaineko ideia berdintsuak idatzi ziren, baina baita datu berri bat ere, Alvaro Nardizek zioenez, Tomas Elorrieta, Cirilo Luzarraga, Felipe Alvarez, Teodoro Bidaetxea -azken hirurak alkate liberal ohiak- eta Casimiro Marugan, Bermeoko sozialisten buru moduan aurkeztua, Madriden egon ziren Gobernazio-Ministroarekin hitzegiten, Bermeoko arazoen berri emanez, liberelek jasotzen zuten

¹¹ Urkijoren kontrako salaketa EL, 9-V-1910, bere aldeko adierazpena GIPUZKOARRA 149, 1910-V-14

¹² EL, El caciquismo en acción, 30-V-1910-13-VI-1910

zapalkuntza azalduz eta irtenbide bat proposatuz, alkate katolikoa kendu eta Goizeko Izarraren nahiak ontzat ematea¹³. Gobernuaren aldeko mozioa onartu ondoren, proposamen hau bazterturik gelditu zen, urtebete geroago praktikara eramanez.

Guzti honen ondoren, pake garai bat hasi zen, nahiz eta ez falta eskandalo bat edo beste. Izan ere, liberalek legebideak erabiltzen zituzten bere auziak aurrera eramateko; "bizkaitarrak", aldiz, edozein arazo zela eta beti istiluak sortarazten zituzten, beti ere EL LIBERALen ustetan.

Abuztuaren 5ean Eroetxeko administratzailea kendu zuten, kargua karlista bati emateko eta Irailean udaltzaingoaren bermoldaketa bukatu zen bi udaltzain lanpostutik botata, hain zuzen, aurreko udalbatzak istiluak hasi zirenean hartutakoak, Felipe Araujo eta Angel Ugarte. Urte berriak ez zuen jarrera-aldaketarik ekarriko. 1911ko Otsailaren 15ean bildutako udal batzarrean, Jauregizarrek bi kofradien arteko tirabiren ondorioz sortutako gastuak, 4.335 pza eta 70 ehuneneko, auzia hasi zuten zinegotziek ordaintzea proposatu zuen, liberalek, hain zuzen. Baina ez dirudi proposamen honek aurrera egin zuenik.

1911ko Martxoaren 12an burutu ziren Bizkaiko Aldundirako hauteskundeak. Ordurako Gandarias erabat alderdi kontserbadorera pasatua zenez, liberalen babesa galdu zuen, edota hobeto esanda, Bermeoko liberalek Gandariasen babesa galdu zuten. Horrela, Urtarrilean, Elorrieta hautagai aurkezteko asmotan bazegoen ere, berehala egin zuen atzera, inongo laguntzarik gabe gelditu bait zen, alderdi liberalak ez aurkeztea erabaki zuenean. Gernikaldea eskubiko alderdien esku gelditu zen, karlista eta integristek ere elkarrekin zerrenda bateratua prestatu zutelarik. Horrela Martxoaren 1ean bazirudien hiru zerrenda aurkeztuko zirela, jeltzalea bata, gandarista bigarrena eta "antiliberala" hirugarrena. Baina azken hauek atzera egin

¹³ EL 10-VII-1910 Ante todo la verdad, Alvaro de Nardiz

zuten, ziur aski Gandariasen presioaren eraginez eta jeltkideak eta gandaristak gelditu ziren aurrez aurre. Jeltzaleen kanpainaren lema "Bera jauntxokeria" izan zen, inorekin hartuemanik edota sasibatasunik izenpetu gabe. Indarren parekotasuna ikusteko nahikoa dugu datu hau ematea, lehenengo aldiz, hautagaiek, gandaristek batez ere, barrutian zehar ibili beharra izan zuten propaganda eginez eta bere programa azalduz¹⁴. Hala ere, aipatutako egunkariak hilaren 12an gandariastarrek inongo zalantzarik gabe irabaziko zutela iragartzen zuen.

Bermeora atxikiz, EL LIBERAL egunkariaren ustez jeltzaleen garaipena ezinbestekoa zen, bi arrazoi aipatzen zituelarik baiespen horren alde. Alde batetik, aurreko hauteskundeetan erabilitako sistema berdina erabiliko omen zuten jeltzaleek, hots, Gandariasen aldekoek ez zieten boturik ematen utziko, indarren poderioz. Beste aldetik eta EL LIBERALen esanetan, Alvaro Nardiz, 1910ean bere burua Legebiltzarrerako aurkezteko asmoa bazuen ere, oraingo honetan ixilik zegoen eta bere bi morroiak, Nicolas Jauregizar eta Amalio Uranga jeltkideen alde ari ziren lanean¹⁵.

Hauteskunde-eguna heldu zen eta Bermeon jeltzaleek, batezbeste, 1.062 botu lortu zituzten eta gandariastarrek 552¹⁶. Gernikako barrutiari zegokienez azken hauek irabazi zuten, jeltzaleei 500 botuetako aldea atereaz, bien arteko diferentzia geroz eta txikiagoa zelarik. Jeltkideek lortutako aldun bakarra Jose Manuel Ispizua bermeotarra izan zen; honekin batera beste 4 jeltzale eseri ziren Bizkaiko Aldundian. Alboan 9 monarkiko, 2 karlista, karlista independente bat (Gandariasen aldekoa), 2 errepublikano eta sozialista bat zituzten.

¹⁴ ENB 7-III-1911

¹⁵ EL 7-III-1911

¹⁶ BIZK 116, 1911-III-16

Apirilaren 12an Udal Batzar bat burutu zen, Gernikako Epaileari bertako zinegotzien aurka zeraman prozesuaren atzerapena eskatuz. Epaiketaren arrazoia honako hau dugu, 1910eko Urtarrilaren 30ean zinegotzi horiek senadoreen hauteskundeetarako hautesleen zerrenda berria onartu zutela, zerrenda horrek hutsune haundiak zituelarik. Ondorioz Gernikako epaileak faltsifikazio-delitu bat egon zela eta prozesua ireki zuen Udalaren aurka. EL LIBERALek zioenez, atzerapen hau luzapen bat besterik ez zen zigorretik at gelditzeko. Era berean, egunkari honek Bermeoko Udalaren jokabidea gogor salatu zuen, besteak beste, akusazio hauek eginez, pleito askotan sartuta egotea, bi salaketa izatea bere gain eta diruzorrak izatea bai partikularrekin, bai Aldundiarekin. Azken kasu honetan zorra 69.000 pezetakoa omen zen eta ordaintzeko Benefizentziako diruak erabiltzea erabaki omen zuen Udalak, horretarako lehen zegoen Batzordea kendu eta Udalak aukeratutako beste bat jarri eta behartsuen janariak gutxituz¹⁷. Gauzak honela, Maiatzaren batean eta Gobernadorearen aginduz udaletxeko 11 zinegotzi eta alkatea bere postutik kanpo gelditu ziren eta 13 lagun izendatu ziren haien lekuak betetzeko (kanporaketa ekarri zuen hitzarmenaren alde botatu zuen zinegotzietako bat hila bait zen). Gobernadore Zibilak epaiketaren aitzakiaz baliatuz udalbatzaren aldaketa lortu zuen; izendatutako guztiak zinegotzi ohiak ziren, liberal-demokrata taldekideak, Bidaetxea zelarik alkate berria. Udaletxean gertatutakoa berehala zabaldu zen eta Maiatzaren 2an herria matxinatu egin zen. Matxinatuek denda guztiak ixtera behartu zituzten, kristalak hautsiz ezezkoa ematen zutenei. Ondoren manifestazio haundia egin zuten udaletxeraino.

Hala ere, dena alperrik izan zen. 1910ean gehiengo katolikoak egin zuen bezala, udalbatza liberal berriak depurazio-lanari ekin zion, baina oraingo honetan beste aldera, hots, katolikoek hartutako erabakiak atzera botaz. Horrela 1911ko Maiatzaren 8an, Udalak zituen pleito guztietatik alde egitea erabaki zuen udal batzarrak; era berean Udal Benefizentzi Batzorde zaharra berrautatu zuten eta Elorrieta eta

¹⁷ EL 19-IV-1911

praktikantea bere lekuetara itzuli ziren. Maiatzaren 15ean berdin gertatu zen bi udaltzainekin. 22an auzoetako alkate berriak aukeratu ziren eta Ekainaren 19an Udalak 1910ean hartutako erabakiak bertan behera uztea erabaki zuen udal batzarrak.

Lan hauek burutzen ziren bitartean, Uztailaren 29an Bilboko Entzutegiak Maiatzean karguz kanpo utzitako 7 zinegotzi bere lekura itzultzea erabaki zuen, beste 5ak auzipean jarraituz, hain zuzen jauntxokeriaren aurka jokabide gogorrena mantendu zutenak. Jauregizar aske gelditu zen bitartean, Ojinagak prozesatuta jarraitu zuen. Abuztuaren 14ean Atanasio Urkizarrek bere Alkatetza berreskuratu zuen, baina hala ere botuen gehiengoa liberalen esku zegoen, 10/6 proportzioan, Isidro Oleaga zinegotzi epaitua liberala bait zen. Lehen eztabaida berehala gauzatu zen. Hilaren 16an kontserbadore-katolikoek batzarrak arratsaldeko 7etan jartzea eskatu zuten eta ez goizeko 10etan, liberalek jarri bezala, baina ez zuten aldaketarik lortu. Abuztuaren 21ean alkateak, liberalek izendatutako auzoetako alkateak kendu eta lehengoak aukeratu zituen berriro. Azaroan, berriz, alkateak, aurreko udal batzarrak hartutako bi erabaki bertan behera utzi eta Gobernadorearengana bidali zituen ea ilegalak ziren galdetuz, Bizkaiko Aldundiko Batzordea alkatearen erabakiaren aurka azaldu zelarik. Bitartean Kofradia Zaharrak bere egoitzaren haunditzea eskatu zuen, nahiz eta udal batzarrak ez onartu.

Herrian gauzak horrela zirela, itsasoan etorkizuna beltz azaltzen zen eta hegaluze-eskasiak gosea ekarri zuen arrantzaleen etxeetara. Arrazoi honegatik Almikeko Andra Mari jaiek inoiz baino bizitasun gutxiago izan zuten. Enparantzan eta Parkean erromeria ospatzen zen bitartean, Casinoan Bilboko Filarmonikaren Seikoteak musika-emanaldia eskaini zuen. Kalean, berriz, haserre haundia zen, Udalak erromeria parkean amaitzeko agindua eman zuelako eta ez enparantzan, ohitura zen bezala. Giro honetan burutu ziren 1911ko Azaroaren 8an udal hauteskundeak. 1909an talde katolikoek artean lortutako batasuna mantendu egin zen, agian Iraileko Greba Orokorrak Bilbon sortu zuen zirrara Bermeoraino heldu zelako. Hain zuzen,

Bilbon jeltzaleak, kontserbadoreak eta karlistak elkarrekin aurkeztu ziren, udalbatzaren gehiengoa osatuz. Bermeon berritu behar ziren 9 postuetara aurkeztutako hautagaietatik bi liberalek bakarrik lortu zuten eserlekua, Teodoro Bidaetxea eta Jose Garabillak; BIZKAITARRAren hitzetan:

*"Emen zapal-zapal egin dogu jauntxubaren kandidatura. Urten dabe: iru zinegotzi abertzale, lau Itxaz-Bazkuna'k ixendau ebazanak, euretatik bi abertzaletasunaren ur-ur dagozanak. Jauntxubak zinegotzi bi bakar-bakarrrik atara ebezan"*¹⁸.

EUSKARIA euskal-argentinarr astekariak sakontasun handiagoz aztertu zuen zinegotzien banaketa politikoa:

*"Los nuevos concejales que han triunfado corresponden a diferentes fracciones políticas, aunque todos anticaciquistas. Uranga dinástico, Nardiz adicto, Vildosola y Zabala conservadores, Mugartegi, Ispizua y Arana nacionalistas. Los dos caciquistas, que como candidatos liberales han salido en minoría, a pesar de la concentración radical democrática, republicana, socialista y la liberal, si de poco tiempo acá no han cambiado, que ya sería cambiar, el uno D. José Garavilla ha figurado como bizkaitarra y el otro, el célebre exalcalde y exdiputado D. Teodoro Vidaechea, unas veces conservador y otras liberal."*¹⁹.

¹⁸ BIZK 151, 1911-XI-18

¹⁹ EUSKARIA 273, 1911-XII-16

Garavilla ez da abertzaletasuna uzten duen lehen kidea, baina bai, ezker aldera jotzen duen bakarrenetakoa, beste bat Jesus Caminos izan zen, 1908an Euzko Gaztedijaren Zuzendaritzako kidea, geroago udaletzeko langilea, 1912an alderditik kanporatu zuten, Otsailean udaletxetik bota ondoren. 1910ean, berriz, ordura arte Batzoki inguruan ibilitako pertsona askok alderdi kontserbadoreira jo zuen. Bilakaera honen arrazoien artean, bi azpimarratu nahi nituzke: alde batetik, Bizkaiko mugimendu katolikoaren bilakaera, Mauraren gobernuaren garaian, honen alderdira hurbildu zirelako Ybarra sendiaren lanari esker, bestetik Bermeo bertako arrazoi bat, 1899tik 1907a arte

Emaiza hauen ondoren, udaletxe barruko indar-oreka berriro aldatu zen eta liberalak, bigarren aldiz, minorian gelditu ziren, 6 boturekin, horietarik lau Gobernadore Zibilak izendatuak zirelarik eta ez herriak hautatuak.

1912ko Urtarrilaren leian osatu behar zen udal Batzar berria, baina auzokideak udaletxearen inguruan bildurik ez zieten zinegotziei bertan sartzen utzi eta firmak bildu zituzten Bidaetxea, Gobernuak zuen ahalmenaz baliatuz alkate izendatzearen aurka²⁰. Egoera honen aurrean agintariek Guardia Zibila bidali zuten eta 2an bildu zen udal batzarra udaletxean, istilurik gabe, Bidaetxea alkatetzaren jabe eginik. Beste kargu guztiak antiliberalen esku gelditu ziren, bere 10 botuei esker. Gehiengo honi esker, batzarrak biltzeko ordua arratsaldeko zazpiretan jarri zen.

Urtarrilaren 6an mitina eta manifestazioa burutu ziren herriko jauntxoek aurka. ENB-k dioenez 8.000 lagun bildu ziren bertan, telegrama bat bidaliz gobernadoreari Bidaetxea kentzeko eskatuz. Gobernadoreak kazetariei esan zenez, emakume eta haur asko bildu ziren eta gizon gutxi, besteek kontrakoa azaldu arren. Eguna borobiltzeko kontramantestazio bat ere izan zen, bien artean istilurik sortu gabe. Zenbaiten hitzetan "*pasquines separatistas*" azaldu omen ziren Bermeoko kaleetan²¹.

abertzaletasuna izan zen jauntxokeriari aurre egin zion talde bakarra; hau ahuldu ondoren, jeltzaleen asmoekin bat ez zetozen zenbait pertsonak bere ideiak gauzatzeko aukera izan zuten: E.A.J.tik urrunduz. Jeltkideek hirugarren arrazoi bat emango zuten: hauen ustez zenbait lagunek karguaren abantailak gozatzean, bere helburuak ahaztu eta norberaren interesak bakarrik zaindu zituzten.

²⁰ Jose Canalejas liberala zen Gobernuako lehendakaria

²¹ Mitinaren bukaeran komunikatu bat burutu zen Gobernuko lehendakariari zuzenduta, bertan Bidaetxearen aldaketa eta alkate berriaren hautaketa eskatuz. Honako hauek genituen izenpetzaileak:

"Por los liberales, Miguel Jaureguizar, Andres Gormunde; por los conservadores: Marcelino Uranga; por los nacionalistas: José Manuel Ispizua, Francisco Basterrechea; por los independientes: José L. Basterrechea, Isidro Orbeta; por los jaimistas: Santiago Renteria; por

Urtarrilaren 9an Bermeoko batzorde bat bildu zen gobernadorearekin herriaren egoera adieraziz, Bidaetxearen aurkako giroa azalduz eta erantzun azkar baten zai zeudela aditzera emanez, eta hau eman arte saiaturiko zirela populua kontrolatzen, honek istilurik sor ez zezan, gerta zitekeenaren ardura osoa jauntxoan gain jarritz. Egun bat geroago, 10ean eta 12an talde liberalak bildu ziren gobernadorearekin Bermeoko arazoez hitzegiteko. 14ean bazkari bat ospatu zuten liberalek Casino Bermeanon Bidaetxearen omenez, bertan 200 lagun bildu zirelarik. Bilbora bidalitako telegraman honela zioten:

*"...Vidaachea identificado intereses públicos de esta villa, ofrece garantías administración honrada, paz, concordia y mantendremos derechos ante imposiciones arbitrarias, encubridoras intereses contrarios bien general, política equívoca expoliadora interés público, fuente inmoralidad, equívocos y atentados al derecho"*²².

17an udal batzarra bildu zen. Bertan jauntxoan aurkakoei aurkeztutako bi mozio batzordera pasatu ziren, udaletxeko bi langile berriro bere lanpostuetara itzul zitezen eskatzen zutelarik, hirugarren batek telegrama horren kontra neurriak hartzea eskatzen zuen. Batzarra bukatu ondoren, ikuslegoa alkatearen zain gelditu zen enparantzan; hau ez zela jaisten ikusirik batzar-aretora sartu ziren eta alkatea bere etxeraino eramane zuten bultzaka eta golpeka, bere lagun batzuei ere eraso eginez. Guardia Zibilak kalean zebiltzan taldeak sakabanatu zituen. Gobernadorearen ustez, motina jeltzaleen lana izan zen udal agintariaren eginkizuna oztopatu nahian, eta Gobernazio-Ministroak ere esplikazio bera eman zuen. 20an 10 atxiloteta egin ziren eta berriro

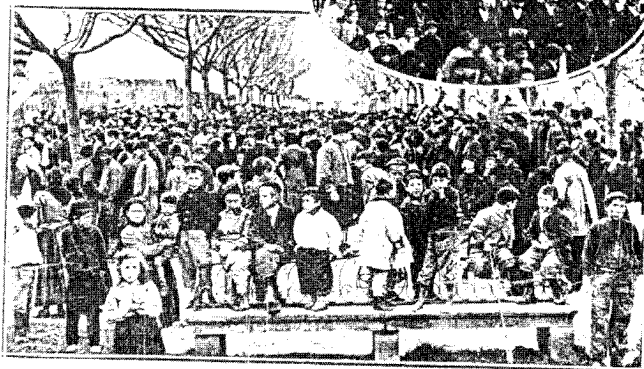
la Asociación de Pescadores: N. Jaureguizar, R. Ojinaga; por el premio de maquinistas: Mateo Madariaga; por la Asociación de labradores: Pedro Uriarte; por el gremio de carpinteros: Juan Anasagasti; por los fabricantes conserveros: Uranga y Compañía; por los comerciantes: Jacinto Ugalde; por los constructores de obras: Julian Uriarte; por los constructores navales : Ciriaco Echaniz."

²² B.U.A., L.A. 17-I-1912

Mitin y manifestación en Bermeo

Los manifestantes fueron a la casa, luego al hotel, después al
trabaja y, finalmente, en el que se encuentra el centro de la
ciudad, según informaron.

El Estado de la Unión americana se ha caracterizado por la falta de ciertos signos serios organizados por parte de la institución del Estado, como el caso de la Unión Soviética, que ha sido el único en el mundo que ha logrado el desarrollo de la industria y la agricultura en el mundo, lo que ha permitido al país ser el más desarrollado del mundo. En el caso de la Unión Soviética, el desarrollo de la industria y la agricultura ha sido el resultado de la planificación centralizada del Estado, lo que ha permitido al país ser el más desarrollado del mundo.

1. $\mathbb{R}^n$ is a vector space over $\mathbb{R}$.

lasaitasuna itzuli zen Bermeoko kaleetara. Alderdi politikoetako buruzagiek hitza eman zuten beren kidcek alkatea errespetatuko zutela esanez.

24ean, udal batzarren ondoren, zarata haundia izan zen kalean, batzuek alkatearen alde eta besteek aurka oihukatuz. Asaldatutakoak alkatearen etxe inguruan bildu ziren, zenbait emakume kantuz eta oihuka hasi zirelarik, ume eta gizon batzuen laguntzarekin. Guardia Zibila berehala azaldu zen, bertan bildutakoak sakabanatuz. Urtarrileko azken udal batzarrean, 29an, ez zen Bidaetxea agertu, ezta beste zinegotzi liberalik ere. Batzar honetan katolikoek bere depurazio-lanarekin jarraitu zuten, udaltzainen artean kasu honetan. Azkenik, Urtarrilaren 30ean liberalek onartu zuten alkatea beste bat izatea eta Bidaetxea gaixo izatearen aitzakiarekin, Urkizak, lehen alkateordeak hartuko zuen bere gain alkatetza, funtziotan bederen. Aldaketa honekin gauzak berriro baretu ziren, nahiz eta Otsailaren hasieran gazte-talde batek Jauregizar zinegotzia jo, eta Martxoaren 4ean Guardia Zibila herritik alde egin zuen. Hauek istiluetan izan zuten jarrerari zegokionez, Uztailaren 1ean alkateak Benemeritaren kapitanari eskerrak ematea proposatu zuen, Urtarrileko iskanbiletan izan zuen jokabideagatik, ez zauriturik ez atxilotetarik ez zelako gertatu.

Martxoaren 30ean 1911n suspenditutako azken lau zinegotziak bere karguetara itzuli ziren. Indar-banaketa berria 14/2 zen. Udaletxearen jaun eta jabe, katolikoek depurazioak egiten, Kofradiari laguntzen eta Goizeko Izarraren aurka lanean jarraitu zuten. Garai honetako ekintzarik aipagarriena udal idazkariaren aldaketa dugu; Maiatzaren 6an kendu zuten Matias Galarza, 1902an Arzadunen ordezkari liberalek aukeratu zutena, 1910eko Azarotik berarekin tirabirak izan ondoren. Idazkari berria Angel Zabala jeltzalea izan zen, hain zuzen, aurkeztu zen hautagai bakarra. Berak aitortu zuen bezala, lanpostua oso garrantzitsua zen jauntxoaren aurkako borroka aurrera eramateko²³.

²³ ZABALA (1985) 28. or.

1912ko Abuztuaren 6a zen, gertakizun mingarriak herriko arazoak ahantzarazi zituenean, Bermeoko garapen politikoaren urrats garrantzitsu bilakatzen zelarik. Egun horretako arratsaldean, Kantauriko arrantzale gehienak itsasoan arrantza-lanetan ari zirela galerna ikaragarria sortu zen eta ondorioz 140 lagun hil ziren, horietatik 116 bermeotar. Hondamenaren oihartzuna oso zabala izan zen²⁴. Itotakoen ahaideen aldeko dirulaguntzak berehala hasi ziren heltzen leku eta erakunde ezberdinetatik baita Amerikako Euskal Etxeetatik ere, Espainiako erregeak eta gobernuko lehendakariak zabalduz dirulaguntzen zerrenda. Jasotako dirua asko izan zen: Bizkaiko Aldundiak 600.000 pezetatik gora, Bermeoko Udalak 350.000 eta Bilboko Aurrezki Kutxak 80.000. Diru honen banaketak makina bat arazo ekarri zuen, herriko giro politikoan oinarritzko aldaketak sortzen lagundu zuelarik. Izan ere, banaketa atzeratzen joan zen eta dirua jaso behar zutenen arteko haserre haunditzen. Abenduaren 4a zen banaketaren araudia onartu zenerako. Ondoren, Bizkaiko Aldundiaren oneritzia behar zenez, Bilbora bidali zuten.

Alfontso XIII hiletetatik ateratzen. 1912

²⁴ Heriotz hauek sortu zuten zirraren lekuko, bertso asko osatu ziren, agian ezagunenak Txirrita eta Fermin Imazenak dira. Ikus ITSASOA (1988)

"AZKATASUN EGUZKIA"

1913ko Martxoaren 9an burutu ziren Aldundirako hauteskundeek ere izan zuten bere eragina aldaketa honetan. Izan ere, hauteskunde hauetan jeltzale eta eskubiko taldeen azken urteetako batasuna erabat hautsi zen, bigarrenak Gandariasen aldeko joera hartuz. Apurketa hau Bizkaia osoan eman zen 1912ko Ekainean jeltkide, kontserbadore eta karlisten arteko koalizioa deseginez E.A.J.ak inoiz baino gogorrago altxatu zuen jauntxokeriaren aurkako borrokaren ikurrina, Balmasedako barrutian jauntxoek kontrako zerrenda bakar bat osatzea eskainiz errepublikano eta sozialistek, azken hauek eskaintza hori onartu ez arren¹. Ez zuten dena den jeltzaleek etsi, honako mezu hau zabalduz kaleratu berri zuten EUZKADI egunkariaren bitartez:

*"Pelean por un lado los que piensan que el oro lo puede todo y da derecho a todo, que puede ahogar decoro, sentimientos y afectos y autoriza la esclavitud de los pueblos y se alzan contra ellos, contra la plutocracia los que entienden que no hay ley en el cielo ni en la tierra para arrancar al espíritu su libertad. Los que desafían el poder del caciquismo son vascos que jamás conocieron otras ligaduras que las del deber. Quieren los bizkainos arrojar para siempre de la Diputación el señorío brutal de la riqueza."*²

Gernikako barrutiko aldunak hautatzeko hauteskundeak 1911an burutu ziren, baina aldunetako bat hil zenez, hutsune hori betetzeko

¹ FUSI (1975) 342. or.

² EUZKADI 1913-II-26 A la lucha

dei berri bat egin zen barrutian. Gandariasen aldekoek Alvaro Nardiz aurkeztu zuten hautagai, jeltzaleek, bere aldetik, Juan Alzaga mundakar legegizona aukeratu zutelarik.

Hauteskunde-kanpainako giroa inoiz baino gogorragoa izan zen Bermeon eta bazirudien bi taldeek hil ala biziko eguna zutela Martxoaren 9a. Otsailaren 17an Bermeoko Uri Buru Batzarrak Ramon Ojinaga zinegotzi jeltzalea alderditik botatzea erabaki zuen Nardizen alde lan egiteagatik, nahiz eta Ojinagak, aurretik, hauteskunde hauetarako bere askatasuna eskatu eskutitz batetan. Bi taldeen arteko indar-neurketaren lehen saioa bi egun geroago eman zen, Otsailaren 19an, Nardizen aldekoak Kofradia Zaharraren babes ofiziala lortzen saiatu zirenean. Bazkideak bildurik, gehiengoa ideia horren aurka azaldu zen kofradiaren zatiketa ekar zezakeela azpimarratuz; arrantzale batek Nardiz Madrideko Legebiltzarrerara aurkeztea proposatu zuen, Gandariasi aurre eginez, orduan elkarteak bere laguntza gogo onez emango ziola adieraziz.

Hutsegite honen ondoren, gandariastarren ahaleginak Círculo Catolicoaren laguntza lortzera zuzendu ziren. Oraingo honetan, eztabaida luze baten ondoren, jauntxozonek bozketa irabazi egin zuten 22/9 emaitzarekin. Onartutako mozioaren arabera eta Otsailaren 23tik aurrera, Círculo Catolicoa Nardizen hauteskundeetarako egoitza bihurtu zen, 250 pezetaren truke.

Jeltzaleen ustez, bi hautagai hauekin egoera argiturik gelditzen zen. Izan ere beraien hitzetan Nardizek azken hogeit urteetan Elorrietaren aurkako zerrenda guztiak lagundu bazituen, ez zen izan jauntxokeriaren kontra zegoelako, baizik eta Elorrietaren aurkako gorrotoa zuelako. Zentzu berean, bere lekua hartzeagatik borrokatu omen zuten Urangatarrek Elorrietaren kontra. 1910eko udal hauteskundeetan hori lortu zuten, goran mantentzean erabili zuten, haien indar guztia jeltzaleetatik urrunduz. Baina hauek ez zuten herriaren borrokaren bitartez lortu zena gutxi batzuen eskutan uzteko

Una vela á Dios y dos al diablo

Satanás.—Desearia hospedarme.

El hospedero.—Jesús María! Pero usted se atreve...

Satanás.—Le advierto que pagaré en plata.

El hospedero.—Ah! vamos, en ese caso...

El arrantzale.—Sí, pásate adelante, Satanás, porque para estos la plata es religión, solución y hasta la absolución también.

inongo asmorik eta horregatik, liberalen kontra gogor ekin bazioten gogorrago ekingo zioten jauntxo berri hauen kontra.

Kaleratu berria zen EUZKADI egunkari jeltzaleak, kritika gogorrek argitaratu zituen Gandariasen kide berrien aurka, hauek erabilitako tresnak salatuz. Adibidez, auzoetako alkateak bildu zituztela hauen bitartez Nardizen aldeko botuak lortzeko edota herriko aberatsen laguntza zutela eta hauek ez zutela ezer egin beste jauntxoen aurka. Halaber salaketa nagusia, taldez aldatzea izan zen:

*"aregiñun katoliku, atzo Bizkaitar Abertzale, gaur kontserbadore liberal, bijar errepublikanu...edoser dira onek, euren kolko ta sakelak ta sabelak betetuko."*³

Izan ere lehen jeltzale izandako asko, espetxetik pasatutako zenbait lagun barne, Nardizen zerrendaren alde agertu ziren. EUZKADIrentzat aldaketaren arrazoa argi zegoen:

*"...batzuk ikusirik gure alderdijan ezin leikela gauza okerrrik egin ezpabe zuzena ixan ezik, iges egin eben geure albotik, begoaz ordu onian, zegaitik guk argi ta garbi gura dogu jarraitu gure bidian. Eta ganera ezautzen doguz Euzko Gaztedija'tik iges egin dabenak nortzuk eta zelakuak diran;..."*⁴.

Jokabide hauen ondorioz arrantzaleak zatiturik eta nahasturik aurkitu ziren. Jeltzaleek, haien botuak ez galtzeko, abertzaleek arrantzaleen alde egindako lanak gogoratu zizkieten, batez ere Sotak uneoro emandako laguntza. Honekin batera beste argudio hau ere erabili zuten, hots jeltzaleak ez zirela lekuz aldatu, besteak baizik, Gandariasen inguruan bilduz. Jeltzaleen esanetan, gandariastarrek botuak biltzeko bi argudio erabili zituzten, bata Nardizek eta bere lagunek herriari egindako mesedeak gogoratzea zen, ahaztuz Nardizek

³ EUZK 1913-III-3

⁴ EUZK 1913-IV-27 Bermeotik

— E G U N E K U A —

—¡Arranua! ¡Ona emen konziertua!

—¡Sekulakua gero!

—Guk orain esku-artian darabilguna baño txarragua onduño.

Eta tiro eta tiro

Kofradiaren alde egindako lanak kobratu egin zituela; bigarrena mehatxuak ziren, adibidez, lanpostua kentzea. Botatako mehatxuen artean, nagusiena Nardizek ez baldin bazuen irabazten, ez zela kai berririk izango izan zen⁵.

Martxoaren 2an, jeltkideek bi mitin ospatu zituzten Bermeon, lehenik Batzokian eta gero Eusko Gaztedijan. Hizlariak Alzaga bera, Kepa Enbeita bertsolaria eta Manuel Aznar kazetaria izan ziren. Bi kasuetan saioa Enbeitak zabaldu zuen, jauntxo bakoitzari bertso bat botaz. Ondoren Alzagak hitzegin zuen euskeraz, bere aberria eta bere arrazaren alde lan egiteko aurkeztu zela azpimarratuz. Ekitaldia Aznarrek itxi zuen gaztelaniaz, Alderdiak Bermeoko jeltzaleengan zuen itxaropena adieraziz, jauntxokeriaren kontrako hitz gogorrak esanez. Egun berean orri bat zabaldu zen Círculo Catolicoaren jokabidea gogor salatuz. Honen aurrean Uri Buru Batzar, Batzoki eta Gaztediko lehendakariak ohar bat kaleratu zuten orrian esandakoak kondenatuz, jeltzaleen hautagaiak irabazteko horrelako biderik ez zutela behar jakinaraziz.

Martxoaren 6an beste orri bat banatu zen eta bertan idatzitakoaren arabera Elorrieta eta bere lagunek jeltzaleen aldeko botua eskatzen zuten, Nardizen aurka borrokatzeko. EL LIBERALek, bere aldetik, Nardiz hauteskundeetara aurkeztu zen une berean, ukatu egin zuen hau liberalen ordezkaria zenik, denbora gutxi arte Bermeoko benetako liberalen aurka borrokatzen ibili zela eta. Azken hauek, egun berean, komunikatua kaleratu zuten ukapen bera eginez, izenpetzen zutenen artean Elorrieta, Bidaetxea e.a. aurkitzen zirelarik⁶.

⁵ Kai berria eraikitze baimena Urriaren 26an eman zen Madriden. Aurrerago zehaztuko dugu kaiaren arazoa.

⁶ Hautagairen bat liberala ote zen ala ez erabakitze eztabaidan, 1913 Abenduaren 20an EUZKADIn argitaratutako albiste batek datu osagarriak ematen dizkigu. Berriak zioenez, Bizkaiko Aldundiko Batzorde Probintzialak burututako bileran, Nardiz "candidatura monárquica"ren ordezkari azaltzen zen, Alzaga, "liberal-

Hauteskunde-eguna helduta, bozketa Alzagaren aldekoa izan zen Bermeon, 727 botu lortuz, Nardizek 547 bereganatu zituen bitartean⁷. Barruti osoari zegokionez Nardizek 4.505 botu lortu zituen eta Alzagak 4.162, Alvaro Nardiz dugularik barrutiko ordezkari berria 1917 arte⁸. Hilaren 10ean zenbait jeltzalek, emakumeak eta haurrak batez ere, Tomas Arana zinegotziaren zuzendaritzapean Círculo Católicoan aurkitzen ziren hainbat lagun iraindu zituzten. Egun berean mutil-talde batek koheteak bota zituen jeltzaleek Bermeon izan zuten garaipena ospatzeko udaltzainei "*pastelero trapero*" deituz eta txistu eginez.

Testuinguru nahasi honetan hasi zen dirulaguntzaren banaketaren arazoa lehen zeresanak ematen. Martxoaren 16an suskripzioen dirua Udal Zor bihurtu zen %4eko interesarekin, banaketarik ezin zela egin argudiatuz, Aldundiak oraindik araudia onartu gabe zuelako. EL LIBERALek, Udalak obra asko hasi zituela komentatu zuen, hauek ordaintzeko dirurik eduki gabe. "Un Bermeano" sinatzen zuen egileak Bermeoko Udalak dirua arrazoirik gabe banatu gabe zuela salatu zuen, diruemaileen borondatea okertuz. 25ean beste eskutitz bat argitaratu zen, zurrumurruak ezabatzeko jasotako diru guztiaren zerrenda kalera zezan eskatuz Udalari; sinatzaileen artean jeltzaleak omen zeuden. Arazoa Martxoaren 26ko Udal Batzarrean errepikatu zen, azken eskutitz

-nacionalista"rena. 1913ko Azaroan aukeratutako zinegotziek xehetasun gehiago eman zituzten arazoari buruz. Hauen hitzetan, Nardizen kandidatura independente batzuk eta alderdi kontserbadore, karlista eta liberaleko zenbait pertsonak bultzatu zuten. Alzagarenak, aldiz, jeltzale, liberal eta beste elemendu batzuen babesu zuen. Alderdi liberalak, ofizialki, hauteskundeetan parte ez hartzea erabaki zuenez, bere kideak lehiara aurkezturiko bi taldeetan banatu ziren.

⁷ Datu hauek ez dituzte Bermeoko barruti guztiak kontutan hartzen, baina ez dugu beste iturririk aurkitu.

⁸ 1915etik aurrera bera izan zen Bizkaiko Aldundiko Lehendakaria; 1917ko Apirilaren 6an Bilboko bere etxeko atarian sartzera zihoalarik, hamar bat lagunek kolpatu egin zuten, zenbait zauri eginez; erasotzaileak jeltzaleak ziren.

VG, 7-IV-1917

hauek aztertuz zinegotziek. Udal Batzarrak, gerta zitezkeen istiluen bildur, Udaltzaingoa berriro armatzea erabaki zuen. Apirilaren 2an zinegotzi jeltzaleek –Nardiz, Arana, Mugartegi, Etxaniz eta Ispizuak– mozioa aurkeztu zuten emaile-zerrenda argitaratzeko eskatuz. Egun berean 43 alargunek gauza bera eskatu zuten. Bilera amaitu aurretik abertzaleek bere protesta azaldu zuten udaltzainak armatzeagatik. Batzarraren irteeran, baita 9an burututako bileran ere, enparantzan iskanbilak izan ziren, alkateak eta zinegotzi kontserbadoreek oihuak jaso zituztelarik, dirua harrapatu zuten zurrumurrua zabaldu zelako. Apirilaren 16an bildu zen berriro Udal Batzarra; gertatutako istiluak ikusirik, araudia lehen bait lehen onar zezala eskatzea Aldundiari proposatu zuen Ojinagak.

Guzti hau gertatzen zen bitartean beste zurrumurru bat zabaldu zen herrian, hain zuzen, Kofradia Zaharrean diru zulo haundia aurkitu zela, bertako buruzagiak eta, zehatzago, Ramon Ojinaga mayordomoa tartean nahastuta zeudelarik⁹. Gernikako epaileak ikerketa zabaltzen zuen bitartean, zenbait bazkidek kofradiaren batzarra biltzea eskatu zuen Apirilaren 24erako. Abertzaleek berriro salatu zuten Ojinaga eta Jauregizarren jokabidea:

"Kofradiako etxiaren kontura bixi gura dabenak. Onak gixon dotoriok bixarra paparrian eta kakia barruan, arrantzale gixaxuen bidez gizon andi egin eta gora igon ta orain euroen ixerdija arrizku andijan irabazi ebena iruntzi gura dabe ederto, gixon muker batzuk

⁹ Arazoaren lehen berria Jesus Caminosek eman zuen Bilboko LA BARREDERA astekarian kaleratutako bi artikulutan Martxoaren 8an. Bermeotar honen eritziz Ojinagak hainbat alditan arrantzaleei zegokien dirua bereganatu zuen. Berri honen aurrean Ojinagak salakuntza bat aurkeztu zuen Caminosen aurka. Epaiketa 1914eko Irailaren amaieran hasi zen. Bertan Defentsaren lekuko ezberdinek Ojinagaren jokabide maltzurra zehatz-mehatz azaldu zuten, honek burututako iruzurrak plazaratuz, hala nola, diruarekin gelditzea, akta-liburutetan aldagetak burutzea, kontuak gaizki eramatea, e.a. EUZK 1914-IX-29 - 1914-X-6

onek gixon trankartijak (traidoriak) eztauke Jaungoikuaren bildurrik."¹⁰.

Kofradiako lehendakariak, Jauregizar zinegotziak, ez zuen batzarrerako deirik egin eta bestetik, epaiari honako hau adierazi zion, kofradiak ez zuela salaketan parte hartuko eta, are gehiago, uko egiten ziola hala gertatuz gero tokatzen zitzaion kalteen ordainari. Arrantzaleek hau jakin bezain laister beste batzar bat eskatu zuten Maiatzaren 1erako eta bertan lehendakariaren kontrako zentsura-mozioa aurkezteko asmoa adierazi zuten; era berean auzian parte bezala azaltzea eskatu zuten¹¹.

Batzarra ez zen Uztailaren 2ra arte bilduko. Bilera arratsaldeko 3etan hasi zen eta kofradiaren egoitza Guardia Zibilez inguratuta zegoen. Gaueko 9etan bukatu zen istilu txiki batzuekin¹². Lehendakariak eta mayordomoak dimititu egin zuten, eta hurrengo egunean berriak aukeratu ziren, Salustiano Telletxea lehendakariako eta Blas Asteinza behin-behineko mayordomo. Bilboko EL PUEBLO VASCO egunkari kontserbadoreak salatu zuenez, jeltzaleak, eta zehatzago, Tomas Arana zinegotzia, herriko tabernetan tostarteko-gazte multzo bat bildu ondoren, batzarrera sartu ziren, ondo asko jakin arren mutil hauek –"chiquillos" deitzen die egunkariak– ez zutela bertan egoteko eskubiderik; azpijoku honi eta ondorioz sortutako iskanbilari esker, botuen gehiengoa lortuz¹³. Ez dakigu noiz burutu zen Ojinagaren aurkako epaia. Azaroaren 18an

¹⁰ EUZK 1913-IV-27 Bermeo'tik

¹¹ EUZK 1913-V-6

¹² Istiluak arrantzaleen artean hasi ziren, baina berehala udaltzainak hurbildu ziren, hauetako batek marinel bat zaurituz. Abuztuan burututako epaiketaren ondorioz udaltzainak gazteari sortutako kalteak ordaindu beharra izan zuen; udalari laguntza eskatu zionean, honek ukatu egin zion, jeltzale eta liberalen botuak zirela medio; Ojinagak, aldiz, udaltzainaren jokabidea ontzat eman zuen, laguntzaren alde azalduz.

¹³ EL PUEBLO VASCO (Bilbao) 14-VIII-1913

jakinarazi zituen Euzkadik mayordomoaren kontrako salakuntzak: kofradiako administrazioan milaka pezetatako diruzorra uztea, akta-liburuan faltsifikazioak egitea eta dirukontuen agiririk ez aurkeztea¹⁴.

Banaketaren arazoa, bere aldetik, atzeratzen joan zen eta hil horretan istilu berriak egon ziren. Arrantzaleen artean haserre haundia zenez, Uztailaren 9an Udal Batzarra biltzeko deia egin zuen alkateak, banaketari buruz hitz egiteko. Baina 8 zinegotzi bakarrik bildu zirenez, jeltzaleak ez bait ziren azaldu, batzarra 11ra atzeratu beharra izan zuten, quorum eza zela eta; alkatearen ustetan, jeltzaleak ez ziren azaldu ez zutelako nahi Udalak erabakirik har zezan, tentsioa areagotzeko. Hilaren 11n egindako Udal Batzarrean, oraingoan ere jeltzalerik gabe, diruaren banaketa Aldundiaren esku uztea erabaki zen, istilurik ez sortzearren, Uranga eta Ojinaga zinegotziek istiluen arrazoi bakarra arazo politikoak zirela zioten bitartean. Urangarentzat:

*"Hay personas extrañas que, por miras meramente políticas, sugieren a las familias interesadas pasiones de agitación."*¹⁵

Aldundia Uztailaren 15ean bildu zen Udalaren proposamena onartuz eraskin batzuekin. Hauen arabera, umezurtzen dirua ez zen banatuko eta baporeak eraikitzeke erabiliko zen. Erabaki hau Prietok aurkeztu zuen, eta Piñakoen aurkako botua jaso arren, aurrera atera zen. ENBk, bere aldetik, Ispizua, Bermeoko aldun jeltzalea, diru guztiaren banaketaren alde azaldu zela zioen¹⁶.

Bermeon giroa egunez egun berotzen zihoan, jeltzale-arrantzaleen eta kontserbadoreen arteko tirabirak geroz eta haundiagoak zirelarik. Liberalek ere bazuten nahiko arazo.

¹⁴ EUZK 1913-VII-18

¹⁵ B.U.A., L.A. , 11-VIII-1913

¹⁶ ENB 16-VIII-1913

Canalejasen heriotzaren ondoren, 1912ko Azaroan, Romanones eseri zen lehendakartzaren eserlekuan, alderdi liberalaren barne-ezberdintasunak areagotuz. 1913ko Ekainean Romanonesek Mankomunidadeen legea aurkeztu zuen Madrideko Legebiltzarrean bere onarpenerako. Bozketa-eguna helduta, legeak ez zuen gehiengoaren oneritzia lortu eta erretiratu egin zen. Kontrako botua eman zutenen artean lehendakariaren alderdi bereko sektore haundia zegoen, García Prietok zuzenduta. Emaitzak jakin ondoren, talde hau alderditik atara zen, liberal demokrata izenpean disidenteen elkarte bat osatuz. Beraz, Bermeon 1912an burututako zatiketa Espainia osora zabaldu zen, nahiz eta hemen izan zuen garraztasuna ukan gabe.

Uztailaren azken egunetan jeltxideen buruzagiek mitin haundi bat ospatzeko baimena eskatu zioten alkateari. Honen ezetzak tentsioa areagotu zuen eta 30ean bildu zen Udal Batzarrean herritar ugari azaldu zen. Alkateak, hauen portaerarekin bildurturik, Guardia Zibilaren laguntza eskatu zuen, batzarra, istilurik gabe, gaueko 9etan amaitu zelarik. Bestalde geroz eta gehiago ziren kaltetuen zerrendan jarri nahi zutenak, 1912ko hondamendian zer ikusirik ez izan arren (elbarriak, e.a). Gauzak honela enparantzan zeuden auzokideen portaera zematzailea kontutan izanik, udalbatzak ez zuela askatasunik adierazi zuen Vildosola zinegotziak. Izan ere, aurreko astean Vildosola bera jo zuten batzarraren ondoren. Zinegotzi batzuek batzarrak goizera pasatzea eskatu zuten, mozioa onartua izan zelarik, jeltzaleen kontrako botuekin.

Abuztuaren 15eko Batzarrean alkateak ukatu egin zien hitza zinegotzi abertzaleei Euzko Alderdi Jeltzaleak Bermeon ospatu nahi zuen jaieri buruzko mozioa irakurri ahal izateko. Mozio hau mila firma ingururen babesarekin aurkeztu zen. Egun berean, Nardiz, zinegotzi jeltzaleak udal sendagileek Bidaetxea ikus zezaten eskatu zuen, honen osasun-egoerak alkatetza har zezan uzten zuen ala ez erabakitzeko. 16an manifestazio bat egin zen Bidaetxearen omenez eta hau berriro bere karguaren jabe egin zen, Urkizak alkatetza utziz.

Aldaketa honen arrazoia liberal eta jeltzaleen arteko adostasuna zen, ziurtzat ematen bait zen Bidaetxeak jeltzaleen jaia burutzeko baimena emango zuela. Hala ere Abuztuaren 19an Jose Manuel Ispizuak, UBBko lehendakari eta Bizkaiko Aldundiko kideak, ukatu egin zuen hitzarmena eta baita jeltzaleak izan zirela ere Bidaetxea goratu zutenak 16ko manifestazioan, bere ustez urperatuen sendiak eta herriko merkatariak izan ziren bertan, batzuek diruaren banaketa nahi zutelako eta besteek jeltzaleen jaia nahi zutelako bisitariekin dirua irabazteko. Eskutitz berean Ispizuak ukatu egin zuen 1912an jeltzaleak izan zirela Bidaetxearen kontrako manifestazioa deitu zutenak, Ojinagaren gain utziz haren ardura osoa. Idatzi horretan, Ispizuak udalbatzaren azken lau hilabeteetako lana salatu zuen:

*"infinitos desaciertos, procacidades gubernativas y administrativas, etc.... El triunfo y las explosiones de entusiasmo al sr Bidaetxea se lo han dado los mismos que ahora protestan con su incalificable ineptia, tiranuelos ensorbecidos."*¹⁷

Abuztuaren 20an honela zioen EUZKADik:

"Los concejales que han ido a Bilbao a protestar... deben responder de su gestión en el municipio. Es necesario aclarar su paso por la casa de la villa."

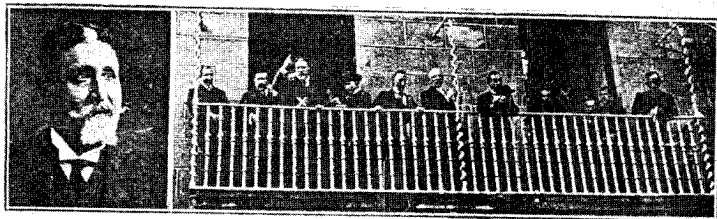
Eta 21ean:

"La era de persecución comenzada contra los nacionalistas bermeanos, a Dios gracias, ha terminado. Ya la ansiada paz reina en los hogares de esta villa."

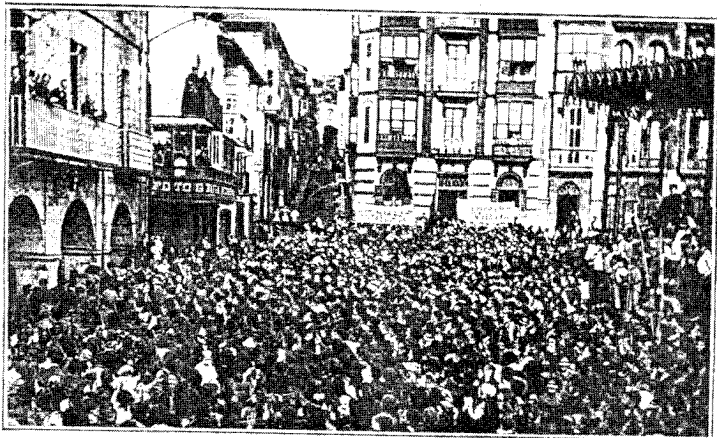
24ean Ispizuaren idatzi berri bat argitaratu zuen EUZKADik; Elorrietaren aldekoekin ez zutela hitzarmenik izenpetu aldarrikatu zuen berriro ere.

¹⁷ EUZK 1913-VIII-19

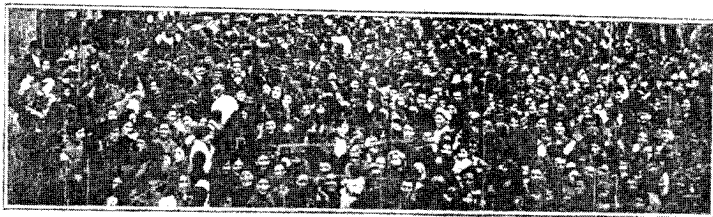
En honor del alcalde de Bermeo

D. Teodoro Vidaeches, alcalde de Bermeo (Vizcaya), el Sr. Vidaeches (X), dirigiendo la palabra al público desde uno de los balcones del Ayuntamiento, momentos antes de darse por terminada la manifestación de simpatía de que fue objeto.

Alborno de la plaza Gursar via de Bermeo a la llegada de la manifestación que dicha villa organizó como homenaje de adhesión y simpatía a la gestión de su alcalde Sr. Vidaeches.

Aspecto parcial de la granada manifestación del vecindario de Bermeo en honor de su alcalde. En el fondo el gran contingente formado a la manifestación por las mujeres bermeosas.

FOTO: EL RELEVANTE.

"Lo sucedido es que los elorrietistas se dieron cuenta de que no se les presentará mejor ocasión para la rehabilitación suya y del señor Bidaetxea, para ello han puesto en movimiento a los suyos y no suyos, pero principalmente a los comerciantes que no se resignaban a que no se celebrase la fiesta nacionalista. Esto es todo."

22an bildu zen Udal Batzarra, bertan 5 zinegotzi jeltzaleak eta bi liberalak biltzen zirelarik. Hartutako erabakien artean hauek ditugu:

- Eskerrak ematea alkateari *"porque se ha servido tomar posesión de la alcaldía como se lo ha permitido la enfermedad que dice haberle aquejado."*
- Herriko 800 lagunek izenpetutako eskutitza onartzea. Jeltzaleek antolatutako jaien alde azaltzen ziren: *"beneficios tanto morales como instructivos y materiales"*. Hartutako erabakiaren ondorioz, udalbatza osoa joango zen bisitariak agurtzera.
- Batzorde bat aukeratzea, urperatuen senideentzat jasotako diruak berehala banatzeko. Banaketa, Almikeko jaiak, Irailak 8, baino egun batzu lehenago egingo zen. Kontuan izan behar dugu, jeltzaleen jaiak festa hauen ondoren ospatuko zela¹⁸.

Tirabira hauen erdian ezohizko gertakizun batek aldatu zuen Abuztuaren 27ko egunerokotasuna. Bilbon oportretan aurkitzen zen Alfonso XIII. erregeak, Matxixakoko Itsasargia bisitatu zuen. Bermeoko herritarrak berria jakin zutenean beraren zai jarri ziren. Ikus dezagun nola deskribatzen duen EL LIBERAL egunkariak han gertatutakoa:

"Al enterarse la gente que el rey estaba en Machichaco casi todo el pueblo se reunió en la carretera."

¹⁸ B.U.A., L.A. 23-VIII-1913

Al regresar encontr se con un recibimiento tan entusiasta como impensado, por lo que decidi  detenerse.

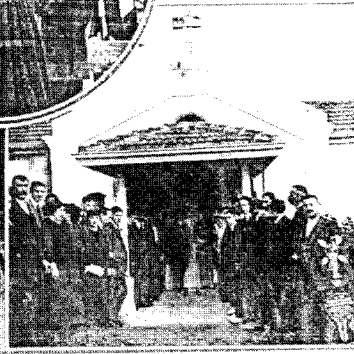
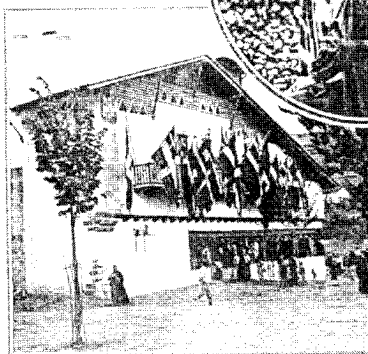
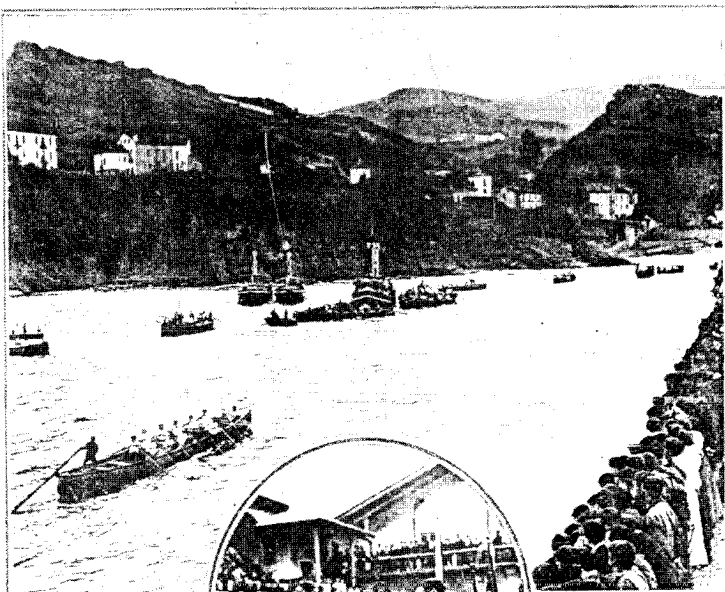
*La ovaci n que se le tribut  fue inmensa, siendo constantemente aclamado, los ni os sub an al auto y abrazaban a su majestad, quien correspond a con caricias, las mujeres le arrojaban flores y todos vivas entusiastas"*¹⁹.

Erregearen bisitaren eraginez edo, 29rako egoera normaldu zen eta zinegotzi gehienak etorri ziren batzarrera. Bertan jakin zenez Ojinagak aurreko astean dirua banatzeko hartutako erabakiaren aurrean errekurtsio bat aurkeztu zuen. Irailaren lehen egunetan Bizkaiko Probintzi Batzordeak, Udalak Abuztuaren 22an onartutako akordioa, bertan behera utzi zuen. Urriaren 5ean Udal Batzarra bildu zen eta banaketa mantentzea erabaki zuen "*se obedece, pero no se cumple*", aintzinako esaera erabiliz. Bi egun geroago manifestazio bat burutu zen, banaketa eskatuz eta telegrama bat bidaliz Gobernuko lehendakariari bere babesa eskatuz. Hau lortu ondoren, Aldundian hasarre haundia sortaraziz, beste mitin bat ospatu zuten honi eskerrak emateko. Hala ere Bizkaiko Aldundiak, 12an burututako batzarrean, ez zuen onartu herriko diruen banaketa eta aldundikoak banatzea erabaki zen, baina festen ondoren, zeren eta zenbait aldunen ustez istilu guztiaren azpian hori besterik ez bait zegoen, hots, jeltzaleen festarako dirua izatea. Azkenean, laudo hau izan zen aurrera atera zena.

Erabaki honek, hala ere, ez zuen jeltzaleek antolatutako festa ilundu; Irailaren 14ean milaka abertzale bildu zen Bermeon, bertako jeltzaleei bere mirespena eta babesa erakusteko asmoz. Izan ere eta EUZKADIren hitzetan:

¹⁹ EL 28-VIII-1913

en Bermeo, celebradas el domingo 14

PUBLISHED BY

*"Euki goguan Bermio dala errija, urtietan eta urtietan burruka
gogorra darabillana jauntxu erbestazaliakaz; ta azkenian lurra jota
itxi dauzala."*²⁰

Ezaugarri honek jeltzaleek udan zehar ospatu zituzten beste
jaietatik urruntzen zuen Bermeokoa, garrantzi berezia emanez.
Egitaraua jeltzaleen ohizko ospakizunez hornituta zegoen:
umeentzako irakurketa-lehiaketa, meza, euskal jaialdia, estropadak,
bazkaria, mitina, euskal erromeria eta amaitzeko gaubelak Batzokian
eta Euzko Gaztedijan. Estropadetan San Pedro eta Goizeko Izarra
Kofradietako traineruek parte hartu zuten, bien arteko harremanak
konpontzen ari zirela frogatuz.

ONDO ETORRI BERMEO'RA

Gure artera gaur zatozenok
Ondo etorri zaiz ona.
Anayak zare, artuba geure
Bijotzetiko laztana.

Pozik etorri ta pozik juan
Zaitezen da nai doguna,
Ixan daizuben Bermeo oneren
Gomutarik ederrena.

EUZKADI, 1913-09-14

²⁰ EUZK 1913-IX-14

Egun berean eta Bilboko prentsan argitaratutako eskutitz baten bidez, Teodoro Bidaetxeak ukatu egin zuen banaketaren atzean arrazoi politikoak egotea. Aldiz, premia gorrian aurkitzen ziren itotakoen senitartekoei laguntzea jartzen zuen helburutzat Bermeoko alkateak; iadanik zenbait lagun gosez hil zirela azpimarratuz.

Astelehenean, hilak 15, eta jeltkideen jaiaren oihartzuna oraindik itzaltzeke zegoelarik, burutu zen diruaren lehen banaketa. Egun horretako gertakizunak istilutsuak izateaz gain, zabalkunde haundia izan zuten komunikabideetan. Aldundiko Lehendakaria eta Batzordea Bermeora heldu zirenean hasi ziren arazoak, oihuak egon bait ziren, batzuk alkatearen alde, besteak Nardizen alde, batzuk Diputazioari goraka, besteak alde egiteko eskatuz, azken hauek *"que se vayan"* oihukatzen zutelarik. Banaketa udaletxean egin zen eta Aldundiko lehendakaria izan zen mahaiburu, alkatea bere eskubira eserita. Bertan egon ziren zinegotzi guztiak –jeltzaleak ez ezik– eta herriko apaizak. Murga jaunak, Aldundiko lehendakariak, bidaiaren arrazoiak eman zituen, eta bi aldiz eten zuten bere mintzaldia han aurkitzen ziren emakumeek, banaketa-erarekin ez zeudelako ados. Banaketa hasita, istilu berriak egon ziren, baina txikiagoak.

Diru-kopuruaren %40 txanponetan eman zen eta bestea Aurrezki Kutxako kartiletan. Murgak adierazi zuenean, euskeraz, kartila horiek hiru urte barru kobratu ahal izango zirela, dena batera gasta ez zezaten, egundoko eskandaloa sortu zen udal aretoan. Emakumeek, administratzaile onak zirela, familiako ama jatorrak, bakoitzak bere etxea zaintzen bazekiela eta ezin zutela onartu horrela tratatzea, salatu zuten. Aldundiko lehendakaria, alkatea, zinegotziak eta parrokoa saiatu ziren gauzak baretzen, baina alferrik izan zen. Istiluak areagotu egin ziren eta udaltzainek eta foralek udal aretoa hustu zuten. Emakumeak irten ahala enparantzan aurkitzen zen jendetzak txalotu egiten zituen. Murgak ekintza bukatutzat eman ostean, Guardia Zibilak posizioak hartu zituen, baina lehendakariak gelditi egoteko agindu zuen. Kalera irten zirenean oihuak txundituta uzteko modukoak ziren, eritziak guztiz kontrajarriak zirelarik,

batzuk Bidaetxearen alde, besteak Nardizen aldekoak. LA GACETA DEL NORTEren ustez Círculo Democrático eta Casinoko kideek parte garrantzitsua izan zuten liskarkerietan.

Batzordea, besterik gabe, kotxeetan sartu eta Elantxobera joan zen, han istilurik gabe, banaketa berdina eginez. Lekeition istilu batzuk izan ziren. Kasu honetan, istiluen bultzatzailea alderdi jeltzalea izan omen zen, bere kargu publikoak ez zirelako herriko ekintzetan azaldu. Banaketarekin amaitzeko, Ondarrun arrantzaleek protestatu egin zuten Bermeoko Udalak bildutako dirua ez zelako banatu eta diru hori bermeotarren eskuetan gelditu zela salatu zuten.

Hurrengo egunetan eztabaida berria kaleratu zen komunikabideetan. Bertan, Jose Manuel Ispizua aldun jeltzaleak ez zuela gonbidapenik jaso banaketan parte hartzeko argitu zuen eta, beraz, ez zela bertan izan. 20an, Ispizuak berak jakinarazi zuen Aldundiko Batzorde Probintzialak bere aurrean azaltzeko agindua luzatu ziola, aurreko egunetan egindako deklarazioen berri emateko. Bermeotar aldunaren erantzuna Batzordeari hori agintzeko ahalmena ukatzea izan zen. 21ean hasita eta 29ra arte, batzordeak, banaketa inguruan emandako urratsei buruzko ohar luzea kaleratu zuen.

Hilaren 25ean istilu berriak izan ziren Aurrezki Kutxako dirua banatu zenean, baina 15ekoen mailara heldu gabe. Hain zuzen, 15ean istiluak sortu zituztenek oraingoan txaloka hartu zuten Kutxako ordezkartza; Aldundiaren alde azaldu zirenek, aldiz, harrika agurtu zituzten bilbotarrak. Bi atxiloketa adierazgarri izan ziren Bilboko Alkatea zihoan kotxeari harriak botatzeagatik; bata Jauregizarren arreba zen, bestea bere koinata. Bilboko eskubiko egunkarien ustez, Aurrezki Kutxako ordezkariak Bermeon izan zuten harrera onaren arrazoia jeltzaleen azpilana izan omen zen. Berri honen aurrean, Bermeoko Uri Buru Batzarrak eta Batzokiko eta Euzko Gaztedijako buruek eskutitza kaleratu zuten, guzti hori ezeztatu eta politikaz kanpoko arazoetan ez zirela sartzen adieraziz. Era berean alkateak ere gezurtatu egin zuen EL PUEBLO VASCO

eta LA GACETA DEL NORTEk esandakoa, hots, Bidaetxeak bandoa zabaldu zuela Kutxak bildutako diruaren banaketa-egunean ez zuela inongo istilurik onartuko jakinaraziz. Falta zen diruaren banaketa Urriaren 25ean bukatu zen, inongo istilurik gabe.

Egun bat geroago liberalen krisiak eztanda egin zuen, Romanonesek bere postua utziz. Baina ez zen hau izan krisi bakarra, izan ere, kontserbadoreen artean tirabirak egon ziren lehendakaritza nork hartuko zuen erabakitzeko. Eduardo Dato izan zen aukeratua, ondorioz, Antonio Maurak politika-mundua uztea deliberatuz. Bere jarraitzaileek, ordea, alderdi kontserbadorea utzi eta maurista osatu zuten. Zatiketa berri honek ez dirudi Bermeon inongo eraginik izan zuenik, zeren eta Bilboko alderdi kontserbadorea bildu zenean gaia aztertzeko, Gaztediak Mauraren aldeko jokabidea hartu ondoren, une hartan Bilboko Alderdi Kontserbadorearen Batzorde Politikoko Lehendakariordea zen Gandariasek, Datoren aldeko adierazpenak egin bait zituen:

*"Yo viné al campo conservador en tiempos de Silvela y creo que el actual gobierno representa genuinamente el partido liberal conservador."*²¹

Are gehiago, alderdi berriak ez zuen onartu jauntxoek laguntzarik hauteskundeak prestatzeko, bere ustez garaipen politikoa militantziaren ekintzen bitartez eskuratu behar zelako, Erlijioa, Aberria eta Erregearen defentsa eguneroko lan bihurtuz. Programa honek ez zuen erakargarritasun haundirik Gandariasentzat eta nahiago izan zuen boteretik hurbil jarraitu, bere interesak defendatzen. Mauristen aldentzeak, beraz, ez zuen eraginik izan Bermeoko bilakaeran, baina bai gobernu-aldaketak, Gobernadore Zibilaren ordezkatzeara suposatzen zuelako. Agintari berria, Finestratego Baroia, Azaroaren 5ean heldu zen Bilbora eta bere lanak zeresan ugari emango zuen hurrengo hilabeteetan.

²¹ LA GACETA DEL NORTE 8-XI-1913

Herriko giroa baretzen hasi zenean beste elemendu bat azaldu zen sua bérpizteko. Urriaren 10ean jakinarazi zitzaion Udalari, eta bide batez, herri osoari, arrantzale-elkarte berri bat sortu zela Bermeon eta portuan, Fraile-Leku izeneko tokian, bere egoitzaren obrak hasi behar zituela. Elkarte hori Uztailaren 15ean sortu zen, juxtu Ojinagak eta Jauregizarrek San Pedroko Kofradia utzi eta 13 egun geroago eta eraikuntza hasteko baimena Gobernu Zibilean lortu zuen, nahiz eta behin-behineko izaerarekin. Udalak obrak debekatzea erabaki zuen, baina Azaroaren 14ean Bizkaiko Gobernu Zibilak eta Obra Publikoetako Bizkaia eta Arabako Artezkaritzek baiezkoa eman zuten. Elkarte berri honen izena SOCIEDAD DE PESCADORES SANTA CLARA zen. Zatiketaren arrazoia garbi zegoen, EL PUEBLO VASCOren ustez: Bermeoko monarkikoek bizkaitarren magaletik alde egin zutela, elkarte berriak Bermeoko baporeen erdia –hain zuzen armadorerik aberatsenak– biltzen zuelarik²². Arrantzaleen artean sortutako haserre haundia izan zen. Garai berean, Goizeko Izarra eta Kofradia Zaharrak batasunerako lehen urratsak eman zituzten, 1907ko banaketa-sortzaileak, Ojinaga eta Jauregizar alegia, Kofradiatik kanpo zeudelako. Ez dugu elkartzearen data zehatza ezagutzen, baina 1915eko Anuario Marítimok bakarrik bi Kofradiaren berri ematen digu: Sociedad Libre de Pescadores, oraindik Telletxearen lehendakaritzapean, 597 bazkiderekin eta 1.200.000 pezetako balioan saldutako arrantzarekin eta Sociedad de Pescadores Santa Clara, Santos Intxaurrearekin lehendakari karguan, 300 bazkide eta 1914ean 460.000 pezetako balioan saldutako arrantza deklaratu. 1914eko datuak ilunak dira. Arrantzaleen miseria gorria ikusita EUZKADI egunkariak konponbiderik ez bazegoen hauek anarkismora joko zutela iragartzen zuen, indarra zelako gobernuak kasu egiteko era bakarra²³. Uztailaren 8an arrantzale batzuk greban jarri omen ziren, aurreko gauean bilera ospatuta:

²² EL PUEBLO VASCO (Bilbao) 11-X-1913

²³ EUZK 1914-II-6

*"Celebró junta en su domicilio la nueva sociedad de PESCADORES NO PATRONOS, ignorándose los acuerdos tomados"*²⁴.

Grebaren amaieraren berri eman zuen hurrengo egunean egunkari honek; Santa Clarako ontziak itsasoratu ziren beste bi elkarteak batzea erabakitzen zuten bitartean. Ez dakigu zeintzuk ziren bi elkarte horiek, San Pedro eta Goizeko-Izarra edota hauek aurretik batu ondoren San Pedro eta 1914ean sortutako elkarte berria. Edozein modutara batuketa honek ez dirudi luzaroan iraun zuenik, 1917an hiru elkarteen berri ematen bait du Ortuzarrek: San Pedro, Santa Clara eta La Fraternidad; datu osagarririk ez dugunez hemen uzten dugu puntu interesgarri hau²⁵.

²⁴ EUZK 1914-VII-9

²⁵ ORTUZAR (1925) 16. or.

UCELAYek (1941) honela azaltzen digu egoera: "Escritas las anteriores crónicas y antes de darlas a la imprenta (1914-15), llega hasta mis oídos, el rumor de que hay corrientes de inteligencia entre las diversas Cofradías de Pescadores, de lo cual debe felicitarse el pueblo, corrientes promovidas en definitiva por el único motivo que ocasionó las disidencias sucesivas, esto es, la aplicación de la Ley de Reformas Sociales, de lo que se ha aprovechado, últimamente, la "clase marinera" quedando así todos iguales y volviendo las cosas a su ser y estados antiguos."

Badirudi Ucelayek 1914eko arazoa, 1915eko grebarekin nahastu zuela. Hain zuzen, 1915ean zehar Bermeoko baporetako makinistek greba luze bat burutu zuten, itsasontzietako jabeek beraien soldatak jaitsi nahi zituztelako. Eztabaida askoren ondoren, bi taldeetako ordezkariak sistema berri bat onartu zuten, une horretatik aurrera, makinistek soldata (13/25 duro artekoa hileko 1921ean) eta irabazien zati bat jasoko zuten. EUZK 1921-V-3

Grebak iraun zuen bitartean jeltzaleek ez zuten inoren aldeko posturarik hartu, arazoa lehen bait lehen amaitzeko eskatuz bi taldeei, bitarteko lanak egitera eskainiz eta arrantzaleen munduaren kanpoko jendea salatuz ezadostasunaren arduradun bezala :

" Si no hubiese sido por algunas personas ajenas a la cuestión, el conflicto ya se hubiese solucionado".

EUZK 1915-XI-7

1913. urtera itzuliz, arrantzaleen arteko tirabira hauen artean udal hauteskundeak gerturatu ziren. Dudarik gabe, Bermeon garai hartan burututako gogorrenak izan ziren. Garai honetako lehen ekintza aipagarriena Erroldaren aldaketa izan zen, Irailean bertan, 2.333tik 1.980 botu-emailetara jaitsiz. Errolda Batzordeko burua Ramon Ojinaga zela kontutan izanik, garbi azaltzen zaigu lan honen asmoa: jeltzale-liberalen aldeko kideak erroldatik kentzea²⁶. Bigarrena San Franciscoko barrutian egin beharreko zozketa izan zen; zinegotzi batek bere kargua utzi behar zuenez zozketa egitea erabaki zen. Kontserbadore bat atera zenez galtzaile errekurtoa aurkeztu zuten bere taldekoek, onartua izan zelarik. Errekurtoa aurkezteko eman zuten arrazoia zozketa ohizko udal batzarrean egitea izan zen, legeak ez ohizko batzarra eskatzen zuenean²⁷.

Kontserbadoreek botuak bereganatzeko argudio indartsua erabili zuten, 1912ko ekaitzaren ondoren Bermeoko herrian eragin handia zuena, hots, kai berriaren eraiketa. Zentzu honetan Madrileko Gobernuaren aldaketak 1912ko Azaroan burututako egitasmoaren onarpena ekarri zuen, hain zuzen, Enrique Nardizen, Alvaro Nardizen lehengusuaren eraginez. Nardiztarrak, Enrique eta Venancio anaiak, Madrilén bizi ziren eta bere eragina erregearengana heltzen zen, Enrique Alfonso XIII.aren laguntzailea zelako. Liberalak boterean egon ziren bitartean ez zuten ezer egin 1910ean aurkeztutako

²⁶ 1907ko Abuztuaren 8ko Hauteskunde Legeak, hauteskunde-erroldaren zuzenketa Erroldaren herrialde eta udal batzordeen eskuetan uzten zuen. Azken hau 7 lagunez osatuta zegoen: lehendakaritza "Junta de Reformas Sociales"ko kide batek hartzen zuen bere gain, beste 6 mahaikideak honela banatuz: 4 zerga haundienak ordaintzen zituztenen artean aukeratzen ziren, beste bat armadako ofizial ohi batentzat eta azkena, botu gehien lortu zuen zinegotziarentzat. Garbi ikusten denez, sistema honek herriko aberatsei, kasu honetan, Bermeoko kontserbadoreei, aukera ederra ematen zien Errolda bere gustora moldatzeko.

²⁷ Zozketa beste bi aldiz errepikatu zen, bigarrenean ere kontserbadoreari tokatu zitzaion eta, azkenik, 1914eko Ekainaren 5ean, berriro burutu zen, oraingo honetan jeltzale bati tokatuz udaletxea uztea.

egitasmoak aurrera egin zezan. Gandariasek eta Bermeoko Udalak eskatuta bakarrik hasi ziren bere ahalmenak erabiltzen²⁸. Kontserbadoreek berehala zabaldu zuten albistea herrian, "El Comité de defensa bermeana" izenpean orri bat zabalduz Bermeoko kaleetan. Bertan, berria emateaz gain, hainbat burutazio azaltzen ziren Bermeoko egoerari buruz:

*"Y por último, aunque en el orden debió ocupar el primer lugar, a quien debe el pueblo de Bermeo el Puerto que ha de mejorar de modo enorme sus condiciones de vida, es a España, a nuestra madre patria, que desdeñada, vejada y hasta escarnecida por no pequeña parte de esa villa; grande como siempre, noble como jamás dejó de ser y llena de amor y generosidad, como madre incomparable que siempre ha sido para todos sus hijos, aún para aquellos que descarriados tuvieron la ilusión de rebajarla, como si ello fuera posible..."*²⁹

Hauteskundeei zegokienez, Azaroaren 10ean egin ziren eta liberalak eta jeltzaleak, ofizialki, batera aurkeztu ziren, karlista-kontserbadoreen, hots, gandaristen aurka. Aitorpen honek garrantzi handia du. Izan ere, Euzko Alderdi Jeltzalearen araudiek ez zuten onartzen beste alderdiekin inongo hitzarmenik izenpetzea. Onartzen zen kasu bakarra hautagai independenteak bultzatzea zen, Urkijorekin egin zen bezala. Bermeoko E.A.J.ak ofizialki hitzarmen hori izenpetzea herriko egoera larriaren adierazgarri garbiena dugu. Koalizio berriak herriko hiru barrutietan irabazi zuten, alde handiz gainera. Villa izeneko barrutian 174/110 botuen aldearekin, San

²⁸ UCELAY (1941) 36. or. eta hurrengoak

²⁹ UCELAY (1942) 42-57 orrialdeetan testua oso osorik agertzen da, ANEJO NUMERO 3: Copia de la "Hoja Electoral" lanzada "Al Pueblo Bermeano", en vísperas de las elecciones municipales de Noviembre de 1913, y en la que se estampa la R.O. de 25 de Octubre de ese año, aprobatoria del primer proyecto de mejora, redactado el año anterior. Liburu honetan Bermeoko kaian bilakaera kontatzen da, Nardiztarren maniobrak azalduz.

Franciscon, 248/95 eta .Escuelasen 287/78ren aurka. Jeltzaleek 4 zinegotzi lortu zituzten eta beste 4 liberalek.

Gandariastarrek berehala salatu zuten hauteskundeetan indarkeria nagusi zela eta bere aldeko botu-emaileek ezin izan zutela botua eman. Hain zuzen jadanik Azaroaren 7rako ENBk Bermeoko hauteskunde-kanpainan gertatzen zena salatu zuen:

*"Los más ardientes partidarios del sufragio universal y de la libertad individual escamotean los votos en forma que es verdaderamente vergonzosa."*³⁰

Istiluak ostiralean hasi omen ziren jeltzaleek Círculo Católicoko kristal guztiak hautsi zituztenean. Larunbatean jeltzale eta liberalak herrian zehar ibili ziren kontserbadoreak izutzen, alkatea buru zutelarik. Igandean, azkenik, makilaz lagundurik nahi zutena egin zuten talde hauek, gandariastarren aldekoei botua ematea debekatuz.

Igande berean joan ziren gandariastarrak Bilbora, batzorde bat Gobernadorearekin elkarrizketatu zelarik gai hauei buruz. Batzordea honako hauek osatu zuten: Ramon Ojinaga, Udal Erroldako Juntaren lehendakaria, Juan Vildosola, Círculo Católico Conserbadoreko lehendakaria, Orbeta, Gaminde, Renteria eta Jauregizar hautagaiak eta Uranga, Urkiza eta Jauregizar auzokideak, Gandarias eta Nardizen laguntzarekin, beraien buruak katolikomonarkiko moduan aurkeztuz. Gobernadoreari iragarri zioten bezala, batzordea Bermeora itzultzerakoan Ojinagak ezin izan zuen bertara sartu, jendea bere zai bait zegoen eta azken hau Bilbora itzuli zen.

Azaroaren 12an arrantzaleek bizi zuten egoera tamalgarriak, une batez, herriko tirabirak geldiarazi zituen. Egun horretan, goizeko 11etan bermeotar guztiek, arrantzale, emakume edo haur, elkarte

³⁰ ENB 7-XI-1913

guztiek, politikoak edota solasaldikoak, eta bi kofradiek bildurik, bat egin zuten arrastreko sarea erabiltzen zuten arrantzuntzien aurka. Udaletxerainoko manifestazioa egin zuten eta han alkateak hitz batzuk zuzendu zituen bildutakoen eskaeraren zuzentasuna eta arrazoa azalduz, pakean sakabanatzeko aholkuarekin batzarra amaitutzat ematen zuelarik.

13an Ojinaga itzuli zenean, jende-multzo haundia aurkitu zuen bere kontra oihuka. Guardia Zibilaren babesarekin heldu zen bere etxeraino. Azken hauek bi atxiloketa egin zituzten Ojinagari lapurra deitzeagatik eta beste bi lagun zauritu. Guzti hau gertatzen zen bitartean udaltzainek ez zuten deusik egin. Alkateak esan zuen ez zela ezer larririk gertatu eta Gobernadoreak telegrama bidali zion egoeraren garrantzia adieraziz eta berriro errepikatzen baldin bazen beraren aurkako neurriak hartuko zituela ohartaraziz; istiluetan geldi egon ziren udaltzainei armak kendu eta kargutik kanpo utzi zituen.

16an alkatearen aldeko manifestazio bat burutu zen, jendetza haundia bilduz, Ojinagak Kofradian egindako galerak eta jauntxoek portaera salatuz, gobernadorearen jokabidea gaitzetsiz. Amaieran alkatearen aldeko telegrama bidali zioten gobernadoreari bildutako elkarteek. Izenpetzen zuten taldeak honako hauek ziren: Círculo Liberal, Sociedad Democrática, Casino Bermeano, Sociedad Libre de Pescadores, Goizeko-Izarra, Batzoki, Juventud Vasca, Junta Municipal del P.N.V., Gremio de Labradores, Gremio de Fogoneros Habilitados, Gremio de Ebanistas y Carpinteros y Sociedad de Oficios Varios. Hurrengo egunean, bi albiste zabaldu ziren herrian. Lehenengoa Bermeoko kontserbadoreek Gobernadoreari bidalitako beste telegrama bat zen:

"En calidad de patrones y armadores, representamos mitad clase pescadora, declarando ser incierto que administrador Ojinaga haya falseado actas acuerdos Juntas generales... La causa única de la persecución es el ingreso de Ojinaga en el campo monárquico. Convencidos de su honradez, nos hemos dado de baja en la Cofradía,

porque se hace política bizkaitarra, constituyéndonos en nueva sociedad."³¹

Bigarrenak, gobernadoreak alkatea kentzeko asmoa zuela zioen. Zurrumuru hau ez zen gauzatu, baina kontserbadoreen urratsak urrutirago jo zuen. Azaroaren 22an, Garay zinegotziak eta Juan Tomas Maretxeagak hautagaiak errekurso bat aurkeztu zuten hauteskundearen ezereztatzea eskatuz. Errekurtsa epez kanpo aurkeztu arren, Abenduaren 16an errekurtsoren alde azaldu zen Batzorde Probintziala. Honen bilera baino lehen, bi aldun jeltzalek errekurtsoren aurka botatzeko asmoa azaldu zuten, beste bi aldunek alde egingo zutela aitortu zuten bitartean. Eritzia emateko falta zen bakarra Bengoa errepublikarra zen, baina bilera eguna helduta ez zen bertan izan. Bere ordekoak, karlista bat, errekurtsoren alde botatu zuten, hauteskundearen emaitza bertan behera utziz.

Abenduaren 26an Gobernadoreak behin-behineko zinegotziak izendatu zituen, legeak esaten zuenaren aurka, zeren eta honek aurreko udalbatzaren jarraipena agintzen zuen. Aurreko udalbatzaren gehiengoa jeltzale-liberalen eskuetan zegoenez, Gobernadoreak nahiago izan zuen berriak aukeratzea; zortziak, ez dago esan beharrik, gandariastarrak eta azken hogeitaz zinegotzien zerrendatik aukeratuz; horietatik hiru, Azaroan bere kargua utzi zuten zinegotzi kontserbadoreak ziren. Jeltzale eta liberalek telegrama bidali zioten Gobernuari Bermeoko elkartearen izenean guzti hau azalduz, baina ez zuten inongo emaitzarik lortu³².

³¹ EUZK 1913-XI-18 Los lacayos del servidor

³² Bermeon gertatutako aldakuntzaz jabetzeko interesgarria izan daiteke 1912ko, hots, kontserbadoreak oposizioan aurkitzen ziren uneko eta 1914eko telegramen sinadurak konparatzea. 1914ekoa honako hauek izenpetzen zuten: Julian Uriarte, Jose M. Ispizua, Graciano Garai, Saturnino Ispizua, Ciriaco Etxaniz, Servando Llona, Jacinto Ugalde, Castor Madariaga, Blas Asteinza, Lorenzo Maturana, Antonio Etxeberria, Fidel Muruaga, Ciriaco Etxeberria, Julian Cortazar, Anselmo Arruza, Jose M. Jauregizar, Salustiano Telletxea, R. Elorrieta, Felipe Alvarez, Cirilo Luzarraga, Gregorio Goiri, Felix

Abenduaren 30ean Marcelino Uranga izendatu zuten alkate Errege-Aginduz eta 1914eko Urtarrilaren 1ean osatu zen udalbatza berria. Indarren oreka oraingo honetan 10/6 zen kontserbadoreen alde, izendatutako 8 zinegotziak alderdi honetako kideak bait ziren. Batzarrak goizetan bilduko ziren.

Udaletxe berria osatu ondoren eta 1914eko Maiatza bitartean atxiloketa, erbesteratze-zigor eta multak ezarri ziren Azaroako istiluengatik. Apirilaren 8an zinegotzi jeltzale eta liberalek batzarretara joateari utziko zioten, 1915eko Martxoa arte. Hil horren 24ean irakurri zen Madrilén Gobernazio-Ministroak hartutako erabakia 1913ko hauteskundeak ontzat emanez, eta egun berean osatu zen udalbatza berria. Urangak alkate izaten jarraitu zuen, baina liberal-jeltzale taldeak 16tik 14 zinegotzi zituen, horietatik 8 jeltzaleak zirelarik. Liberal eta abertzaleen artean ituna egon arren, Bermeoko jeltkideen mesfidantza eta bildurak ez ziren amaitu:

"Egunokaz zabal ibilli da zurrumurru auxxe erri gustijan: zelan goikuak eta bekuak alkartuten diran. Elitzake ba, alkartuko balitzaz be arritutekoa ixango, jakinik alderdi bi orren asmuak nora jotzen daben. Orrexegaitik ba, ez garianok ez goikuak, ez bekuak, erdijan gagozanok, zain egon biar dogu, alderdi bi orretan buru egiten daben orretariko bateren-batek ezarri ez daiskuzan eurak jauntxubaren bidez daukezan erpe zorrotzak geure ganian. Zain egon ba, geure alderdijan barruban zagozen abertzale maitiok..."³³.

Renteria, Alejo Muxika, Simon Ibarluzea, José Vilá y Carbó, Genaro Gametxo, Ciriaco Ibarluzea, Anselmo Elgezabal, Leocadio Gotxi, Francisco Etxeberria, Jose Garabilla, Leonardo Uribarri eta Luis Zulueta. Hauetatik 3 lagunek bakarrik izenpetu zuten 1912koa, Ispizua, Ugalde eta Etxaniz jeltzaleek; laugarren bat Julian Uriarte izan zitekeen, baina bi bermeotarrek zutenez deitura hori ez dakigu bietatik zein izan zen.

³³ EUZK 1914-VI-7

Itunak ez zuen luze iraun, 1915eko Azaroan udal hauteskundeak hurbildu zirenean, berriro hasi ziren azpijokuak. Honela liberalek orri bat zabaldu zuten herrian, jeltzale eta nardizisten artean burututako elkarrizketak salatzen. Hauen esanetan, jeltkideek 3 zinegotzi eskaini zieten kontserbadoreei, udaletxeko langileen postuak banatzearen truke. Abertzaleek, beste orri batetan, salakuntza ukatu ondoren, zera azaldu zuten, liberalak izan zirela nardizistekin hitzegin zutenak abertzaleen kontra bat egiteko. Modu batera edo bestera, hauteskundeak helduta liberalek atzera egin zuten eta 5 jeltzale eta 3 nardizista atera ziren garaile lehian. Hainbat zurrumurruren ondoren, besteak beste alkatea jeltzale bat izango zela, 1916ko Urtarrilaren 5ean nardizista bat, Isidro Orbeta izendatu zuten alkate Errege-Aginduz eta Jose M. Ispizua jeltzalea lehen alkateordeko. 1917an beste 5 jeltkide eta 3 nardizista hautatu zituzten 29. artikulua bitartez. Oraingo honetan Ispizua izango zen alkate berria, Bermeoko lehen alkate abertzalea. Ez dakigu elkartasun honek zenbait denbora iraun zuen, jeltzale eta liberalen arteko itun berri bat burutu zelako eta ondorioz, 1923ko hauteskundeetan jeltkideek Elorrieta lagundu zuten Gandarias eta Ligaren hautagaien aurrean³⁴.

Amaitzeko, eta Primo de Riveraren garaian gertatutakoak ikertu beharrean egon arren, badakigu Errepublikako urteetan tirabirek jarraitu zutela, istilu ugari eta sonatuak sortaraziz. Hain zuzen, 1932an jeltkideek argitaratutako aldizkarian kaleratu zen eritzi honek eztabaida oraindik ez zela amaitu aditzera ematen digu garbi asko, oinarritzko arazoak mantentzen zirelarik:

"Se ha silenciado, quizá con demasiada cordura, el estado de cosas que, sin interrupción y cada vez más hiriente, más arbitraria y humillante, viene sucediéndose en el seno de la cofradía bermeana.

El status quo actual significa la humillación de la mayoría.

³⁴ EUZK 1923-IV-25

*Supeditada nuestra misión como bermeanos al libre desenvolvimiento de la conciencia pescadora vemos que el problema ni apunta siquiera solución. Este estado de cosas prolonga el espectro de una villa dividida."*³⁵

³⁵ BERMEOTARRA 2 1932-Orrila-27, ¿Hasta cuando?

ONDORIOAK

Gertatutakoaren berri ematen saiatu ondoren, azken orrialde hauetan ondorio orokor batzuk eskaintzea da nire asmoa. Bermeoko XIX. mendeko indar politikoak aipatzerakoan, azpitik elkarren artean haserretutako bi talde *"Goikuek eta bekuek"* aurkitzen zirela azaldu dugu, hauen garrantzia leku ezberdinetan azpimarratuz. Prozesua deskribatzeko orduan alderdi politiko bezala hartu baditugu ere, talde horien izaera berezira itzultzea beharrezko zaigu zenbait gertakari argitzeko. Nola adierazi, bestela, Udalean eman ziren botere-aldaketa batzuk, hala nola, 1903an, jeltzaleek ez zutenean hautagarik aurkeztu bozketara eta 1909an, liberalek gauza bera egin zutenean. Hutsegite hauen arrazoia bilatzen saiatu arren, ez dugu zentzuzko argibiderik aurkitu Zientzia Politikoaren munduan, baina bai Antropologia Sozialarenean. Hain zuzen:

*"Sólo la fuerza explicativa del concepto de bando permite comprender unas alternancias en el ejercicio del poder que no encuentran sentido en las razones habituales de la Historia política"*¹.

Ez da DURAN baieztapen hau egiten duen bakarra; LUQUE (1976), PITT-RIVERSS (1989) eta AZKUEk (1989) bandoen garrantzia ohartarazten dute. Bandoa, eta "goikuek eta bekuek" bandoak dira azken finean, ez da gizarte-sektore konkretu baten ordezkari, pertsona-multzo bat baizik, zabalagoa edo murriztagoa egoeraren arabera. Multzo honek ez du batasunik, ez jatorri

¹ DURAN (1987) 6. or.

sozialean ez eta dirutza, bizimodu, hezkuntza edo jazkera mailan ere; bertako partaidea izateko arrazoiak ugariak dira, sendi-, mesede- eta adiskidetasun-loturei, eta ez klase edo ogibideari, erantzuten dietelarik, elkarketa-bazterketa dinamika baten ondorioz, zenbait momentutan dinamika hori areagotuz, adibidez, desamortizazioen eta udal administrarritza berriaren osaketa garaietan. XIX. mendeko azken urteetako borroka politikoei, leku askotan bandoak bi alderdi garrantzitsuenekin, liberal eta kontserbadoreekin, loturak burutzea ekarri zuten; elkar txandatzuz udalbatzaren gehiengoaz nagusitu ziren. Aldaketa hauetan Estatuko politikaren logikak baino bandoen beraien txandatze-araudiek zer ikusi haundiagoa zuten². Bi multzo, bando edo talde (hiru terminoak erabiliko ditugu) hauen arteko ezberdintasunak haundiak izan arren, gehienetan bazuten nahiko leku behar zenean beraien artean hitzarmenak burutzeko, talde aratuak ez zirenez. Era berean, arau edo muga ezak talde bakoitzaren indarra eta bere partaideen kopurua oso mugikorra bihurtzen zuen, zenbait unetan, Bermeon ikusi dugun bezala, indarren neurria erabat irauliz. Taldearen barruan azpimultzo batzuk bereiz ditzakegu:

- Bandoen buruak.
- Hauen laguntzaile eta jarraitzaile iraunkorrak.
- Bandoaren jokabideen aldekoak.
- Boteredunak (herrian eta herritik kanpo).
- Biztanlegoaren gehiengoak.

Azken bi sektoreen garrantzia izugarritzkoa da, bakoitzak duen eragin edo kopuruagatik, taldeen artean tirabirak sortzen zirenean³. Txandatze-prozesua hautsi edota faktore berri bat azaltzen zenean gauzatzen ziren liskarrak, oreka berria lortu arte, herrietako bizimoduak, auzotarren arteko hurbiltasunak eta eguneroko harremanak eritzi kontrajarriak luzaroan mantentzea eragozten zutelako. Egoera arruntean Udalaren erabakiak ahobatez onartzen

² DURAN (1972) 172. or.

³ LUQUE (1976) 213. or.

ziren, besteak beste, leku publikoetan eztabaiden agerpena oztopatu nahi zelako⁴. Bandoen indarra, hein haundian, jauntxokerian oinarritzen zen eta mende-bukaeran honen kontrako giroa zabaltzean tirabirak areagotu egin ziren, jauntxoaren arerioak bando batetan sartuz edota berri bat antolatuz, beti ere bi taldeen arteko areriotasunaren dinamikaren barruan. Multzo berri honen barruan ez zen beharrezko barne-antolakuntza finko bat, etsai amankomun bat izatea nahikoa bait zen kideak biltzeko.

Liskar gehienek atal berdintsuak zituzten: Hasiera, eraso, kontraerasoa, tentsioen azalezko amaiera eta areriotasunaren bersortzea, ez beti aintzindari berdinekin. Leku bakoitzean gertatutakoaz jabetzeko, bilakaera osoa aztertu behar delarik⁵. Bermeoko kasuan hasieraren arrazoiak salaketa bat izan zen: herriar guztien onurarako antolatutako batzordea gutxi batzuen mesedetan erabiltzen zela, azken hauek udaletxean zuten gehiengoari esker, prozesu luze bati atea irekiz. Lehian parte hartzen duen multzo bakoitza bestea ahultzen saiatzen da, bere esku dauden baliabideak erabiliz, kontrolatzen dituen erakundearen eraginaz baliatuz, besteek burututako lanen izkutuko helburuak salatuz, arerioen benetako aurpegia erakutsiz edota besteek egoera hori zela medio lortu zituzten mozkinen berri emanez. Salaketa hauetaz gain, talde bakoitzak bere ahalmen guztiak erabili zituen borroka irabazteko, bere indarra kaleratuz, bai biztanlegoa mobilizatuz, bai boteredun pertsonen aginteaz baliatuz, azken finean taldeen arteko ezberdintasunak herriko bizitzaren eremu gehienetara zabaltzen ahaleginduz. Multzoaren helburua bere interesak ikuslegoarenak bezala aurkeztea da, honen babesa eskuratzeko, normalean identifikazio hori lortzeko taldeak herri osoaren interesak defendatzen ari dela iragarritz, zenbait unetan nagusiak eta jarraitzaileak berdinak direla frogatzen zuten ekintzak burutuz, hala nola elkarrekin

⁴ BIDART (1977) 200. or

⁵ LUQUE (1976) 193. or.

bazkaldu edo edan, taldearen adiskidetasun eta berdintasunaren adierazle moduan.

Indar-neurketa honek talde bat atzera egitera behartu dezake, behin-behineko asmoarekin bada ere, istiluak denboraldi batetarako desagertuz. Hala ere, istiluaren inguruan sortzen den erritualizazioak erabateko gehiengo eta behin-betirako garaipenen osaketa oztopatzen du. Hain zuzen, talde guztiek auzotarren interesen defentsa eta elkartasuna aldarrikatzean⁶, ezin dute bere borroka azken ondorioetaraino eramán; momentuko galtzaileek tirabirak alde batera uzten dituzte indarrak berreskuratu arte, bien artean gutxienezko oreka mantenduz. Irabazi eta galeren balorazioa erlatiboa zen eta bi taldeen inguruan dauden loturak ez ziren, salbuespen batzuk izan ezik, inoiz zeharo hausten, denek zekitelako talde bat indartu zuen arrazoiak, denbora pasa ahala, bere ohiartzuna galdu egiten zuela, pixkanaka aurreko *status quora* itzuliz⁷. Jauntxokeriaren aurkako mugimenduek dinamika hau hautsi egin zuten, taldeen txandatzearen orde z haien desegiketa eskatzean. Helburu hau aurrera eramán ahal izateko, zenbait kasutan, jauntxoen tresna berdinak erabili zituzten, batzuekin hitzarmenak izenpetuz eta hala behar zutenean hauteskundeen emaitzak aldatuz.

Bermeoko kasuan ederki ikus ditzakegu jauntxo ezberdinen arteko harremanak; boterean irauteko erabiltzen dituzten baliabideak kontutan hartuz, ikerlari gehienek Espainiako jauntxokerian bi talde bereiztu badituzte ere, herriko jauntxoak eta Madrileko haundikiak, Gobernadore Zibila zelarik bien arteko lotura, errealitatea ez da hain borobila. Bi talde hauek elkarren artean nahasturik daude eta bere botere maila aldatu egiten da, gertakizunen arabera. Gobernadore Zibilak leku garrantzitsua zuen istiluetan beti ere Gobernuaren alderdiko lagunei laguntzen, baina kargu hau maiz aldatzen zenez -gogora dezagun epe honetan 8-10 gobernadore pasatu zirela

⁶ LUQUE (1976) 217. or.

⁷ LUQUE (1976) 221. or.

Bilbotik— ez zuten astirik egoeraz jabetzeko, Bizkaiko bere alderdiko partaideen, hots, jauntxoek, eritziak eta nahiak jarraituz. Zentzu honetan, Gobernadorea herrialdeko jauntxo eta Barne-Ministroaren arteko mezularia besterik ez dugu. Bizkaiko kasuan jauntxo horiek Aldundiaren inguruan biltzen ziren, bertako kideak bigarren mailako pertsonaiak badira ere, erakunde honetan aurkitzen bait zen herrialdeen botere erreala⁸. Hain zuzen, Bizkaiko Aldundiak eta batez ere bere Batzordeak (Gobernadorea zen Batzordearen lehendakaria) erabaki garrantzitsuak hartu zituen Bermeoko gertakizunekin lotuta, ez bakarrik 1913an, baita 1900 inguruan ere. Beraz, Estatuaren erakundeek botereak zuen eragina inolaz ahaztu gabe, Aldundiaren jokabidea, nahi eta nahi ez, kontutan hartu beharreko elementua dugu eredu simplistak alde batera utziz.

Jauntxoek barne-harremanak aztertzen baldin baditugu antzeko zerbait gertatzen da. Badirudi Espainia mailako haundiki eta erki, eskualde eta herrietako jauntxoek arteko erlazioa bakoitzaren botere eta eraginean oinarritzen zela, Madrilen aginduak emanez eta probintzietan hauen esanetara jarritz. Ez zen horrelakorik. Borroka politikoa ezin ditugu bi maila erabat banatuak bereizi, diputadu, senadore edota Estatuko hiriburuko jauntxoaren zereginen barnean urrutiko herriaren arazoek beti bait zuten leku nabarmena, bertako jauntxoak zelarik haundikiarekin bitarteko lana betetzen zuena. Gure laneko adibiderik aipagarriena Nardiz anaiena dugu, Erregearengan zuten itzal guztia erabiliz Bermeoko portua lortzeko, beti ere, bere bandoaren mesedetan. Bandoak dira azken finean, oso-osorik alderdi politikoetan integratzean, dinamika honen bultzatzaile eta sostengu. Horrela Madrileko haundikiaren indarrak bi zutabe zituen: alde batetik, Gobernuko agintariekin zuen adiskidetasuna; bestetik, bere barrutiko kideekin zuen erlazio-mota; bietako batek huts eginez gero, bere egoera nahikoa ahul bilakatzen zen. Alderdi nagusiek, funtsean, bando-moduan funtzionatzen zuten, baita bere barnean ere, alderdikideak jauntxoek inguruan batuz. Bandoak alderdien gainetik

⁸ DURAN (1987) 6. or.

kokatzen dira, azalean desagertu arren, askotan bere osotasunean mantentzen ziren eta, partiduen buruetatik hein haundi batetan autonomoak zirelarik. Ez da harritzekoa, ondorioz, alderdi dinastikoen nagusien historian kontraesan nabarmenak aurkitzea, alderdi batetik bestera pasatuz, erabaki honen arrazoiak barne-logika, interes-sare eta jerarkiak zirelarik⁹. Egoera honetan, jauntxoak bere barrutia arreta bereziz zaintzen zuen, bertako beharrak eta nahiak betetzen ahaleginduz. Azken finean, herrietan sortutako edozein borroka berea bailitzan hartu beharrean zegoen, istilu nabarmenik gabe amaitzen saiatuz.

Jauntxokeriak sortutako ezinegonak eta tentsioak Bermeo osoa inguratu zuen. Erakunde guztiak, zaharrak eta berriak, istiluan sartu ziren, bakoitza bere arloan, baita maila sinbolikoan ere, herritarren arteko zatiketa sakonduz. Abertzaletasunaren partehartzeak "*goiko eta bekuen*" areriotasuna hautsi zuen, bermeotarren zatiketa- eta elkartasun-ezagupideak oinarri berrietan ezarriz, jauntxoek kontrako liskarrei izaera berezia emanez. Ohizko etsaigoa apurtzeak, jauntxoek aldaketaren ordeztu hauen desagertzea eskatzean, Bermeoko gizarteak Eraberritzearen aldeko urrats garrantzitsu bat eman zuela frogatzen digu. 1913an herritarren artean talde politiko ezberdinak egotea gizarte helduagoaren adierazle dugu, bermeotarrak bere borondate ideologiko-politikoaren arabera sailkatuz. Hala ere istiluen ezaugarriek gizarte aurreindustrialia mantentzen dela erakusten digute, liskarkeriek matxinadaren eredu jarraitu zutelako gehienbat, eta ez garaian ezagunak ziren beste metodo batzuk. Kontutan izan behar dugu gobernuak ez ziola kasu haundirik egiten eritzi publikoaren esanari, bere sormenean eritzi horrek inongo eraginik ez zuenez¹⁰, eta ordena publikoa okertzen zenean soilik arduratzen zela arazoaz. Zentzu honetan, ez dirudi Bermeotik maiz bidalitako telegramek eta bertan burututako manifestazioek irtenbide haundirik suposatuta zutenik, neurri garrantzitsuak istiluen ondoren

⁹ DURAN (1987) 5. or.

¹⁰ ROMERO (1973) 37. or.

hartu bait ziren. XVIII. mendeko matxinaden ezaugarriak gogorarazten dizkigu iskanbilen izaerak: bapatean sortzen ziren, jaiak erabiltzen zituzten hasiera emateko, ez zegoen hildakorik, herria zen ekintzen aintzindari, leihotako beirak eta zenbait tresna hausten ziren inongo lapurketarik gabe, matxinatuak kaleetan zehar ibiltzen ziren helburu finkorik gabe, emakumeen partehartzea garrantzitsua zen, e.a.; matxinatuen berdintasun sozialaren irudipena bera ere¹¹ –arrantzaleek onartzen zuten banaketa bakarra aberats eta behartsuenen artekoa zen– zaharkituta zegoen, gizarte industrializatuan garatzen ari zen pentsakizunarekin parekatuz gero. Guzti honek, eta batez ere ekintzen izaera bortitzak, zera adierazten digu, herriko erakunde ezberdinak –udaletxea, parrokia, kofradiak, alderdi politikoak– ez zirela gai arazoei irtenbide arautua emateko, bapateko eta ustegabeko ekintza bortitzei lekua utziz. Era berean herriko arazoak, eta ez estatalak, nagusi izatea garatu gabeko gizartearen adierazle dugu.

Ekintza bortitz hauen ondorioz, Bermeoko herria oinarri berrien gainean antolatu zen, herritarren arteko elkartasunak funtsezko aldakuntzak jasanez. Urte hauetako zatiketa eta liskarrek ez zituzten, noski, mendeetan landutako harremanak hautsi, baina istiluek sortutako politizazioak arau berriak ekarri zituen berekin, ez politika-mundua herritarren artean erabat zabaldu zelako; istiluek izan zuten izaera orokorra eta bere pertsonalizatzearekin, bermeotar gehienak alderdi bat edo bestea aukeratu beharrean aurkitu zirelako baizik. Zatiketa ideologikoa, halaber, ez zen herri osora zabaldu, talde batzuetara baizik, nahiz eta talde hauek hurbileko herrietan eta Bizkaiko gizartean baino garrantzi askoz haundiagoa eduki. Hain zuzen politizazioak, bide berriak ireki zituen Bermeoko bizitzan: goiko eta talde ertainetako mezua entzun eta erabili egiten zen,

¹¹ "Berdintasun" sinbolikoa ezizenen erabilpenean nabarmentzen zen. Hauen bitartez, "herriak" jokabide oker batekin bere ezadostasuna azaltzeko modu bat zuen. PITT-RIVERS (1989) 181. or.

hiritik zetozen idea politikoak nekazal-arrantzale munduan sartuz, herritarren informazio-iturriak ugaritu egin ziren, egunkari, aldizkari edota propaganda-orrien oihartzuna zabalduz, mundu berri bati ateak irekiz. Azken finean eta gaur modan dagoen hizkuntza erabiliz, Bermeoko "gizarte zibilak" goraka egin zuen; harrigarria iruditu arren, honek ez du esan nahi komunitatearen ezaugarriak galdu zirenik, istiluak ekonomi mailan eraginik ez zuten ez eta "ekaitza" iragan ondoren, sarreran deskribatu dugun arrantzale-gizarteak antzeko moduan jarraitu bait zuen bizitzen, politikaren aipamen zuzenak gutxituz, abertzaletasunaren mezua pixkanaka herritarren gehiengoaren artean hedatuz. Kontraesan hau –politizazioa jaitsi eta abertzaletasuna igo– argitzeko ikerketaren sarreran aipatutako puntu bat kontutan hartu behar dugu, hots, herriko taldeen arteko borrokak, gogorrak izan baziren ere, ez zutela pentsamoldeen bapateko aldaketarik ekarriko eta istiluetan parte hartu zuten gehienen ideologia eta ohituren artean ez zegoela ezberdintasun haundiegirik.

Garai honetan Bermeon azaldu ziren elkarteek, –jeltzalea, liberala, kontserbadorea, karlista, demokrata, e.a.– izugarritzko bizitasuna eman zioten gatazka politikoari, hauteskunde garaian batez ere: Elkargo hauek borroka-era berriak ekartzeaz gain, beraien zuzendaritzekin zituzten harremanak zirela medio inguru ez-hiritarretan, hirietako berezko errebolta politikoaren moldeak sartu zituzten. Ordainez, arrantzaleek Bermeo utzi eta Bilbora joko zuten beraien kideekin elkartasuna adierazteko, mitin eta manifestazioetan parte hartuz¹².

Alderdi politikoen jokabidea adierazteko orduan, bereizketa bat egin nahi nuke, alde batetik alderdi dinastikoak eta karlista eta bestetik jeltzalea. Lehen multzoa, ezpairik gabe, jauntxoan menpe egon zen, eta hauek boterea galdu zutenean, karlisten kasua 1890. urte inguruan, eta bere aterpea desagertu zenean bakarrik,

¹² DURAN (1977) 152-153. or.

demokraten kasua 1912-13 urteetan, orduan salatu zuten jauntxokeriaren eragina. Alderdi hauen artean aipagarriena liberal-demokratarena dugu, talde monarkiko ezkertiarrena, bere kideek zenbait neurri hartu bait zituzten arrantzaleen alde. Gogora dezagun San José elkartea; Bilbon hainbat manifestaziotan parte hartu zuten errepublikano eta sozialistekin, baina hauteskundeak heltzen zirenean Gandariasen aginduetara jartzen ziren, baita Gernikaldeko jauntxo alderdi kontserbadorera pasatu zenean ere, bere ezadostasuna agertu arren. Are gehiago, badirudi Gandarias eta liberal-demokraten arteko ituna Gandariasek berak hautsi zuela, jeltzale eta katolikoek gelditu ezinezko gorakada ikusi zuenean. Ondorioz, Elorrietaren kideak bakarrik gelditu eta jeltzaleengana hurbildu ziren, hauen laguntzarekin bere indarra berreskuratu nahian. Talde honen kontra azaldutako kritikek jauntxokeriaren aurkako giroa erabat nagusitu zela frogatzen dute, hauen portaera ideologikoak kontutan hartu gabe; hots, liberalak, Elizaren kontrakoak, errepublikanoak, e.a., izan arren edo agian, horregatik, berdin jaso zuten herritarren errefusa.

Abertzaleena dugu, urte hauetan zehar, jokabiderik zuzenena eta kontraesan gutxien azaltzen duena. Jauntxokeriaren aurkako deia zabaldu zuen Bermeoko Euzko Alderdi Jeltzaleak herri honetan sortu zenean eta helburu honek zuzendu zuen bere jarrera osoa, lehenik bakarrik, gero katolikoekin eta azkenik, demokratekin. Jeltzaleek istiluetan parte hartzeak argudio berrien azalpena suposatu zuen gatazkan; liberalen kontrako garaian adibidez, maiz aipatu zuten hauen buruetako batzuk kanpotarrak zirela, bermeotarrei esker bizi zirela adieraziz:

*"Cuando vino aquí, mucha mugre te llevaba a cuentas, desde entonces aca limpiabotas de Elorrieta no mas te es.... Contentos de que comen sin que vengan a injuriar..."*¹³.

¹³ BIZK 110, 1911-I-28

Salaketa honen arrazoi nagusiak abertzaletasunak berekin zeraman xenofobia (Bermeon kanpotarren kopurua txikia izan eta ondo integraturik aurkitu arren) eta leku guztietan gertatu ohi denez, herritarren arteko iskanbilen ardura kanpotarren bizkarrean bota nahia, ditugu. Garbi asko azaldu zuten behin eta berriro legearen ikuspuntutik auzotar izateak ez zuela bermeotarrentzako bertan jaiotakoaren balio berdina.

Abertzaletasunaren garapena ikertu duten egile gehienek, industrializazioak eta honek sortutako gizarte berriak duten garrantzia azpimarratu dute Jeltzaletasunaren zabalkundea adierazteko orduan, Bilbon zuen arrakasta delarik teoria honen adibiderik nabarmenena. Nola adierazi, beraz, Bermeon izan zuen arrakasta, kontutan hartzen badugu arestian ikusi dugunez ohizko gizarte arrantzalea ia bere osotasunean mantentzen zela, inmigrazioa oso txikia izanik eta industrializazioaren eragina ahula?. Kontraesan honen arrazoia abertzaletasunaren azterketan ikuspegi politiko hutsa erabiltzean datza. Bere miaketa historikoa burutzeko garaian beste elementu batzuk ere sartu behar dira, hala nola hizkuntzaz jabetzea. Izan ere talde herritarrak, euskeraz mintzatzen zenak, burgesiak baino sakontasun haundiagoz jasotzen zuen mezu berri hau¹⁴. Are gehiago, bere kontzientzi maila apalagoa izan arren, talde hauengan gaztelaniar kulturaren zerikusia txikiagoa zenez, bere euskaldun izaera gehiegi aldatu gabe, Bilboko abertzaleekin parekatuz gero, multzo honen euskaltzaletasuna garbiagoa dugu¹⁵. Ondorioz, kanpoko eta barruko eraso kulturalak jasaten ari zen talde honek, abertzaletasunak euskal kultura, bere kultura, gorai patzen zuela ikustean, bizitasun berria hartu zuen, jeltzaletasunaren ideiekin bat eginez.

Euskaltzaletasunak, jauntxokeriaren kontrako apustuak eta bere izaera erlijiosoak Bermeoko gizartean oihartzun haundia eman zien

¹⁴ TERMES (1977) 186. or.

¹⁵ UCELAY (1982) 18. or.

Sabino Aranaren pentsakizunei, biztanlegoaren zati garrantzitsu bat haren jarraitzale bihurtuz. Honek ez du esan nahi alderdiaren ideologia bere osotasunean zabaldu zenik, asmo haundiko planteamendu ideologikoak kasu bakoitzaren interes berezien arabera bereganatzen ziren eta¹⁶. Euzko Alderdi Jeltzalearen botu-emaileen kopurua zabala izan arren, abertzaletasunaren gizarte-esanahia ulertzeko abertzale arruntak herriarekin zituen harremanak aztertu behar ditugu. Alderdikide-talde batek Aranaren planteamenduen berri zehatza zuen, bere inguruan ezaguteraziz, baina Batzokiko eta Euzko Gaztedijako bazkide xeheak askoz polikiago jabetu ziren alderdiko ortodoxiaz, bere portaeretan bigarren mailan aurkituz. Bermeotar askorentzat bere eguneroko arazoei, jauntxokeriari, aurre egiteko aurkitu zuten aukera politiko erreala bakarrenetakoa zen abertzaletasuna, hautaketa ideologikoa baino gehiago. 1899-1908 epean jeltzaleek, amorru horri esker, herriaren zati haundia bereganatu zuten, abertzaletasuna eta erlijioa izanik Bermeoko jauntxoaren kontrako erreferentzigune nagusiak. Hauen itzalean beste talde politiko batzuk indartu ziren, ordurarte jeltzale bezala ezagututako asko hauen ingurura aldatuz.

Sabino Aranak Euzko Alderdi Jeltzaleari emandako kutsu erlijiosoa ezagutuz eta Bermeoko jeltzaleek Eliz arazoak zirela eta, nolako kritika garrantzak jaurtiki zizkieten bertako liberaleri ikusirik, ulergaitza egiten zaigu 1913an abertzale eta demokraten arteko ituna. Liberalen postura azaldu dugunez, aipa dezagun jeltzaleena. Jauntxokeriaren kontrako jokabidea dugu, orain ere, lehen arrazoiak. Aurreko atalean azaldu dugunez, 1913an abertzaleek jokabide hori areagotu egin zuten, Bizkaia osoan mezu hori zabalduz, sozialistekin ere batzeko prest zeudelarik. 1911n idanik Bermeoko jeltzaleek kaleratua zuten demokraten kontrako areriotasunaren ardatza:

¹⁶ DURAN (1977) 200. or.

*"...democrata elkartekoak sozialista, errepublikano.. izan balira, ez genuke ezer esango, baña oiek don Robusen morroiak dira."*¹⁷.

Elorrietaren ordeez Uranga eta Nardiz zirenez jauntxo berriak, aitzaki hori ezabaturik gelditu zen, azken urteetako etsaien arteko ituna erraztuz, ideologiak alde batera utzita, arerio nagusiari aurre egiteko. Bestetik, ez dugu ahaztu behar kontserbadoreek indar haundia erakutsi zutela eta jeltkideek bere nagusitasuna arriskuan ikusiz lagun berriak aurkitzeari ekin ziotela, hainbeste nekez lortutako postuak mantentzeko.

Ikerketan zehar ikusi dugunez, Bermeoko liskarkeriak batez ere maila soziopolitikoan gertatu ziren, baina istiluetako parte hartzaileen maila ekonomikoak izan zuen zer ikusirik haien bilakabidean, zuzen-zuzenean ez izan arren. Multzo bakoitzaren azterketa soziala burutuz gero, ezin dugu sektore zehatz bat aurkitu bere atzean, multzoak erabat heterogenoak zirelako. Honek ez du esan nahi Bermeoko biztanleen artean ezberdintasun sozioekonomikoek ez zutenik ohiartzunik. Baina une konkretu honetan beste faktore batzuk –hala nola, ideologikoak, adiskidetasun, etsaigoa, sinismena, e.a.– garrantzi gehiago zuten herritarrek sailkatzeko orduan. Multzo bakoitzeko buru gehienak klase ertainetako kideak ziren; merkatari eta patroiak izan ziren multzoak osatu zituztenak, apaiz eta medikuen laguntzarekin, bere interesak defendituz, beti goi-klaseetako kideekin harremanak mantenduz¹⁸. "Bekuen" gidaritzan funtzionarioak, ogibide liberalak eta zenbait patroik aurkitu ditugu; "goikuen" artean, merkatari eta patroik haundiak; jeltkideen artean, berriz, ez dugu talde homogenorik aurkitu. Jauntxokeriaren inguruan, nahiz alde nahiz kontra, jatorri sozial berdintsua zuten pertsonak mugitu ziren. Kontrakoen eredia burgesiaren semeek betetzen zuten; gogor ekin zuten jauntxokeriaren aurka, Jose Arzadun legegizon eta udal idazkaria

¹⁷ BIZK 138 1911-VIII-12

¹⁸ DURAN (1972) 169. or.

izan daiteke adibiderik garbiena. Pertsona hauekin batera indianoen jokaera oso garrantzitsua izan zen; Amerika edo Filipinasetik itzultitako asko herriko boterea lortzen saiatu ziren, batzuk jauntxoekin elkartuz, Bidaetxearen kasua, besteak kontra, jeltzale ugariren kasua.

Arrantzaleak ere hiru multzotan banatu ziren, bakoitzaren baldintza ekonomikoek zer ikusirik ez zutelarik sailkapenean. Patroiak izan ziren iniziatiba hartu zutenak uneoro; gogora dezagun patrioiak izan zirela 1907an Goizeko Izarra osatu zutenak eta patroiei esker sortu zela 1913an Santa Clara elkarte; baina ez zuten inoiz talde bezala posturarik hartu istilu hauetan. Tostartekoen banaketan bazuen bere eragina bakoitzaren itsasuntziko patrioiaren jokabideak, baina beste faktore batek garrantzi haundiagoa hartu zuen, arrantzaleen egoera larriak. Izan ere, azken urteetako arrantzaren krisiak egoera itzelean jarri zituen, Kofradiako eta Udal Benefizentzi Batzordearen dirulaguntza behar-beharrezkoa zutelarik bizi ahal izateko. Ondorioz, erakunde hauen funtzionamenduaren arabera mugitu ziren tostartekoak, hauek huts egin zutenean arduradun ziren jauntxoen kontrako haserrea haundia izan zen, liskarkerietan bortxakeriak leku garrantzitsua izateraino. Hala ere, esan dugun bezala, arrantzaleen samindurak eta larrialdiek ez zuten klase-erakundeen sortzerik ekarri. Jauntxoen kontra jaurtikitako kritikek aberatsen errefusarekin bat egin zuten eta boteredunen kontrako etsaigoak ohizko gizartean zuen bere oinarria, behartsu eta dirudunen arteko dialektikan¹⁹ eta ez inongo klase-kontzientzian. Areago, Bermeok garai honetan bizi izan zituen bi grebetan, 1907 eta 1914ean, ez zen inongo bortxakeriarik egon, honekin zera frogatuz, langilego antolatua dagoen lekuetan ez dela normalean liskarrik sortzen, gatazka gogorak burutzen diren lekuetan, aldiz, berdintasun sinbolikoan oinarritutako mundu tradizionalaren alde borrokatzen duten artesau edo nekazariak (arrantzaleak) aurkitzen ditugu²⁰.

¹⁹ CASTELLS (1988)

²⁰ REIG (1982) 46. or.

Klase-borrokaren teoriaren erabilpenak ez digunez urte hauetan gertatutakoa argitzen uzten, beste kontzeptu batzuetara jo beharrean gaude, populismoarengana adibidez. Eredu honek, Bermeoko kasuan bere osotasunean betetzen ez bada ere eta hitz honek oroimen ezezkorrak sortarazten dituen arren, lagun gaitzake gure ikerketan. Populismo hitza erabiltzean giza talde ezberdinen proiektuen arteko bateratzea aipatzen da, hertsirik dagoen sistema bati irtenbidea aurkitu nahiean. Beraz, transizio garaiko fenomenoak dugu eta bere eragina, politika-, ideologi eta kultur mailan ematen da²¹. Koiuntura zehatz batetan elkartutako faktore ugarien ondorioa dugu, gizarte osorako alternatiba orokor moduan aurkeztuz; bere nahia agintariak eta indarrean dagoen balio-sistema aldatzea da, askatasuna, berdintasuna eta zuzentasunaren izenean, herriaren mobilizazioaren laguntzarekin²². Bermeon baldintza hauek bete ziren heinean, esan dezakegu abertzaletasunak, jauntxoaren kontrako mugimenduaren aintzindari bezala, ezaugarri populistak izan zituela, baina Bermeoren izaera mugatuak eta boterea eskuratzea bezalako helburu askoz zehatzagoak zituzten beste talde batzuen parte hartzeak, ez digu baieztapen hau Euzko Alderdi Jeltzalearen osotasunera zabaltzen uzten, 1898ko porrotaren ondoren sortutako mugimundu populistekin elementu amankomun ugari izan arren.

Ezin ditugu istilu hauek politika estatalaren kontzeptuetan adierazi, ez eta Bizkaiko erreferentziekin ere; istiluak herritarren artean dira, une batzuetan hauek alderdi politikoetan bildurik egon arren. Administrazioaren erakunde ezberdinek garrantzi handia izan zuten arazoaren garapenean, Gobernuak aukeratzean alkatea eta Gobernadore Zibila eta azken honek zuen indarra ikusirik, Estatuko agintarien esku gelditzen bait zen, maizegi, arazoaren konponbidea. Zein alderdi eta zein jauntxoaren aldekoak ziren udaletxeko buruak, zer ikusi handia zuen konponbidea alde batetik edo bestetik etortzeko. Hala ere, istiluek bazuten berezko nortasuna, hain zuzen,

²¹ UCELAY (1988) 14-20. orr.

²² REIG (1988) 42. or.

Bermeo bezalako eremu mugatuan, alor ekonomiko nagusi batekin, bertako biztanleen arteko harreman estuekin, antzeko pentsamoldeekin, zaila da tokiko interesak "Politika Estatalaren" hitzetan azaltzea. Izan ere, bata eta bestearen tarteko muga gainditzeko, gizon eta emakume banakoek Estatuak eguneroko arazoak konpontzeko, edota okertzeko, duen gaitasunaz jabetu behar dute; beste hitz batzuekin, hiritarrak ohartzen direnean arazo estatalek pertsona eta herrialde zehatzen bizimoduan eragin zuzena dutela eta posible dutela erabakietan parte hartzea, orduan bakarrik, ematen da urrats hori²³. Ez da hau, noski, Bermeoko kasua. Hemen gizatalde konkretu batzuk, klase ertainak, Espainiako arazo eta eztabaidak ezagutu eta, hein batetan, bereganatzen badituzte ere, bigarren mailan aurkitzen dira, herrikoen atzean, erreferentzia politiko estatalak kanpoko agintarien laguntza lortzeko erabiltzen direlarik. Are gehiago, elkarren aurkako taldeek bere interesen arabera erabiltzen dituzte baliabide guztiak, liskarren barne-logika jarraituz, beste edozein erizpide bazterrean utziz, oso zail bilakatuz talde bakoitzaren benetako ezaugarri eta zentzuaz jabetzea²⁴; ikerlariak "Politika Nazionale" soberesteak, herri-mailakoaren gutxiestea ekarri du, honen autonomi erlatiboa izkutatuz.

Azken finean, eta honekin amaitzen dugu, Bermeoko adibidearekin zera azaldu nahi dugu, eredu orokor eta borobiletatik at, bazirela eremu eta kultura ezberdinak, berezko ezaugarriekin. Euskal Herri mailan industrializazioak bide desberdinak jarraitu zituen moduan²⁵, Bizkaia barruan eskualde bakoitzak bere eredua jarraitu zuen, komunikazio-akatsen, beste aktibitate ekonomikoen garrantziaren eta ohitura-pentsamolde ezberdinen ondorioz, bailara bakoitzaren bilakaera oso ezberdina izanik. Guzti honek zera frogatzen digu, Bizkaiko Jaureerrian Bilbo eta bere inguruarekin zerikusi haundirik ez zuten lurraldeak ugariak zirela eta Ibar

²³ WEBER (1986) 351. or.

²⁴ BIDART (1987) 61. or.

²⁵ Ikusi CASTELLS (1987 eta 1988)

Ezkerraldea aztertzeke erabili diren ereduak eskualde hauetan zuzenean ezarriz gero, txirotu egingo zela gure azterketa, gertakizunen eta bere zergatiaren irudi okerra azalduz.

BIBLIOGRAFIA ETA ITURRIAK

1) ITURRIAK

1.1.- Argitaragabeak

- BERMEOKO UDAL AGIRITEGIA

A ARLOA

UDALTZAINGOA

A-1 UDAL-BATZAREN BATZAR-AGIRIEN LIBURUAK

- Libro de actas. 26-IX-1906 al 4-I-1909
- Libro de actas. 13-I-1909 al 6-III-1910
- Libro de actas. 26-IX-1910 al 5-IV-1911
- Libro de actas. 12-IV-1911 al 24-VII-1912
- Libro de actas. 31-VII-1912 al 22-VIII-1913
- Libro de actas. 29-VIII-1913 al 1-I-1915
- Libro de actas. 4-I-1915 al 26-XII-1916

A-5 UDALBATZA TA ALKATETZA

- Recurso de alzada interpuesto por Venancio Goitia, concejal, contra el escrito presentado por Robustiano Elorrieta, vecino de la villa, en la sesión del 30-VII-1899

- Expediente de constitución del Ayuntamiento interino con motivo del proceso instruido en el Juzgado de Guernica contra varios concejales del mismo. 1911

- Expediente de declaración de vacantes de concejales y anulación del sorteo practicado para cubrir dicha vacante. 1913

A-6 HAUTESKUNDEAK

A-6-1 Udal-hauteskundeak

- Elecciones municipales. 1899
- Elecciones municipales. 1901
- Elecciones municipales. 1905
- Sobre el recurso dealzada interpuesto por diferentes concejales electos declarados incapacitados para ejercer su cargo. 1909
- Elecciones municipales. 1913

A-6-3. Herriko Aldunen Hauteskundeak

- Elección de diputados provinciales. 1903
- Expediente de corrección gubernativa impuesta a Daniel Tellería y otros domiciliados en la villa, por tumulto público promovido con motivo de las elecciones a diputados provinciales del 8-III-1903

A-6-4. Korteetako ta Senadurako Aldunen Hauteskundeak

- Elecciones de Diputados a Cortes. 1905
- Elecciones de Diputados a Cortes. 1907
- Elecciones de Diputados a Cortes. 1910

A-8 UDAL-LANGILEAK

- Expediente de destitución del secretario del Ayuntamiento D. Matías Galarza Goicoechea. Nombramiento a favor de Angel Zabala Ozamiz. 1912

A-9. HERTZAINGOA

- Comunicaciones de la jefatura de la guardia municipal. 1906 a 1908

A-14. OSASUNGINTZA

A-14-3. Osasungintza-langileak

- Expediente de destitución y rehabilitación del cargo de médico titular del 2. distrito de esta villa. D. Robustiano Elorrieta. 1910

A-16 HERRIKO EGOKITASUNA

- Expediente de denuncia por alborotos callejeros. 1913
- Expediente de correcciones impuestas por escándalo público con motivo de la elección de diputados a Cortes. Sin fecha.

D ARLOA

ERAIKINTZA-LANAK

D-9 BESTE BATZUK

- Expediente de declaración de los derechos de los soportales de la casa-cofradía del puerto con objeto de resolver la reclamación promovida por la Sociedad Libre de Pescadores respecto al derecho de dichos soportales. 1908

E ARLOA

UDAL-BATZAK ETA ALKATETZAK BESTE AGINTARI,
ERAKUNDE TA BANAKAKO HERRITARREKAZ IZANDAKO
HARREMANAK

E-5. EPAIKARI-AGINTARIAKAZKO HARREMANAK

- Juzgado municipal de Bermeo. Copia de información testifical practicada a instancia del ayuntamiento, sobre el derecho a soportales de la Cofradía de pescadores. 1908

E-7. BANAKAKOKAZ ETA BESTE ERAKUNDE BATZUKAZKO HARREMANAK

- Expediente relacionado con la instalación de la sociedad "Batzoki Bermiotarra".1899.
- ARCHIVO HISTORICO NACIONAL. SALAMANCA:
SECCION GUERRA CIVIL

Serie Bilbao. Legajo 248 (Datos sobre nacionalistas presos 1907-1908) Doc.3

- SOCIEDAD OCEANOGRAFICA DE GUIPUZCOA

Pleitos de las cofradías guipuzcoanas. Unificación siglo XX

- BIZKAIKO ELEIZAREN HISTORIA ARKIBUA. ARCHIVO DE
SANTA MARIA DE BERMEO.

Conferencias morales 1877-1923 A.065.

1-2.- Aldizkariak

ABERRI 1906-1908

BERMEOTARRA 1932

BIZKAITARRA 1909-1913

EUSKALDUNA 1906-1909

EUSKARIA, LA (BUENOS AIRES) 1907-1913

EUSKALZALE 1897-1899

EUZKADI 1913-1914

GIPUZKOARRA 1907-1913

IBAIZABAL 1902-1903

LIBERAL, EL 1910, 1911, 1913

NOTICIERO BILBAINO, EL 1911, 1912, 1913

NOVEDADES 1909-1913

PUEBLO VASCO, EL (DONOSTIA) 1907-1910

2) BIBLIOGRAFIA

ANASAGASTI, Andoni: "Estudio de la mortalidad en una población pescadora a finales del siglo XIX (1882-1891)".- *BERMEO* 5 (1985) 299-337 orr.

*Anuario Marítimo. Comercial, Industrial y de Navegación.*1915.- Ellexpuru Hermanos.- Bilbao 1915

AROSTEGUI, Julio: "Estructura y conflictividad social contemporánea". IN *II Euskal Mundu Biltzarra. Euskal Herriaren historiari buruzko Biltzarra.- Kultura eta ideologiak (XIX-XX mendeak).*- VI. alea.-Txertoa argitaldaria.- Donostia 1988.- 9-22 orr.

ARRIZABALAGA, F. eta AGIRRE, M.A.: "Aproximación al sector pesquero vizcaino en el siglo XIX. Producción y comercialización".- *BERMEO* 6 (1986-87) 219-300 orr.

ARTOLA, Miguel: *Partidos y programas políticos.*- Alianza Editorial.- Madrid 1974

AZKUE, Resurrección Maria de: *Euskal Herriaren yakintza.*- Espasa-Calpe.- Madrid 1935

AZKUE, Resurrección Maria de: *Cancionero Popular Vasco.*- La Gran Enciclopedia Vasca.- Bilbao 1968

AZKUE, Resurrección Maria: *Latsibi.*- Labayru ikastegia.- Bilbao 1989

BARANDIARAN IRIZAR, Felipe: *La comunidad de pescadores de bajura de Pasajes de San Juan (Ayer y hoy). Estudio antropológico.*- Egilearen argitalpena.- Oyarzun 1982

BALPARDA, Gregorio de: "El Bizcaitarrismo".- *NUESTRO TIEMPO* 123 (Madrid) Marzo 1909, 294-323 orr.

BELTZA: *Del carlismo al nacionalismo burgués*.- Txertoa.- Donostia 1978

BIDART, Pierre: *Le pouvoir politique a Baigorri, village basque*.- Editions Ipar Bayonne.- Baiona 1977

BIDART, Pierre: "L'analyse des rapports de pouvoir dans le village, questions théoriques et méthodologiques".- IN *Tokiko Historiaz Ikerketak*.- Eusko Ikaskuntza.- Donostia 1987

BURKE, Peter: "El "descubrimiento" de la cultura popular".- *DEBATS* 1 (Valencia) 1982, 73-77 orr.

CAMMARANO, Fulvio: "Logiche comunitarie e associazionismo politico nella Gran Bretagna tardovittoriana: Procedure elettorali e 'corruzione' ".- *QUADERNI STORICI* 69 / a.XXIII, n. 3, dicembre 1988, 839-872. orr.

CARNERO ABAT, Teresa: "Economía y poder político en el País Valenciano 1870-1914".- *DEBATS* 8 (Valencia) Junio/1984 6-20 orr.

CARR, Raymond: *España 1808-1939*.- Ariel.- Barcelona 1969

CASTELLS ARTECHE, Luis: "El desarrollo de la clase obrera en Azcoitia y el sindicalismo católico (1900-1923)".- *ESTUDIOS DE HISTORIA SOCIAL* 42-43 (Madrid) 1988.- 261-315. orr.

CASTELLS ARTECHE, Luis: *Modernización y dinámica política en la sociedad guipuzcoana de la Restauración 1876-1915*.- Siglo XXI-EHU Argitarapen-Zerbitzua.- Madrid 1987

CATEDRA TOMAS, M.: "Notas sobre la "envidia": Los "ojos malos" entre los vaqueiros de alzada".- IN *Temas de antropología española*.- Akal Editor.- Madrid 1976 9-48 orr.

CORCUERA, Javier: Orígenes, ideología y organización del nacionalismo vasco 1876-1904.- Siglo XXI de España Editores.- Madrid 1979.-

CRAWFORD, Charlotte: "Emakumearen posizioa euskal arrantzale komunitate batean (The position of women in a Basque fishing community)".- IN *"Angloamericans contributions to basque studies: Essays in honor Jon Bilbao"*.- Desert Res I.P. Social Sc. n.13, 1977).- *BERMEO* 3 (1983) 297-318 orr.

DELMAS, Juan E.: *Guía histórico-descriptiva del viajero en el señorío de Vizcaya en 1864*.- Edición de la Junta de Cultura de la Excelentísima Diputación de Vizcaya.- Madrid 1944

DURAN, J.A.: *Historia de caciques, bando e ideologías en la Galicia no urbana (Rianxo 1910-1914)*.- Siglo XXI de España Editores.- Madrid 1972

DURAN, J.A.: *Agrarismo y movilización campesina en el país gallego (1875-1912)*.- Siglo XXI Editores.- Madrid 1977

DURAN, J.A.: "Caciquismo y clientelismo político".- *VARDAR* 4 (Madrid) 1987 3-8 orr.

ELORZA, Antonio: *Ideologías del nacionalismo vasco*.- Aranburu Editor.- San Sebastián 1978

ERKOREKA, Antton: "Bermeo, etnografía de Bermeo. Leyendas, cuentos y supersticiones". IN *Contribución al atlas etnográfico de Euskal Herria. Investigaciones en Bizkaia y Gipuzkoa*.- Donostia, s.f.

ERKOREKA, Antton: Etnografía de Bermeo (Grupo doméstico I).- *ANUARIO DE EUSKO FOLKLORE XXV* (1973-74) 151-276 orr.

ERKOREKA, Antton: "Etnografía de Bermeo. Ritos de pasaje".- *ANUARIO DE EUSKO FOLKLORE* (1977-78) 169-251 orr

ERKOREKA, Antton: "Etnografía de Bermeo. Higiene, distracciones y juegos infantiles".- *ANUARIO DE EUSKO FOLKLORE* 29 (1980) 101-133 orr

ERKOREKA, Antton: "1980 arte Bermeori buruz idatziriko lanak".- *BERMEO I* (1981) 11-62 orr

FUSI AIZPURUA, Juan Pablo: *Política obrera en el País Vasco (1880-1923)*.- Ediciones Turner.- Madrid 1975.-

GARCIA DE CORTAZAR, F. ETA MONTERO, M: *Historia de Vizcaya*.- Txertoa.- San Sebastián 1983

GARCIA VENERO, Maximiano: *Historia del Nacionalismo vasco*.- Editorial Nacional.- Madrid 1979

GREENWOOD, Davydd: "Julio Caro Baroja, sus obras e ideas.- J.Caro Barojari omenaldia".- *R.I.E.V.* 1986 Tomo XXI 227-245 orr.

HOMOBONO, José Ignacio: "Comensalidad y fiesta en el ámbito arrantzale. San Martín en Bermeo".- *BERMEO* 6 1986-87, 301-392 orr.

HOPPEN, K, Theodore: "Le elites e l'influenza elettorale in Irlanda (1800-1918)".- *QUADERNI STORICI* 69/ a.XXIII, n. 3, dicembre 1988, 787-807 orr.

ITSASOA 5.- Etor.- Donostia 1988

LARRAÑAGA, Policarpo: *Contribución a la Historia obrera de Euskal Herria*.- Editorial Auñamendi.- San Sebastián 1976

LARRAZA, M.M.: Andrés Arteta: "Un ejemplo de caciquismo en la Navarra de fines del siglo XIX".- IN *II Euskal Mundu Biltzarra.- Euskal Herriaren historiari buruzko Biltzarra.- Politika bilakaera (XX mendea) eta Euskaldunak eta Amerika*.- VII. alea.- Txertoa argitaldaria.- Donostia 1988.- 173-185 orr.

LEFEBVRE, Theodore: *Les modes de vie dans les pyrénées atlantiques orientales*.- Librairie Armand Colin.- Paris 1933

LISON, Carmelo: *Antropología Social: Reflexiones incidentales*.- C.I.S.- Siglo XXI de España.- Madrid 1986

LUENGO, Felix: "La sociedad guipuzcoana de la Restauración. Algunas claves para su interpretación".- IN *II Euskal Mundu Biltzarra.- Euskal Herriaren historiari buruzko Biltzarra.- Kultura eta ideologiak (XIX-XX mendeak)*.- VI. alea.-Txertoa argitaldaria.- Donostia 1988.- 133-144 orr.

LUQUE BAENA, Enrique: "Amigos y enemigos: Manipulaciones y estrategias en la dinámica conflictiva de un pueblo andaluz". IN *Temas de antropología española*.- Akal Editor.- Madrid 1976.- 191-222 orr.

LYTELLON, N.A.O: "El patronazgo en la Italia de Giolitti (1892-1924)".- *REVISTA DE OCCIDENTE*.-XLIII (Madrid)1973

MEDEIROS, Fernando: "Espaces ruraux et dynamiques sociales en Europe du Sud".- *ANNALES* n. 5 (Paris) 43. année, Sep.-Oct. 1988

Ordenanzas o Estatutos de la Sociedad Libre de Pescadores o Cabildo de Mareantes de San Pedro del puerto y villa de Bermeo.- Imprenta de José R. Uriarte.- Bermeo 1886

ORTUZAR, Errobusten: *Oroigarriak. Bermeo'ko Arrantzaleen bizikeraz eraturiko antzerkiak.*- Gaubeka.- Bermeo 1925

PEREZ YRUELA, Manuel: "El conflicto en el campesinado".- *AGRICULTURA Y SOCIEDAD* (Madrid) 10(1979) 245-271 orr.

PITT-RIVERS, Julian A.: *Un pueblo de la Sierra: Grazalema.*- Alianza Universidad.- Madrid 1989

PITT-RIVERS, Julian A.: "La identidad local a través de la fiesta".- *REVISTA DE OCCIDENTE* 38-39 (Madrid) 1984.- 17-35 orr.

POSSE Y VILLELGA, José: *La vida social en el País Vasco.*- Durango 1914

POSSE Y VILLELGA, José: "El problema de la vivienda en los puertos vascos.- Su situación y sus remedios".- *Conferencia pronunciada en la Asamblea de Pesca marítima Vasca.*- Sociedad de Estudios Vascos.- Donostia 1928

REIG, Ramiro: "Reivindicación moderada del populismo".- *Historia Social* 2 (Valencia) Otoño 1988.- 37-55 orr.

RIVERA BLANCO, Antonio: "Crisis de subsistencias y conflictividad social en Vitoria: Un motín del pan en 1915".- IN *II Euskal Mundu Biltzarra. Euskal herriaren historiari buruzko Biltzarra.*- *Kultura eta Ideologiak (XIX-XX Mendeak).*- VI. Alea.- Txertoa argitaldaria.- Donostia 1988.- 193-203 orr.

ROMERO MAURA, J.: "El caciquismo: Tentativa de conceptualización".- *REVISTA DE OCCIDENTE*.-XLIII (Madrid)1973.- 5-44 orr.

SARRIA, Jesús de: *Oligarcas y ciudadanos*.- Euzko Argitaldaria.- Bilbo 1919

SECO SERRANO, Carlos: *Alfonso XIII y la crisis de la Restauración*.- Rialp.- Madrid 1979

SERRANO, Carlos: *La tour du peuple*.- Biblioteque de la Casa de Velázquez.- Madrid 1987

TELLAETXE: "Bermeanos ilustres". Venancio Nardiz.- *Fiestas de Bermeo 1963*.- 4. or.

TERMES, Josep: "El nacionalisme catalá. Problemes d'interpretació".- *ESTUDIOS DE HISTORIA SOCIAL 1* (Madrid) (1977) 183-193 orr.

THALAMAS LABANDIBAR, Juan: *Aspectos de la vida profesional vasca*.- Beñat Idatziak.- San Sebastián 1935

THOMAS, Keith: "Historia y antropología".- *HISTORIA SOCIAL 3* (Valencia) invierno 1989.- 62-80 orr.

TUSELL, Javier: "La descomposición del sistema caciquil español (1902-1931)".- *REVISTA DE OCCIDENTE XLIII* (Madrid) 1973 75-93 orr.

UCELAY DA CAL, Enric: *La catalunya populista: imatge, cultura i política en l'etapa republicana: (1931-1939)*.- La magrama.- Barcelona 1982

UCELAY DA CAL, Enric: "Acerca del concepto: Populismo".- *HISTORIA SOCIAL* 2 (VALENCIA) Otoño 1988.- 51-74 orr.

UCELAY E ISASI, José: *El puerto y el ferrocarril de Bermeo*.- Gaubeca.- Bermeo 1941

UETENA TALDEAK: "Bermeoko arrantzaleen ohitura, sineskerak eta sineskeriak".- *BERMEO* 1 1981.- 263-349 orr.

VARELA ORTEGA, J.: "Los amigos políticos; Funcionamiento del sistema caciquista".- *REVISTA DE OCCIDENTE* XLII (Madrid) 1973.- 45-74 orr.

WEBER, Eugen: *La fin des terroirs: La modernisation de la France rurale (1870-1914)*.- Fayard.- Paris 1983

WICKHAM, Chris: "Comprender lo cotidiano: Antropología social e Historia Social".- *HISTORIA SOCIAL* 3 (Valencia) Invierno 1989.- 115-128 orr.

YBARRA, Javier de: *Política nacional en Vizcaya*.- Instituto de Estudios Políticos.- Madrid 1947

ZABALA, Angel: *Historia de Bermeo I eta II*.- Gaubeca.- Bermeo 1928 eta 1931

ZABALA, Angel: *Primeros años del nacionalismo*.- Ediciones Alderdi argitaldaria.- Bilbao 1985

ZABALA ALLICA, Cirilo: *Atalaya histórica de la M.N. y M.L. Villa de Bermeo*.- Junta de Cultura de Vizcaya.- Bilbao-Bermeo 1964